

**Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre
TRABZON'DA ERMENİ OLAYLARI
1895**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Öznur ŞOLT

**Enstitü Ana bilim Dalı :Tarih
Enstitü Bilim Dalı :Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**

148423

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Enis ŞAHİN

EYLÜL - 2004

T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre
TRABZON'DA ERMENİ OLAYLARI
1895

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Öznur ŞOLT

Enstitü Ana bilim Dalı :Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Bu tez 17/09/2004 tarihinde aşağıdaki juri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Y. Doç. Dr. Enis RAHİN

.....

Juri Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Haluk SÖLÜ

Juri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Türker EROĞLU

Juri Üyesi

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti tarih sahnesinde yer aldığı asırlar boyunca Türk ve Müslüman olmayan unsurlar gibi Ermenilere karşı da daima iyi şekilde muamele etmiş ve her zaman haklarına, dinî ve millî özelliklerine hürmet göstermiştir. Ne yazık ki Ermeniler XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti aleyhine isyana teşvik edilmişler ve bu yaptıklarını da inkar ederek Türk milleti üzerine atmaya çalışmışlardır. Bu terör ve propagandalar karşısında Türk Devleti savunma durumunda kalmış ve bu konuda arşiv vesikalarına dayalı eserler ortaya koyarak Ermeni iddialarını susturmaya çalışmıştır.

1895 yılında Ermeniler tarafından çıkarılan; Eylül ayında, Divriği, Trabzon; Ekim ayında Eğin, Develi, İzmit, Erzincan, Erzurum, Trabzon, Gümüşhane, Bitlis, Bayburt, Maraş, ve Diyarbakır'da; Kasım ayı içerisinde Siverek, Arapkir, Merzifon, Antep ve Muş; Aralık ayında, Kayseri ve Yozgat isyanları patlak vermiştir. Konumuzu teşkil eden Trabzon şehrindeki olaylar ve bu olaylarda Ermenilerin neler yaptıkları belgelerle ortaya konulmuştur.

Bu çalışmam sırasında bana yol gösteren, yakın ilgi ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Yard. Doç. Dr. Enis Şahin'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca her konuda yardımını gördüğüm değerli arkadaşım Vesile Tanınmış'a teşekkür ederim.

Öznur ŞOLT

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	II
ÖZET.....	III
SUMMARY.....	IV
GİRİŞ.....	1
1. 1895’TE TRABZON’DA ERMENİ OLAYLARI	
1.1. Trabzon Hadisesine Kadar Ermeni olaylarına Genel Bir Bakış.....	4
1.2. Trabzon Hadisesi	10
1.3. Trabzon Hadisesinden Sonra Meydana Gelen Gelişmeler	14
1.4. Divan-ı Harb-i Örfideki Yargulamalar	15
1.5. Trabzon Hadisesinin Batı Kamuoyundaki Yankıları.....	24
1.6. Trabzon’da Ermeni Nüfusu.....	27
2. BELGE TRASKRİPLERİ.....	31
SONUÇ.....	173
KAYNAKLAR.....	175
EKLER.....	178
ÖZGEÇMİŞ.....	187

KISALTMALAR

- A.MKT.MHM.** : Sadaret Mektubi Kalemî Mühîme Kalemî Evrakı
a.g.e. : Adı geçen eser
BOA. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
HR.SYS. : Hariciye Siyasi Nezareti Kısım Evrakı
s. : Sayfa
Y.PRK.BŞK. : Yıldız Perakende Evrak Başkitabet Dairesi
Y.PRK. HR. : Yıldız Perakende Evrak Hariciye Nezareti Maruzatı
Y.PRK. KOM. : Yıldız Perakende Komisyonlar Maruzatı
Y.PRK. MYD. : Yıldız Perakende Maiyyet-i Seniyye ve Yaveran Dairesi Maruzatı

ÖZET

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Ermeniler, isyan, mahkeme.

Trabzon Ermenileri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulan komitelerin faaliyetleri neticesinde isyanlar çıkarmaya başladılar. Bu komitelerin ortak amacı bağımsız bir Ermenistan kurmaktı. Bu devletin sınırları kuzeyde Karadeniz-Gürcistan'dan güneyde Mezopotamya'ya, doğuda Hazar denizi İran'dan batıda Kızılırmak'a uzanmaktaydı.

Hınçak ve Tiflis komitelerinin bir tertibi olan Trabzon olayı, 20 Eylül 1311 de Ermenilerin Van eski valisi Ferik Bahri Paşa ve Trabzon Kumandanı Hamdi Paşayı Uzun sokakta Zeytinlik mahallesine giderken yaralamaları üzerine başladı. Ermeniler takip edildiler, ancak İngiliz konsoloslugu civarında kayboldular. Hadiseyi yapanları Ermeniler himaye ederek teslim etmediler. Bunun üzerine Ermenilerin toplu olarak sokak ve caddelerde dolaşmaları yasaklandı. Ermeniler köylerdeki Ermenileri şehre getirerek evlerinde misafir etmeye başladılar ve valinin bütün ısrarlarına rağmen dükkanlarını açmadılar.

Asıl hadise 26 Eylül günü olayları yatıştırmak için şehirde dolaşan Vali Kadri Bey üzerine bir Ermeni hanının balkonundan ateş açılmasıyla başladı. Müslüman halkla Ermeni halk birbirine girdi. Üç saat kadar süren bu olay alınan tedbirlerle bastırıldı. Olaylarda Ermenilerden şehir içinde 182, civar kaza ve köylerde 21 ölü ve 18 yaralı; Müslümanlardan 21 ölü, 25 yaralı, Rumlardan ise bir ölü vardır. Ölüm ve yaralama olaylarının yanı sıra yağmalama olayları da görülmüştür. Hadiseden sonra kurulan bir komisyon vasıtasıyla yağmalanan mallar sahiplerine iade edilmiş ve olayın suçluları tutuklanarak Divan-ı Harb-i Örfiye sevk olunmuştur.

SUMMARY

(ARMENIAN OCCURENCES IN TRABZON)

Keywords: Trabzon Province, Armenians, court, uprising.

Trabzon Armenians start to rebel after committees actions which were assembled at the second half of ninth century. The common aim of this committees were to constitute a free Republic of Armenia. The boundaries of this country were from north Black Sea and Georgia to south Mesopotamia, and also from east Hazar Sea and Iran to west, Kızılırmak.

Trabzon occurrence was Hıncak and Tiflis committees plan, and it started at 20 September 311. Armenians injured van former valis Ferik Bahri Pasha and Trabzon commander Hamdi Pasha when they were going on the Zeytinlik quarter. Armenians were followed, but near the English consulate they vanished. Armenians defended the people doing this action and they did not give them. After this event, walking around as a group on the streets and avenues was forbidden to Armenians. After two days later, the actions was increased, because two Armenians, Haçik and Misak, killed a Asakir-i Şahane soldier, Rahmi, on the Kethüdavasıl quarter. Armenians started to bring Armenians from village to city as a guest. In spite of valis insistence Armenians did not open their shops.

The exact events started when vali Kadir Pasha was walking around the city to stop actions, from an Armenians khan balcony opened fire on him at 26 September. Muslims and Armenians started to fight. This events continued there hours and stopped with some precautions. There were 182 dead Armenians in the city, 21 dead Armenians in the villages and 21 wounded Armenians. Also there were 21 dead and 18 wounded Muslims and 1 Rum. In addition to death and wounds there were looting also. After these events, by the help of a commission looted materials were given to owners. Guilty people were arrested and they were sent to Divan'ı Harbiye'i Örfiye.

GİRİŞ

İnsanları dinlerine ve ırklarına göre ayırmayan Osmanlı Devleti idaresinde yüzyıllar boyu rahat ve huzurlu yaşayan Ermeniler devletin güvenini kazanmış, kimi zaman oldukça önemli görevlere getirilmişlerdir. Hatta bu yüzden Osmanlı Devleti Ermenilere “Millet-i Sadıka” ünvanını vermiştir.

Bu yaşantı içinde 19. yüzyıl başlarına kadar devam eden Ermeniler Osmanlı Rus savaşından yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Ayestefanos Antlaşması'nın 16. maddesi ve Berlin Antlaşması'nın 61. maddesindeki kendileriyle ilgili hükümlerden sonra bağımsız bir devlet kurma istekleriyle karşımıza çıkmışlar, bu amaç doğrultusunda Anadolu'da yer yer isyanların çıkmasına sebep olmuşlardır.

Sözde Hristiyan haklarını koruma gayesi güden büyük devletler, Osmanlı Devleti'ne karşı başlayan bu isyanların silahlı eylemlere dönüşmesini sağlamışlardır. Ermenilerin sırtından kendilerine menfaat sağlamak düşüncesiyle bu meseleyi kışkırtan İngiltere, Fransa ve Rusya, Ermenileri maşa gibi kullanmışlardır.

1895 yılında Ermeniler tarafından çıkarılan; Eylül ayında, Divriği, Trabzon; Ekim ayında Eğin, Develi, İzmit, Erzincan, Erzurum, Trabzon, Gümüşhane, Bitlis, Bayburt, Maraş, ve Diyarbakır'da; Kasım ayı içerisinde Siverek, Arapkir, Merzifon, Antep ve Muş; Aralık ayında, Kayseri ve Yozgat isyanları patlak vermiştir.

Hınçak ve Tiflis komitelerinin bir tertibi olan Trabzon olayı, 20 Eylül 1311 de Ermenilerin Van eski valisi Ferik Bahri Paşa ve Trabzon Kumandanı Hamdi Paşayı Uzun sokakta Zeytinlik mahallesine giderken yaralamaları üzerine başlamıştır. İki gün sonra Haçik ve Misak adlı iki Ermeninin Kethuda Vasıl mahallesinde Asakir-i Şahane askerlerinden Rahmi'yi yaralayarak ölümüne sebep olmaları olayları tırmandırır. Asıl hadise ise 26 Eylül günü olayları yatıştırmak için şehirde dolaşan Vali Kadri Bey üzerine bir Ermeni hanının balkonundan ateş açılmasıyla çıkmıştır.

Trabzon'daki olaylar sırasında Ermenilerden şehir içinde 182, civar kaza ve köylerde 21 ölü ve 18 yaralı; Müslümanlardan 21 ölü ve 25 yaralı Rumlardan ise bir ölü görülmüştür. Trabzon hadiselerinin Türkler tarafından çıkartıldığı, zengin Ermeni cemaatinin mallarının yağmalanarak, altı yüz Ermeni'nin öldürüldüğü, 25 Ekim'le 15 Aralık arasında ise civar köylerden otuz dördünün yerle bir edilerek iki bin yüz Ermeni'nin katledildiği iddiaları, Trabzon'da Ermeniler tarafından çıkarılan olayların Türkler üzerine atılarak, Ermeni katliamının kanıtı olarak kullanılmak istendiğini ortaya koymaktadır.

Ermeniler çıkardıkları isyanlar sayesinde Batı'nın müdahalesini sağlamışlardır. Ancak bu müdahale diplomatik teşebbüslerin ötesine geçememiştir. Devlete karşı isyan eden ve devleti bölmeyi amaçlayan her hareket isyan olarak nitelendirilmiş, Osmanlı Devleti de haklı olarak bu isyanı bastırma çabası içinde olmuş ve bastırmıştır.

Çalışmanın Amacı

Konumuzu teşkil eden Trabzon şehrindeki olaylar ve bu olaylarda Ermenilerin neler yaptıkları belgelerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ermeni meselesinin bugün aldığı şekil geçmiştekinin bir devamı niteliğindedir. Bu günde bazı Avrupa ülkelerinin siyasi çıkarları doğrultusunda Ermenileri desteklemeleri bu sorunun zaman zaman gündeme getirilmesine sebep olmaktadır. Ermeni sorununun daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve bu tür iddiaları çürütmek için Anadolu'da çıkan Ermeni isyanlarının her birinin aydınlatılması gerekmektedir.

Çalışmanın Önemi

Bugüne kadar bu konuda pek çok eserler verilmiştir. İşte biz de bu gibi propagandalara cevap vermek amacıyla bu çalışmamızı ortaya koymaya çalıştık. Ancak biz burada bu konunun belirli bir cephesini ele alarak tarih önünde kimlerin suçlu olduğunu belgeler ile ortaya çıkarmaya gayret ettik.

Çalışmanın Metodolojisi

Araştırmamızın ana kaynaklarını Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri oluşturmakta olup araştırma eserlerinden de faydalanılmıştır. Bu araştırma giriş ve sonuç bölümleri hariç iki bölümden oluşmaktadır. 1895'te Trabzon'da Ermeni olayları adını taşıyan birinci bölümde Trabzon hadisesine kadar olan Ermeni faaliyetleri, Trabzon hadisesi ve akabinde gelişen olaylar, Divan-ı Harb-i Örfi yargılamaları ve Trabzon hadisesinin batı kamuoyundaki yankıları anlatıldıktan sonra Trabzon'da Ermeni nüfusu hakkında genel bir bilgi verilmektedir. Kitabın ikinci bölümünde ise belge tanskripleri yer almaktadır.

1. 1895'TE TRABZON'DA ERMENİ OLAYLARI

1.1. 1895 Trabzon Hadisesine Kadar Ermeni Olaylarına Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayri müslim unsurlardan biri olan Ermeniler XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar devletçe kendilerine tanınan pek çok ayrıcalık sayesinde huzur içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti tebaası olan Ermeniler çoğunlukla V. yüzyılda kurulan Ermeni Gregoryan Kilisesine bağlıydılar. Bu kilise 506'da Roma'dan ayrılarak 1441'e kadar çeşitli merkezlere taşınmış, bu tarihten günümüze kadar ise Eçmiyazın Patriklik merkezi olmuştur. Fatih'in 1461'de Ermenilerin Bursa'daki ruhani reisi Hovakim'i İstanbul'a davet ederek kurduktuğu Ermeni Gregoryan Patrikhanesi bütün Osmanlı Ermenilerini temsil etmekteydi [Uras, 1976: 149]. Ancak Ermeni kilisesi içinde XIX. yüzyılda bölünmeler yaşanmıştır. Bu bölünmeler aslında XVI. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa Kralı XIV. Louis ile arasının iyi olması nedeniyle Fransa'nın, Katolikliği Cizvit ve Roma'ya bağlı rahipler aracılığı ile yayma çalışmaları sebebiyle başlamıştı. Katolik misyonerlerin Gregoryan Ermeniler arasında Katolikliği yayma çalışmalarını hızlandırmaları ve özellikle Fransa'nın Osmanlı Devletindeki Katoliklerin koruyucusu konumunda olmasıyla Ermeni Gregoryan kilisesi içindeki mezhep değiştirmeler hızlandı. 1701-1702 yıllarında bir takım Ermeniler Katolikliği kabul ettiler [a.g.e.,s.152; A. Küçük, 1997: 95-96].

1774 Küçük Kaynarca ve 1829 Edirne Antlaşmaları ile Ruslar Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksların hâmilğini elde edince Ermenilere müdahale etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Katoliklerin temsilcisi niteliğindeki Fransa tarafından başlatılan propagandaların da etkisiyle 1830'da Ermeni Katoliklerini ayrı bir cemaat olarak tanımış ve "Katolik Ermeni Kilisesi" kurulmuştur [Uras, 1976: 153].

Katolikleri örnek alan İngiliz ve Amerikalılar 1828'de Protestanlığı Ermeniler arasında yaymaya başlamışlardır. Bu amaçla aynı tarihte İngilizler; İstanbul, İzmir, Ankara, Kayseri, Antakya, Gaziantep, Arapkir, Harput, Erzurum'da , Amerikalılar da 1832'de Kayseri, Gaziantep, Diyarbakır, Bursa, Maraş, Sivas, Tokat, Trabzon, Harput,

Erzurum'da çalışmalara başlamışlardır [A.Küçük, 1997: 96]. Nihayet Kırım Harb-i sırasında İngiliz elçisi Stratford Canning'in müdahalesi, İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin çabaları sonucu Protestan Ermeniler ayrı bir cemaat olarak tanınmışlardır [Uras,1976: 154].

1828 Türkmençay (Rus-İran) Antlaşması ile Revan ve Nahcivan Rusya'ya bırakılıyordu. Bu hükümleri Osmanlı Devleti 1829 Edirne Antlaşması ile kabul ediyordu. Edirne Antlaşmasının (Osmanlı- Rus) 13. maddesi iki ülke tebaasından isteyen herkesin 18 ay içerisinde serbestçe bir ülkeden diğerine göç edebilmelerini ön görüyordu. Bu antlaşmalar ile Osmanlı imparatorluğunda XIX. yüzyılın başlarında bir Ermeni sorunu baş göstermiştir. Nitekim 1828-1829 Osmanlı Rus savaşı sonunda, Doğu Anadolu'dan toplam 20.000 haneden oluşan 100.000 Ermeni Rusya'ya göçürülmüştür. Bu göçmenler Erivan ve Nahcivan taraflarına yerleştirilmişlerdir [Beydilli, 1988: 317].

1853-1856 Kırım Savaşı ve sonucunda toplanan Paris Barış Konferansı'nda Rusya'nın emellerine, İngiltere ve Fransa'nın baskılarıyla son verilmiştir. Ancak bundan sonra da Ermeniler üzerindeki tahrikler üç devlet arasında rekabete dönüşmüştür. 1838'de Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile imzaladığı Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile tanınan ayrıcalıklardan yararlanmak isteyen birçok Ermeni; Rus, İngiliz ve Fransız vatandaşlığına geçmiştir [Süslü, 1990: 20-25]. Ermeniler, 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanlarını yeterli bulmuyorlardı. Ermeni ahâli ve Avrupalı devletler Osmanlı üzerindeki baskılarını artırarak Ermenilerin iç düzenini sağlayan yeni bir nizamnâme hazırlayarak 17 Mart 1863'te Sultan'a onaylattılar. Bu nizamnâmeye göre Ermeni patrikhanesine, cemaatlerinin dini ve toplumsal işleri ile okullarının ve cemaatlerine ait konuların idare yetkisi tanınmıştır. Ayrıca Ermenilere bağımsız bir milletmiş gibi 140 üyeden oluşan bir meclis kurma hakkı verilmiştir [Uras, 1976: 156-158]. Halbuki bu sırada Rusya'da yaşayan soydaşlarının 1836'da Eçmiyazin patriklik merkezinin Ruslara geçmesinden sonra Ermeni Katogikosluğunun haklarını sınırlayıp Ermeni milletinin dinî ve kültürel konulardaki mevcut haklarını sınırlayan bir kanunu yayınlamasıyla birçok hakları ellerinden alınmıştı [a.g.e., s.173]. Rusya ayrıca bu tarihten itibaren Gregoryenler için çok önemli dinî bir merkez olan Eçmiyazin Katogikosluğunun Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri için kullanmaya başlamıştır. Ermenilerin Türklere

karşı fiili başkaldırısı da bu tarihlerden itibaren ortaya çıkmıştır [A.Küçük, 1997: 100-101].

Asıl Ermeni sorunu, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ve bunun sonucunda yapılan antlaşmalarla ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu savaş sırasında Rus ordusundaki Ermeniler ile Osmanlı Ermenileri birleşerek bölgedeki Türklere karşı bir çok hareketlerde bulunmuşlardır. Bu Ermeni hareketlerinde XIX. yüzyılın en güçlü akımlarından milliyetçiliğin etkisi olmakla birlikte bu fikri doğuran kaynak Gregoryan Ermeni kilisesidir. Çünkü kilise, varlığının devamını bağımsız bir Ermenistan'a bağlıyordu [Gürün, 1983: 30; Çalık, 2000: 100].

Batıda Ruslar'ın Ayestefanos'a geldikleri sırada, Ermeni Patriği Nerses, Rus karargâhına gidip Grandik Nikola ile görüşmüş, yapılacak antlaşmaya Ermeniler lehinde hükümler konulmasını istemiştir. Savaş sonunda imzalanan 3 Mart 1878 tarihli Ayestefanos Antlaşması'nın 16. maddesinde yer alan Ermenilerle ilgili maddeye göre, "Osmanlı Devleti Ermenilerin yerleşik olduğu eyaletlerde bölge menfaatlerinin gerektirdiği ıslahat ve tensikâtı vakit kaybetmeksizin icra edeceğini ve Ermenilerin Müslümanlara karşı emniyetlerini koruyacağını taahhüt eder" [Metin, 1992: 70]. Ayestefanos Antlaşması'nın bu maddesiyle Ermeniler üzerinde Rusya'ya söz hakkı tanınmış ve böylece Ermeni sorunu resmen başlamıştır [Öke, 1996: 119]. Ermeniler üzerinde Rusya'ya söz hakkı tanınması, doğudaki çıkarlarının tehlikeye girdiğini gören İngiltere'yi harekete geçirmiştir. Bunun üzerine Ayestefanos Antlaşması'nı yeniden gözden geçirmek ve düzeltmeler yapmak için Berlin'de uluslar arası bir kongrenin toplanmasına karar verildi [Uras, 1976: 217]. Kongre sonunda imzalanan 13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine göre; "Bâb-ı Âli Ermenilerle meskun vilayetlerde mahallî ihtiyaçların lüzum gösterdiği reformu ve ıslahatı vakit geçirmeksizin tatbik etmeyi kabul edecektir". Ayrıca antlaşmanın 62. maddesi Osmanlı Devleti'ndeki gayri müslimlerle ilgili olduğundan dolayı olarak Ermenilerle de ilgiliydi. Böylece Ermeni sorunu Osmanlı-Rus anlaşmazlığından çıkarak altı büyük devletin (İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya ve İtalya) söz hakkı olduğu uluslar arası bir sorun halini aldı [Uras, 1976: 249; Karaca, 1993: 38]. Bu savaş sonunda da 1877/1878'de daha önceden olduğu gibi Anadolu'dan 120.000 Ermeni Güney

Kafkasya'ya göç etmiştir [Süslü, 1990: 20]. Kafkasya'da bulunan Türkler de baskı ve şiddet yoluyla Anadolu'ya göçe zorlanmışlar ve bu şekilde 82.000 Türk Anadolu'ya göç etmiştir [Tansel, 1991, I.: 103-104]. Ayrıca bu antlaşmanın önemli sorunlarından biri de Anadolu ıslahatı meselesidir. Anadolu ıslahatı ile batıların Ermeniler lehindeki müdahale kapısı açılmıştır [Karaca, 1993: 37]. Bundan sonra ise İngiltere ve Rusya'nın kışkırtması ve koruyuculuğunda, Ermeni örgütlenmesi hızlanmıştır.

İlk Ermeni örgütlenmeleri XIX. yüzyılın ikinci yarısında, görünürde hayır cemiyetlerinin kurulmasıyla başlamıştı. Ermeniler, 1887'de Cenevre'de Hınçak örgütünü kurarak doğu illerindeki Ermenileri kışkırtmayı amaçlamışlardı. Bu örgütün Trabzon'da bir merkezi vardı [Uras, 1976: 439-441; Göyünç, 1983: 64]. Bu cemiyet hakkında Trabzon'daki İngiliz konsolosu Alfred Biliotti, İngiliz elçisine gönderdiği bir yazıda şunları yazmıştı: "Hınçaklılar dışarıdan yönetiliyorlar ve kendileri güvenlik içinde olarak Türkiye'deki soydaşlarının hayatlarını zor duruma sokuyorlar. Amaçları; Müslümanlarla Hristiyanları birbirine takıştırıp bir toplu öldürme olayına sebep olmak suretiyle anarşi yaratmaktır" [Goloğlu, 2000: 156]. 1890'da Tiflis'te Taşnaksutyun İhtilâl Komitasını kuran Ermeniler bu örgüt aracılığıyla Osmanlı yönetimine karşı propaganda yaparak ülkede sürekli bir ihtilâl havası oluşturmayı amaçlamışlardı. Bu komite ilk olarak Osmanlı Devleti'nde örgütlenmeye başlamış ve Trabzon'da da bir şube açmıştı [Gürün, 1983: 110]. Ayrıca Armenakan Partisi de Trabzon'da şube açan diğer bir Ermeni komitasıydı [Halaçoğlu, 2001: 17]. Ermeniler bunlardan başka Londra'da British Armenio Committe, Almanya'da Deutsche Orient Mission, Kâhire'de Ermeni Genel Hayr Birliği adlı komitaları kurdular. Bütün bu komitaların ortak amacı bağımsız bir Ermenistan kurmaktı. Bu devletin sınırları kuzeyde Karadeniz-Gürcistan'dan güneyde Mezopotamya'ya, doğuda Hazar Denizi- İran'dan batıda Kızılırmak'a uzanmaktaydı.

Ermeniler örgütlendikten sonra isyan hareketlerine giriştiler. Gerçi bu komitaların kurulmasından önce de Anadolu'da birçok Ermeni isyanı olmuştu. Ancak 1878'den sonra hareketlerin genel niteliği değişmiştir. Ermeni komitaları 1878'den itibaren bağımsız bir devlet kurmak amacıyla propagandaya giriştiler ve Osmanlı uyruğundaki Ermenileri ayaklandırmak için kışkırtmaya başladılar. Rusya başta olmak üzere İngiltere

ve diğerk devletler de dolaylı ve direkt olarak yardımcı olmaktadır [C. Küçük, 1986: 2].

Ermeniler 1879'dan 1890 yılına kadar Berlin Antlaşmasının 61. maddesinin kendilerine va'dettiğı haklar konusunda hiçbir istekte bulunmamışlar fakat bu tarihten itibaren ıslahat isteğıyle harekete geçmişlerdir. Bunda Rusya'nın yayılcı politikasının yeniden ön plana çıkması ve Türk düşmanı olarak tanınan Gladston'un İngiltere'de iktidara gelmesi etken olmuştur [A.Karaca, 1993: 43]. 1880'de İngiltere'de iktidara gelen İngiliz Liberal Parti Başkanı Gladstone, Osmanlı içindeki Hristiyan unsurları ve özellikle Ermenileri kendi yanına çekmek, onlara önce muhtariyet sonra da bağımsızlıklarını vererek Rusya'nın güneye sarkmasını engellemek politikasını gütmeye başladı [C.Küçük, 1986: 59]. Nitekim Gladston basına verdiği demeçlerde " Ermenilere yardım hizmettir." diyerek özellikle de Amerikan kamuoyunu Anadolu Ermenileri üzerine yoğunlaştırmaya çalışmıştır [Tansel, 1991, I: 104-105].

Erzurum Valisi Samih Paşa ihbar üzerine Ermeni kiliselerini arattırmak isteyince 1890'da Erzurum'da ilk siyasi amaçlı Ermeni isyanı patlak verdi. Fakat Osmanlı Devleti bunu hemen bastırdı [Gürün, 1983: 140-141]. Bu olay nedeniyle Trabzon'daki ve diğerk yerlerdeki komitacılar büyük tepkide bulunmuşlardır. Özellikle başkent İstanbul'da protesto gösterilerinde bulunulması kararlaştırılmış ve bunun sonucunda Kumkapı'da gösteri yapılmıştır [Uras, 1976: 458-464]. Aynı yılda Trabzon'da Maramyan adlı bir kişi Hınçak komitasını oluşturduğundan ve Dersaadet komitası ile ilgisi dolayısıyla Akka Kalesine sürgün edilmiştir. Hayrenik (Yurt) Gazetesi yazarlarından Arpiyar Arpiyaryan ise fesat düzenlemek maksadıyla Tiflis'e gidip bazı fesatçılarla görüştüktan sonra Dersaadet'e döndüğü sırada özellikle Trabzon'a da uğrayarak Maramyan ile komisyoncu Erzincanlı Svarş'ın hanesinde mülakat ve müzakerelerde buldukları anlaşmıştır. Ancak Arpiyar ve Svarş af edilmişlerdir [Hüseyin Nazım Paşa, 1994: 37-45]. Cemiyet-i fesadiyeden olmak suçuyla Trabzon Ermeni Mektebi muallimi Agop Veled-i Misak, Sivas mahkemesi ceza dairesince yargılanarak 20 Ekim 1890'da fesatla ilgili evrak eline geçtiğı halde hükümete ihbar etmeyip sakladığından Ceza Kanununun 66. maddesinin zeylinin son fıkrasına göre bir sene hapis cezasına çarptırılmıştır.

1892-1893'te Hınçak komitasının tertibiyle Merzifon, Kayseri, Yozgat'ta olaylar görüldü [Uras, 1976: 464-471; Süslü, 1990: 59]. Asıl gelişme 1894'te Sasun (Bitlis)'de başladı. Osmanlı Devleti bu bölgede meydana gelen olayları önlemek üzere sıkı önlemler aldı. Bu ise yapılan propagandalarında etkisiyle, Avrupa'da Ermeniler lehinde ve Osmanlı Devleti'nin aleyhinde bir havanın doğmasına yol açtı. Bundan da yararlanan İngiltere, Osmanlı Devletine baskıda bulunmaya ve Ermeniler lehinde ıslahat yapılmasını istemeye başladı. Trabzon'daki İngiliz Konsolosu Alfred Bliotti, doğu illerindeki idarenin gerçekten kötü olduğunu, ancak bunun Ermenilere karşı özel bir tutum olmayıp genel bir durum olduğunu, bu idareden Müslümanların daha çok sıkıntı çektiğini - zîra gayri müslimler şikâyetlerini konsololar vasıtasıyla duyurabilirlerken- Müslümanların şikâyetlerini duyurabilecekleri merci bile bulunmadığını ve konsoloların da Müslümanlara reva görülen muamele dolayısıyla ağızlarını açmaya gerek görmediklerini belirtmiştir [Gürün, 1983: 151-152]. Neticede Bâb-ı Âli Ağustos 1895'te bölgede yeni bir ıslahat programının uygulanmasına karar verdi [Uras, 1976: 471-478; C.Küçük, 1986: 109-110]. Islahatın mühim maddeleri şunlardır:

1. Her valinin yanına Hristiyan bir muavin tayin edilecektir.
2. Hristiyan halk oranının yüksek olduğu sancak ve kazalarda Müslüman mutasarrıf ve kaymakamlara Hristiyan muavin tayin edilecektir.
3. Kaymakamlar din ve mezhebe bakılmadan Mülkiye Mektebi mezunlarından seçilip padişah emri ile tayin edilecektir.
4. Vilayette idareye ait memuriyetler nüfus oranına göre verilecektir.
9. Bir bucak halkı tek bir sınıf halktan oluşuyorsa meclis üyeleri yalnız o halktan seçilecektir.
20. Polis memurları vilayetin nüfus oranına göre Müslüman ve Hristiyanlardan olacaktır.
22. Jandarma subayları ile küçük subay ve erler nüfus oranı ölçüsünde olacaktır.
28. Hamidiye süvarilerinin eğitim dışında silah taşımaları ve üniforma giymeleri yasaktır.
31. Aşar, vergi muteahhitleri aracılığı ile toplanacaktır.

32. Müslüman bir reis ve yarı yarıya müslim ve gayri müslim üyelerden oluşan denetim daimî komisyonu kurulup Bâb-ı Âlide çalışacak ve ıslahatı kontrol edecektir [Gürin, 1983: 223].

II. Abdülhamit ıslahatın uygulanmasına nezâret etmek üzere Şakir Paşa'yı Anadolu ıslahatı Umum müfettişi olarak atadı. Sasun hadisesinden hemen sonra Anadolu'ya gelen ilk teftiş heyeti 17 Mart 1895'te Trabzon'dan başlattığı teftişini iki kol halinde 21 Ocak 1896 tarihinde tamamlamıştır [Karaca, 1993: 61-62]. Şakir Paşa'nın 1895'te müfettiş olarak Anadolu'da göreve başlaması Ermeni komita mensuplarının hoşuna gitmedi ve halkı kışkırtmaya başladılar. Bu kışkırtmalar sonucunda Şakir Paşa'nın güzergâhı olan Trabzon, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum, Hınıs, Muş ve Bitlis gibi birçok yerlerde isyanlar çıkmıştır [Uras, 1976: 356; C. Küçük, 1986: 158]. Şakir Paşa'nın ilk karşılaştığı olay Trabzon hadisesidir.

1.2. Trabzon Hadisesi

20 Eylül 311 tarihinde Trabzon'da misafir bulunan eski Van valisi Bahri ve Trabzon Tümen Komutanı Hamdi Paşa yanlarında İran'ın Trabzon Konsolosu Mirza Han, Posta telgraf baş müdürü İzzet Bey olduğu halde davetli oldukları İstînâf Mahkemesi başkanı Esat Efendinin evine giderlerken Uzun sokak denilen caddeden geçişleri sırasında Zeytunluk mahallesine giden dar sokağa geldikleri sırada yirmi beş yaşlarında eşgali bilinen setre pantolonlu iki Ermeni sokak ağzından çıkarak beş altı adım uzakta bulunan yukarıda adı geçenlere, aralıksız tabanca ile sekiz on el ateş etmişlerdir [Hocaoğlu, 1976: 268-269]. Atılan kurşunlardan Bahri ve Hamdi Paşalar bacaklarından hafifçe yaralanmışlardır. Suikâst Bahri Paşa'ya yapılmış olup, kumandan paşanın da yaralanması birlikte olmalarından dolayı tesadüf etmiştir [HR.SYS.2812/4].

Arkalarından Çerkez Ali Çavuş ile oradan geçen Trabzonlu Balıkoğlu Hafız saldırganları takip etmişler ise de, saldırgan Ermeniler, yaklaştıkça üzerlerine ateş ettiklerinden yakalayamamışlardır. Saldırganlar İngiliz Konsolosluğu çevresindeki karışık sokaklarda kaybolmuşlardır [Hocaoğlu, 1976: 268-269].

Olayın polis tarafından haber alınması üzerine arama taramalara başlanmış, birkaç sanık yakalanmıştır. Ermenilerin sokaklarda toplanmaları yasaklanmıştır. O gün asayiş bozacak başka bir olay meydana gelmeksizin emniyet sağlanmıştır [a.g.e., s.268-269; HR.SYS.2812/4].

Yakalananlardan Trabzonlu Kasbaroğlu Ermenak, Kasbaroğlu Mertad veledi Karabet ile İstefan oğlu Bogos ve Gümüşhaneli Sırak veledi Ekel'in suçlu oldukları ihbar ve delillerle anlaşılmıştır [Hocoğlu, 1976: 268-269].

Paşalara suikâst olayından iki gün sonra Cuma gecesi sanatkârlar cemiyeti üyelerinden birkaç Türk, iki paşaya karşı saldırıya katılmak suçundan polis tarafından aranan İstefan oğlu olan Haçik'e rastlamışlar ve "hükümet seni arıyor, ateş açmak yaralamak suçlarıyla sanık bulunuyorsun, nerede saklanıyorsun" demeleri üzerine Haçik silahını çekerek Türklere ateşe başlamıştır. O sırada yanındaki sokaktan geçen Asakir-i Şahane erlerinden Trabzonlu Rahmi Efendi silah seslerini duyunca sebebini öğrenmek istemiş, fakat gürültünün geldiği sokağa girdiği zaman Haçik tarafından ağır yaralanarak öldürülmüştür.

Paşaların yaralanmasından iki gün sonra meydana gelen bu olay büyük bir galeyana meydana getirmiş ve komşu mahallelerden silah sesleri işitilmesi üzerine halk sokaklara fırlamıştır. Galeyanaya gelen halk, eşrafın, polislerin ve askerlerin yardımıyla Ermeni mahallelerine hücum etmekten güçlkle alıkonulmuştur [Gazigiray, 1982: 173-174]. Bunun üzerine Trabzon Ermenileri köylerdeki milletdaşlarını şehre getirerek evlerine doldurmaya başlamışlar, çarşı pazarlarda gezdirerek gösteriş yapmaya koyulmuşlardır [Y.PRK.KOM.9/2].

24 Ekim 311'de Ermenilerin Bayburt, Erzincan ve Trabzon'da ayaklandıkları haberinin alınması üzerine Dersim Kürtleri Çemişkezek cihetindeki tecavüzlerini arttırmış buna karşılık Malatya ve Arapgir kasabası Ermenileri iki gün dükkanlarını kapamışlardır [Y.PRK.UM.33/33].

Ermenilerin, hükümeti protesto etmek amacıyla dükkanlarını kapatmaları karşısında Ermeni psikoposu ile önemli Ermeni şahısları hükümete davet edilmiştir. Davete yalnızca iki kişi icabet etmiştir [Gazigiray, 1982: 174]. Bu iki kişiye suçluların kim olduğu ve nerede saklandığı sorulduğunda, cevap olarak bu konuda bilgileri olmadığını, bununla birlikte Trabzon'daki yetmiş bin Ermeni'nin bu eylemden dolayı sorumlu tutulamayacağını belirterek [Y.Ternon,1993:s.118], asıl suçluların yakalanmasını ve şahsi bir garaz dolayısıyla tutuklanan Ermeni'ninde bırakılmasını istemişlerdir. Oysaki Ermenilerin kendileri tarafından yapılmadığını iddia ettikleri olaylar gündüz olması sebebiyle herkes tarafından görülmüştür [Gazigiray, 1982: 175].

26 Eylül 1895 tarihinde vali bizzat çarşıya giderek Ermenilere dükkanlarını açtırmak ve ve herkesin normal yaşantısını sürdürmesi için bazı önlemlere başvurmuştur. Bu sırada şark meydanı denilen yerdeki bir handa ticaret yapan bir Ermeni, hanın balkonuna çıkarak meydanın ortasına silahla ateş açmış ve bunun üzerine o gün İstanbul'dan Trabzon'a vapurla gelen çetecilerle şehir içinde etrafa yayılmış olan ihtilâlciler Ermeniler, önlerine gelen Müslüman halk üzerine saldırmaya ateş etmeye başlamışlar, Müslümanlar da buna karşı koymak zorunluluğunda bırakılmışlardır [Y.PRK.KOM.9/2]. Vilayette jandarma ve polisin yetersiz kalması üzerine askerlerden de istifade etmek zorunluluğu doğmuş, [Y.PRK.UM.34/55] böylece karışıklık iki üç saat sürdükten sonra [Y.PRK.KOM.9/2] alınan tedbirler sayesinde bastırılabilmiştir. Mağaza ve hanelerine kapanmış olan Ermeniler silahlarını terk ederek teslim olmaya başlamışlardır [Y.PRK.MYD.17/17].

Hınçak ve Taşnak komitelerinin tüzük ve emirleriyle ortaya çıkan bu vakada ortalığı müsait gören İran devecileriyle bazı köylüler güvenlik kuvvetlerinin meşgul olmalarından yaralanarak bazı Ermeni ev ve dükkanlarından birtakım eşyayı yağmalamışlardır [Y.PRK.KOM.9/2]. Ermeni ve yabancı tebaaadan olan on kadar tüccar mağaza ve hanelerindeki eşya, nakit ve benzeri şeylerden kayba uğramışlardır. Rusya konsolosu kayba uğrayan iki kişinin zarar ve ziyanın tespit edilmesini talep etmiştir [A.MKT.MHM.603/2]. Vali, askeri komutanlar, ve memurların işbirliği ile kayıp olan eşyanın çoğu geri alınmış, kurulan özel komisyon eliyle sahiplerine makbuz karşılığı geri verilmiştir [Y.PRK.KOM.9/2].

Ermeni Cemaati Muhtarı Bağdasar Ağa'nın cemaatten topladığı fakat Trabzon'da çıkan kargaşa sırasında yağmalanan para, adı geçen cemaatin vergi ve askerlik bedeline mahsup edilmiştir [A.MKT.MHM.664/3].

Yine karışıklık esnasında Rusya tebaasından bulunan tacir D.Konstantinof'un tahrib olunan hanının zarar ve ziyanının bedelinin de Osmanlı Devleti tarafından karşılanması gerektiği Rusya Ceneral konsolosluğu tarafından bildirilmiştir [HR.SYS.2834/5]. Konsoloslarla olan görüşmeler sonucunda karışıklığın Ermeniler tarafından başlatıldığı da anlaşılmıştır [A.Halaçoğlu, 2003: 34].

Karışıklıklar bastırıldıktan sonra hükümetin barışçı ve iyi idaresine yardım etmek amacıyla Müslüman, Ortodoks ve Katolik ileri gelenlerinden meydana gelen bir komisyon kurularak [A.MKT.MHM.603/2], ilk ateş açanları bulmak üzere soruşturma açılmıştır. Yapılan soruşturma sonucunda [Gazigiray, 1982: 175] Trabzon 'daki Ermeni komitesi üyesinden olup beş sene önce affedilmiş olan Suvarş adındaki bir Ermeni'nin Salı günü İstanbul'dan Trabzon'a gelen Nemçe vapurundan aldığı mektup sonucu, Meydan-ı Şarki'deki hanının balkonuna çıkarak Müslümanların üzerine rastgele ateş açtığı ortaya çıkmıştır. [Hüseyin Nazım Paşa, 1994: 94]. Açılan ateş sonucunda hanın içindeki dört Müslüman ölmüştür. Olaydan hemen sonra, handa yaralı bir Müslüman gördüğünü belirten şahitlerden Abdullah; “ Han derununda mecruh bir Müslüman gördüm. Şehadet getiriyordu ve beni bu Ermeniler yedi” diye ifade vermiştir [A.Halaçoğlu, 2003: 33]. Bu son hadiseye sebebiyet veren Trabzon Komitesi reisi iken Akka kalesine sürgün edilmiş, sonra affedilerek Trabzon'a dönmüş olan Bedros Maramyan ile Suvarş'ın kargaşa esnasında öldükleri söylenmiştir [Hüseyin Nazım Paşa, 1994: 94].

Trabzon'daki olaylar sırasında Ermenilerden şehir içinde 182, civar kaza ve köylerde 21 ölü ve 18 yaralı; Müslümanlardan 21 ölü ve 25 yaralı Rumlardan ise bir ölü görülmüştür [Y.PRK.KOM.9/2]. Trabzon Valisi Kadri Bey, 30 Eylül 311 tarihli raporunda, Trabzon'da olaylarda Ermenilerden 177'si erkek ve 5'i kadın olmak üzere toplam 182 kişinin öldüğünü ve ve 19 kişinin yaralandığını, Müslümanlardan ise 11 kişinin

öldüğünü ve 25 kişinin yaralandığını belirtmiştir [Y.PRK.UM.32/114]. Trabzon'a bağlı köylerde de Müslümanlardan 9, Ermenilerden ise 22 ölü bulunduğu, Gümüşhane sancağında ise Müslümanlardan 3 ölü, 4 yaralı, Ermenilerden ise 2 zaptiye olmak üzere, 4 ölü, 1 yaralı bulunmaktadır [A.Halaçoğlu, 2003: 34].

1.3. Trabzon Hadisesinden Sonra Meydana Gelen Gelişmeler

Trabzon vukuâtından sonra karışıklık çıkartmaya müsait olan Ermenilerin Samsun'da da böyle bir teşebbüse girişeceklerinin Canik mutasarrıflığı tarafından haber alınması üzerine devriye kollarının aded ve mevcudu düzenlenmiştir. Böylece Samsun ve çevresinde Ermeniler tarafından asayişe aykırı bir durum meydana gelmesi engellenmiştir [Y.PRK.MYD.17/17]. Siroz metropolidi Armuvar Dersaadet'ten Rum patrikhanesine telgraf çekerek Hristiyan ahâlinin heyecanı hususunda bilgi vermiştir [A.MKT.MHM.664/29].

Trabzon hadisesinden dolayı Gümüşhane mutasarrıflığından mevcut kuvvetlerin yetersizliğinden dolayı birkaç bölük nizamiye süvarisi istenilmiştir. Ancak süvari 19. alayının ikinci taburunun Bayburt'ta, bir bölük Tercan'da diğer iki bölüğün büyük bir kısmı Erzincan etrafındaki çeşitli mevkilerde devriye hizmetinde, bir miktarı da ordu merkezinde ve Muş, Erzurum, Malazgirt gibi mühim mevkilerde bulunduğundan Gümüşhane tarafından istenilen süvarinin gönderilmesi mümkün olamamıştır. Ayrıca Trabzon'da bulunan 27. alayın üçüncü taburunun üç yüz seksen dokuz kişi olan mevcudunun sekiz yüz kişiye çıkarılması için lazım olan iki yüz kırk dört bin sekiz yüz on kuruş Maliye Nezâreti'ne bildirilmiştir [A.MKT.MHM.603/2].

Dersaadet ve Trabzon hadiselerini vesile eden Rize, Of, Sürmene ahâlisinden üç yüz kadar kişi Erzurum'a tabi Hodiçor, Keskim, İspir ve Bayburt cihetlerine tecavüzle Ermeni köylerinden eşya ve hayvan gasbına cüret etmiştir. Ermenilerden de bir çoğunun Erzurum'a tecavüzlerinin artması kargaşaya sebep olacağından Rusya sınırına yakın yerlerin askeri kuvvet ile emniyet altına alınması gerekmiş, ancak buraların kapalı bölge

olması ve asker göndermenin mümkün olamayacağını anlaşılmasıyla lüzumu kadar kişi silah altına alınmıştır [A.MKT.MHM.663/4].

Trabzon'daki İngiliz konsolosu Mösyö Longworth'un tercümanı olan Osmanlı Devleti tebaasından ve Ermeni milletinden Komidas Hekimyan marhasa vekili rahip Masrop'a son hadiseler akabinde bir mektup yazmıştır. Ermenice yazılan bu mektup vilayetçe ele geçirilerek tercüme edilmiştir. Mektupta Ermenilerin uğradığı can kaybı, yağma edilmiş hane ve marhasahanece bilinen en mühim malumâtın sür'atle Mösyö Longworth'a bildirileceği yazıldığından mektup önemsiz bulunmuş ve adı geçenin sorgulamasından vazgeçilmiştir [A.MKT.MHM.663/6].

Trabzon hadisesinden sonra, güya Trabzon valisi Kadri Bey'in azledildiği haberini yayarak halkın heyecanlanmasına sebep olan ve kanunsuz silah attıkları için tutuklanan Alemdarzade Emin ve Arnavutzade Hasan Efendilerin serbest kaldıktan birkaç gün sonra çarşı ve pazarda yalan sözlerle ahâlinin aklını karıştırıp ruhani reislerin ve konsolosların şikâyetini davet eylemeleri bir fesat zuhûruna meylettği için emsalini korkutmak amacıyla Samsun'a sürülmelerine ancak ahâlinin dedikodusuna sebep olabileceği cihetle bir ay sonra tekrar mahallerine döndürülmelerine karar verilmiştir. Emin ve Hasan Efendilerin asayişi ihlal eder mahiyette uygunsuz hal ve hareketleri görülürse haklarında kanuni muamele yapılmak üzere mahkemeye sevk edilecekleri de bildirilmiştir [A.MKT.MHM.663/27].

Trabzon hadiselerinin Türkler tarafından çıkartıldığı, zengin Ermeni cemaatinin mallarının yağmalanarak, altı yüz Ermeni'nin öldürüldüğü, 25 Ekim'le 15 Aralık arasında ise civar köylerden otuz dördünün yerle bir edilerek iki bin yüz Ermeni'nin katledildiği [Ternon,1993: 118] iddiaları, Trabzon'da Ermeniler tarafından çıkarılan olayların Türkler üzerine atılarak, Ermeni katliamının kanıtı olarak kullanılmak istendiğini ortaya koymaktadır.

1.4. Divan-ı Harb-i Örfideki Yargılamalar

Trabzon'da Müslümanlarla Ermeniler arasında çıkan karışıklıklarda mecruh ve maktül olanlardan ne kadarının İslam ne kadarının Ermeni olduğunun tespiti yapıldıktan sonra [A.MKT.MHM.664/30] "İdare-i Örfiye" ilan edilip olayı kışkırtanlar ve çıkaranların yargılanmaları için Divan-ı harp teşkil olunmuştur [A.MKT.MHM.664/29]. Rize'de bulunan mirliya Salih Paşa da Trabzon'a gelerek burada kurulan Divan-ı harbe başkanlık etmiştir [A.MKT.MHM.603/2].

Divan-ı Harb'in teşekkülünden sonra, Trabzon hadisesi sırasında ve sonrasında yakalanan Ermenilerden mahkemede yargılanıp, deliller ve şahitlerle suçu sabit olanlar çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Ayrıca suçsuz oldukları tespit edilenler serbest bırakılmış, suçlu oldukları tam tespit edilemeyenler sürgüne gönderilmiştir [A.Halaçoğlu, 2003: 35].

Trabzon hadisesinden dolayı ele geçirilen Kasbaroğlu Ermenak'ın Divan-ı Harb-i Örfideki sorgulaması yapılmıştır. Ermenak ifadesinde; Trabzon Ermeni komitesine mensub olan Şehrikiyan Artin, Doğramacı Manuk ve Hoca Kirkor'un Haçik ve Misak adlı Ermenileri paşalara suikast olayına azmettirdiklerini, bu kişilerin aynı zamanda Kaymaklı manastırında gizli bir mektep inşa ettirerek köylü Ermeni çocuklarını talim ve terbiye ettirmek teşebbüsünde bulduklarını, bundan dolayı da Trabzon Ermeni Marhasası Yeğişa Efendinin intiharına sebep olduklarını söylemiştir [A.MKT.MHM.663/27]. Suikast olayına karışan Kasbaroğlu Misak ile İstefan oğlu Haçik'in arama çalışmaları başlatılmıştır [Hocaoğlu, 1976: 268-269].

Suikâstçilerden Misak'ın birâderi Tatosyan Esteban'ın Divan-ı Harb-i Örfideki ifadesine göre, Misak iki yıldır Batum'da ikâmet etmekte iken vuku bulan olaydan bir ay evvel Trabzon'a gelmiştir. Batum üzerinden Trabzon'a silah sevkiyatı yaptığı anlaşılan Misak'ın bu sevkiyatı Rusya gemilerinde kahvecilik yapan kardeşi Kirkor ile değil de daha emniyetli olması bakımından Sürmeneli Hasan Reis vasıtasıyla yaptığı tespit edilmiştir. Misak Batum'a geri dönmek için hazırlık yaptığı sırada Trabzon'da çıkan kargaşa sırasında öldürülmüştür [A.MKT.MHM.663/27].

Trabzon, Anadolu'ya açılan önemli ihracat ve ithalat limanlarından olduğundan buradaki Ermeniler, silah kaçakçılığında ve casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlar ve teşkilatlanmışlardır. Nitekim daha Ermeni olaylarının öncesinde, eskiden beri her vilayete olduğu gibi Trabzon'a da barut gönderildiği ve dağıtılan barutun miktarı kazaya göre değişmekte olduğu ve bunun 2000 ile 4000 kıyye arasında değiştiği, ancak bunun dağıtılması esnasında İstanbul'dan memur gönderilmediği, vilayetten tayin olunan memurların da Rum, Ermeni ve diğer milletlerden olduğu, bunların ise gönderilen barutların yüzde yirmisinin av için Müslümanlarca, yüzde sekseninin ise Ermenilerce alındığı belirtilmektedir. Ayrıca martini, şınaydır, Rusya yapımı silah, fişek, kovan gibi silah ve malzemelerin de Karadeniz yoluyla Trabzon'a getirildiği ve bunların Ermenilerce satın alındığı yapılan araştırmalarda yer almaktadır [A.Halaçoğlu, 2003: 31].

Sivas'ın Karahisar sancağının Gürün ahâlisinden olan manifaturacı yetmiş sekiz yaşında Arabiyan Hacı Mardirus Ağa ve oğlu Keyfuruk'un da Divan-ı Harb-i Örfide sorgulamaları yapılmıştır. Mardirus sorgulamada, kendisinin olay esnasında Necik acentesinde postadan çıkacak mektupları beklerken bir gürültü duyulduğunu ve korkarak İskender Paşa Cami yanında bulunan bir Müslümanın dükkanına saklandığını oradan da evine giderek hükümetten yardım istediğini söylemiştir.

Vukuât sırasında Mardirus ile hanesine sığınmış olan amcası Bagus oğlu Artin telgrafhanede bulunan valinin yanına getirilmişlerdir. Mardirus hanesinde erkek kalmadığını söylediği sırada hanesinden silahlar atılmaya başlanmış, bunun üzerine Tabur Ağası Nuri Bey ile birlikte tekrar hanesine gönderilmiştir. Eve vardıklarında Mardirus'un hizmetkârı Melkun ile akrabası Canik'in ellerinde silahlar ve etrafa saçılmış bir çok fişek, kovan, barut ve boş revolver kılıfları olduğu görülmüştür. Melkun ile Canik, Mardirus'un hanesinden çıkarıldığı sırada halk tarafından katledilmişlerdir.

Mardirus'un evinin alt ve üst katlarında toplam yirmi beş kadar yatağın serilmiş olduğu dikkat çekmiştir. Ev halkının nüfüsünden fazla yatakların serilmiş olması, civar

köylerden bir takım Ermeni delikanlılarını fesat çıkarmak için burada sakladıkları şüphelerini arttırmıştır.

Ayrıca evde Ermeni ihtilâl cemiyetinin Trabzon komitesinin mührüyle Arabiyan ve oğluna yazılmış bir mektup da ele geçirilmiştir. Mektupta ihtilâl cemiyeti için 600 lira istenmekte, verilmediği takdirde katledilecekleri tehdidi bulunmaktadır. Bu mektupların vaktiyle ne gizli ne de resmen hükümete haber verilmediği sadece İngiliz konsolosluğuna bildirildiği ve Trabzon Ermeni komitesinin Mardirus'un amcazadesi Kayzak Ağa'dan da bu yolla para talep ettiği yapılan sorgulama sonucunda ortaya çıkmıştır.

Hadise-i fesadiyeye bir dereceye kadar karıştığı sabit olan Arabiyan Hacı Mardirus, 20 Mayıs 312'de Ceza Kanununun 57. maddesinin son fıkrasına göre beş sene müddetle kürek cezasına çarptırılmıştır. Oğlu Keyfuruk'a gelince; onun da vukuât sırasında hanelerinden silahlar atılırken orada bulunmadığı anlaşılmasından ve biri Ermenice diğeri İngilizce iki zararlı kitabın kendisinin olduğu halde bunları kendi nezdinde saklamamasından ötürü bir sorumluluk hali ortaya çıkmamış, serbest bırakılmasına karar verilmiştir.

Trabzon hadisesinden dolayı şüpheli bulunup ve vukuât esnasında tutuklanan Arabiyan Hacı Mardirus ve oğlu Keyfuruk'un İngiltere, Trabzonlu Dradoryan Hatum'un da Amerikan tebaasından olduğu cihetiyle himaye edileceği, Arabiyan Hacı Mardirus'un kargaşa esnasında birâderlerinin öldürüldüğü, yüz bin lira kıymetinde sermaye ve malının gasp ve telef edildiği, kendisinin olaya karışanlardan olmadığı sadece nefsi müdafa için bazı teşebbüsatta bulunduğu İngiltere konsolosluğu tarafından bildirilmiştir. Ancak Hacı Mardirus ile oğlunun İngiltere'de buldukları sırada birer İngiliz pasaportu aldıkları, Hatum'un da Amerika'ya kaçıp dönüşünde bir pasaport edindiği bilirse de vukuata kadar kendilerine Osmanlı Devleti tebaası muamelesi yapılmış ve kendileri de yabancı tabiiyeti iddiasında bulunmamışken Trabzon hadisesinde isimlerinin geçmesinden sonra himayeye kalkışılması İngiltere'nin niyetinin masumane olmadığını göstermektedir.

Trabzon İhtilâl Cemiyeti hakkında malumatı olduğu haber verilen Muhyittin mahalesinden Havyarcıoğlu Keyfuruk Divan-ı harbe çağırılarak sorgulanmıştır. Keyfuruk Trabzon'da fesat ve ihtilâl çıkarmak üzere teşekkül eden cemiyette yer alan Amasyalı Hoca Artin, Micazoğlu Pamukçu Hacı Hocazur'un hizmetinde bulunan Bagus, Doğramacı Tatosyan Manuk, İkinik oğlu Hoca Kirkor, dava vekili Şehrikiyan Artin, papaz Vahan Koçiyen, mektep hocası Bıyıklıyan Ohanes ve Kılınçoğlu berber Artin'in oğlu Esteban ve Fetvacıyan, Hacı Agop'un oğlu Vartan ve Dradoryan Hatum olmak üzere on âzânın ismini vermiştir. Bu on kişinin Kaymaklı Manastırı içinde gizli bir mektep yaptırarak şehirli ve köylü Ermeni delikanlılarına fesat talimi yaptırmak teşebbüsünde bulduklarını söylemiştir. Kendisinin hükümete haber vermek istediğini ancak ihbarda bulunduğunu haber alırlarsa katledileceği korkusuyla veremediğini hatta Bahri ve Hamdi Paşaları yaralayanların isimlerini paşalara haber verdiği için Ermenilerin kendisine nefretle baktıklarını ifade etmiştir. Keyfuruk Batum'daki kardeşinden, eğer Batum'a gidecek olursa katledileceği yazılı olan bir mektubu da mahkemeye vermiştir.

Fesat cemiyetinden olduğu ihbar olunan Trabzon Ermeni mektebi muallimlerinden Micaz oğlu Kirkor'un Divan-ı Harb-i Örfi'de sorgulaması yapılmıştır. Kendisi her ne kadar inkâr etse de mektep hocalarının fesat için çalışan zararlı kimselerden seçildiklerini gösteren benzer örneklerin ortaya çıktığı gibi [A.MKT.MHM.663/27], Trabzon hadisesinden dolayı mahpus olan Papaz Vahan tarafından fesat komitesine dahil olduğu haber verilen Doğramacı Manuk ve Hoca Kirkor'un muhâkemeleri bittiğinde hanelerinde yapılan araştırmalarda ihtilâl cemiyetine mahsus bütün eşya, silah, fişek imalatına mahsus alet edevat ve Merzifon için hazırlanmış zararlı mektup ve evraklar ele geçirilmiştir [A.MKT.MHM.663/9]. Merzifon, yurt dışında basılan ve Ermenileri isyana teşvik eden çeşitli bildiri ve sair yayınların muntazam şekilde dağıtılması için kurulmuş olan teşkilatın merkezidir [Gürün, 1983: 190].

Doğramacı Manuk Tatosyan'ın evinde Erzincan ve Trabzon arasında gizli haberleşmelere ait şifreli mektuplar da bulunmuştur [A.MKT.MHM.663/9]. Söz konusu mektuplar, isyandan önce Ermenilerin muhabereyi nasıl sağladıkları ve Anadolu isyanlarını nasıl bir plan çerçevesinde gerçekleştirdiklerinin delili olmaktadır.

Belgelerle verilen rakamlara göre, tamamı 24 mektuptan oluşan bu yazışmaların ilki 11 Mart 1895 tarihlidir. Mektupların büyük çoğunluğunda, özellikle gazetelerin ulaşım ulaşımadığı, silah, fişek, kapsül ve baruta duyulan ihtiyaç, yazışmalarda şifre ve takma isim kullanılmasına özen gösterilmesi, hapisanede bulunan Ermenilerin durumları, dinamit yapma sanatının öğrenilmesi, para yardımı ve istihbarat işleri hakkında bilgiler bulunmaktadır [A.Halaçoğlu, 2003: 35].

Bundan başka diğer mektuplar genellikle silahların ülkeye nasıl sokulacağı hakkındadır. Manuk Tatosyan'ın evrakları arasında Hınçak Sosyalist Fırka-i İhtilaliyesi Programı ile Ermeni İhtilal Cemiyeti Programı da şifreli olarak bulunmuş ve tercüme edilmiştir.

Mektuplardan da anlaşılacağı üzere, Trabzon'daki Ermeni olayları rast gele değil, uzun, planlı ve teşkilatlı bir hareketin socunda çıkarılmıştır. Bütün bunlara karşılık Manuk Tatosyan mahkemede kendisine yöneltilen suçlamaları inkâr etmiştir. Ancak mahkeme reisinin ona yönelttiği suçlamaları, Binbaşı Hayrettin ve Bahtiyar Beylerle Tabur Ağası Ahmet Ağa ve Polis Komiseri Şükrü Efendi ve polis Osman Efendi ve İskender Paşa İslam muhtarıyla Ermeni muhtarı Hacı Agopoğlu Bağdasar' ın da hazır bulunduğu bir aramada ispat etmesi üzerine Manuk'un “ şimdi aklım başımda yoktur, cevap veremem, müsaade ediniz yerime gideyim aklımı başıma toplayayım, daha sonra cevap veririm” demesi suçun sübut bulması açısından önemlidir [A.Halaçoğlu, a.g.e., 43].

Ermeni ihtilâlinden dolayı tutuklu bulunan ve bu bâbda bazı ihbaratta bulunacağı haber verilen Fetvacıyan Hemayak'ın Divan-ı Harb'te sorgulaması yapılmıştır. Trabzon'da Ermeni fesat cemiyeti hakkında malumat veren Hemayak, hapisanedeyken Papaz Vahan ve Doğramacı Manuk arasında geçen konuşmalardan duyduğuna göre bunların fesat cemiyetinin reisi oldukları ve mektep hocası Agop, Hoca Kirkor, Agop Süvariş'in yazıcısı Ohanes ve Bıyıklıyan Ohanes'in Ermeni köylü çocuklarını eğitmek için Kaymaklı manastırında bir mektep inşa ettirdiklerini ifade etmiştir.

Kirkor'un Trabzon fesat cemiyetine dahil olduğu hakkında ihbarda bulunan papaz Vahan daha sonraki mahkemelerde “O vakit müteessir idim, ne söylediğimi bilemedim”

şeklinde açıklamalarda bulunmuş, Fetvaciyen Hemayak ise mahkemede fesat cemiyeti hakkında verdiği bilgilerin doğru olmadığını, kendisine Karagöz Petros adında birinin gelerek “kurtulmak istersen tutuklular hakkında bir şeyler uydur” dediğini ve bu yüzden mahkemeye yalan ifade verdiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hemayak ile Petros mahkemede yüzleştirilerek sorgulanmışlardır. Hemayak dava naklini İstanbul’a istediğini, Divan-ı Harb’te konuşmayacağını söylemiş, Petros ise kendisi tutuklu iken Hemayak’ın gelerek malumatını ihbar ederse kurtulup kurtulamayacağını sormasıyla kurtulabileceğini söylediğini başka talim ve teşvikte bulunmadığını ifade etmiştir.

Trabzon fesat cemiyetini kurmak ve fesat talimi yaptırmak için Kaymaklı manastırında bir mektep inşasına teşebbüs eden on iki kişiden fesat reisleri olan Hoca Kirkor, Doğramacı Manuk ve Şehrikiyan Artin’in dost ve ortak oldukları ve Haçik ve Misak adlı Ermenileri ferik Hamdi ve Bahri Paşalara suikâste sevk ettikleri ortaya çıkmıştır. Kirkor’un Trabzon vukuâtından önce Tirebolu’dan fesat cemiyeti için para topladığı da anlaşılmıştır.

Kirkor’un Ermeni fedailerine mahsus sivri sakalını hükümetin nazarından kurtulmak için Trabzon vukuâtından sonra traş ettirdiği Kasbaroğlu Ermenak ve Kasbaroğlu Mertad adlı mahkûmlar tarafından da ihbar edilmiştir.

Osmanlı Devleti’ni bölmeyi amaçlayan fesat cemiyetinden olduğu anlaşılan Hoca Kirkor’un 3 Hazîran 312’de ceza kanununun 54. maddesi zeyl ve ilavesinde fıkâten sanyesi hükmüne göre tutuklanarak on beş sene müddetle kalebend kılınmasına karar verilmiştir.

Trabzon ihtilâl cemiyetine dahil olduğu ihbar olunan Trabzon Ermeni mektebi hocalarından ve aynı zamanda marhasahanede âzâ olan Bıyıklıyan Ohanes’in Divan-ı Harb-i Örfi’de sorgulaması yapılmıştır. Ohanes, kendisinin fesat cemiyeti ile bir ilgisinin olmadığını söylemiştir. Ancak Hancılar Kethudası Nuri, Polis Yusuf Ziya, Polis komiseri Şakir ve Ermeni muhtarı Bağdasar’ın da hazır bulunduğu bir aramada eşi Anna’nın üzerinden bir revolverle altı adet fişek, kendileriyle birlikte ikâmet eden ev

sahibesi Habanus Hatum'un üzerinden de elli adet Karadağ revolverine mahsus fişek bulunmuştur.

Ohanes'in Şehrikiyan Artin Efendi ile birlikte Kalfaka, Kan, Abyan, Şana ve sair Ermeni mahallelerini dolaştığı, Kalfaka karyesinde ise Koçiyen Vahan ile birleşip Kaymaklı manastırındaki mektep için para ve kereste talebinde bulunduğu Abyan ve Kalfaka karyelerinin Yomra nahiyesi müdüriyeti tarafından ihbar edilmiştir. Yomra nahiyesi tarafından vilayete verilen ihbarnamede; Kaymaklı manastırında yeni bir mektep yaptırmak ve burada yeni usül dersler okutmak için ikişer tahta ve birer lira talep eden bu kişilerin Ermeni karyelerine gelmekteki maksatlarının fesat tohumu ekmek olduğu yazılmıştır [A.MKT.MHM.663/27]. Yapılan bu ihbar, Anadolu'daki Ermeni ayaklanmalarını asıl başlatanların pek çoğunun dışardan yönetilen komitacılar olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu durum, Rus memurlarının da dikkatini çekmiştir ki, Ermeni komitacılarını girmediği yerlerde Ermenilerin rahat ettiğini ifade etmişlerdir [Çalık, 2000: 115].

Hoca Bıyıklıyan Ohanes, fesat erbâbından olduğu anlaşılan hoca Kirkor ile sadece tanışıklığı olduğunu fazla münasebeti olmadığını söylediği halde ihbarda bulunan birçok Ermeni'nin ifadelerinden ve Ohanes'in hanesinde bulunan Çerkez elbisesi giymiş şahsı meçhul bir adamın resminin aynısının Hoca Kirkor'un da hanesinde bulunmasından ikisi arasındaki ortaklık meydana çıkmıştır. Ayrıca Ohanes'in Ermeni fedailerine mahsus sivri sakal taşıyıp Trabzon vukuâtından sonra hükümetin dikkatini çekmemek için traş olması da bu ortaklığı teyid etmiştir.

Cemiyet-i fesadiyeden olmak suçuyla Trabzon Ermeni mektebi muallimi Bıyıklıyan Ohanes'in 29 Mayıs 312'de ceza kanununun 54. maddesi zeyl ve ilavesinin fıkra-i saniyesi hükmüne tevfikeyen on beş sene müddetle kalebend kılınmasına karar verilmiştir [A.MKT.MHM.663/27].

Mahkeme kayıtlarına bakıldığında, ele geçirilen Ermenilerin genellikle hiçbir şeyden haberi yok gibi davrandıkları ancak suçları suçları şahitler tarafından ispat edildiğinde veya hapishaneye girdiklerinde, itirafçı olarak her şeyi anlattıkları görülmektedir.

Dikkat çeken bir diğer husus da, hiçbir zaman silahları olmadığı yolunda ifade vermelerine karşılık hanelerinde yapılan araştırmalarda barut, fişek ve çeşitli silahların ele geçirilmesidir. Bundan başka yargılanan Ermenilerin bir çoğunun olay günü, olayın geçtiği merkez olan Meydan-ı Şarki'de bulunmaları da bir tesadüf değildir.

Mahkeme sırasında, sanık durumunda bulunan Ermenilerin, sahitli, delili usulüne uygun bir şekilde yargılandıkları ve hakim huzurunda rahat bir şekilde ifade de buldukları görülür. Sanıkların savunmalarını bir heyet huzurunda yapmaları, şahitlere kendi inançları çerçevesinde İncil'e el bastırılarak söylediklerini tasdik ettirilmeleri, yine sanıklara ifadelerini her seferinde kabul edip etmediklerinin sorulması muhakemenin güvenilirliğini ortaya koyan önemli unsurlardır. Ayrıca Ermenilerin evlerinin aranması sırasında, sadece Müslüman kesimden değil, Ermenileri kendi milletinden de şahitlerin bulunması, Osmanlı hükümetinin olaya önyargısız yaklaştığını, diğer yandan, verilen kararlara yapılan itirazın kabul edilerek yeniden mahkeme yapılması ve gerektiğinde önceki kararın değiştirilmesi, Osmanlı hukukunun niteliğini göstermesi açısından önemlidir [A.Halaçoğlu, 2003: 44; A.MKT.MHM.663/27].

Trabzon vukuatından dolayı tutuklanan ve birbirleri hakkında ihbarda bulunan Ermeni mahkumlar yüzleştirme usulü yapılan sorgulamalarda önce eski ifadelerini değiştirmişler, sonra da Divan-ı Harb'te tek bir kelime söyleyemeyeceklerini davalarını İstanbul'a naklettiklerini ileri sürmüşlerdir. Dava naklinin adliye mahkemelerinde geçerli olduğu İdare-i Örfiye (sıkıyönetim) kararnameside böyle bir kaide olmadığı ve bununla beraber dava nakli isteğinde bulunmuş olsalar bile kendi haklarındaki davanın naklini istedikleri cihetle başkaları hakkındaki tanıklıklarına tesiri olamayacağı kendilerine hatırlatılmıştır. Mahkûmların söz birliği ederek hiçbir ifadede bulunmayacaklarını ısrarla tekrarlamaları Trabzon hadisesinden dolayı tutuklu bulunan Trabzon ihtilâl cemiyeti reislerinden Şehrikiyan Artin'in talim ve teşvikiyle gerçekleşmiştir. Şehrikiyan Artin'in Rusya'dan çeşili düşüncelerde getirttiği muallimler ile ahâli arasında fesat tohumu ektirdiğinden dolayı milletin başına bu felaketlerin gelmesine sebep olduğu Kasbaroğlu Mertad veledi Karabet tarafından patrikhaneye verilen bir arıza ile ihbar edilmiştir [A.MKT.MHM.663/27].

Divan-ı harp mahkemesinin Müslümanlara sadece öğütler vermekle yetindiği buna karşılık Ermenilerin kitleler halinde tutuklandığı ifade edilmiştir [Ternon,1993: 119]. Oysaki vukuâtta suçlu bulunan Müslümanlar da çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Zabıtanın Gençoğlu Rasim ve Muti oğlu Bekir'in üçer, Yormalı Tataroğlu Molla Mehmet ve Uzun Ahmetoğlu İnce Mehmet'in beşer sene müddetlerle küreğe konulmasına, polis Akif Efendi ve Trabzonlu Hacıoğlu Mehmet'in birer ay hapislerine karar verilmiştir.

Trabzon'daki Ermeni hadisesi sırasında görülen uygunsuz hallerinden dolayı haklarında ceryan eden tahkikât ve muhakemat neticesinde Gümüşhane Zabıta Taburunun Süvari Jandarma Yüzbaşı Halil Ağa, polis efradından Salih Efendi ile tahsildar Hüseyin ordudan uzaklaştırılmışlardır. Arapgirli Halil Ağa, jandarma dairesine verdiği arzualde mağduriyetinden bahisle beraatini istemiş, buna karşılık sınıfı dahilinde başka bir memuriyete istihdam edilmiştir [A.MKT.MHM.663/27].

Trabzon'daki Ermeni vukuatından sonra teşekkül eden Divan-ı Harb'te idama mahkûm olan olan bir papaz ile idam mahkûmiyetleri olan diğer birkaç Ermeni'nin cezalarının hafifletilmesi ya da affedilmesi halinde fikirlerine henüz sükun gelmemiş olan İslam ve Rum ahâlisi tarafından genel bir ayaklanma başlatılabileceğinden endişe edilmiştir [Y.PRK.BŞK.43/112]. Rum ahalinin de ayaklanacak olma ihtimali göz önüne alındığında, olaya sebebiyet verenlerin Ermeniler olduğu açıkça görülmektedir [A.Halaçoğlu, 2003: 44] Ancak dönem Osmanlı Devleti'nde azınlıklar için en elverişli zamandır. Güçlü devletler azınlıkları himaye etmiş, suçu sabit olanlar bile devletçe cezalandırılmamıştır [Çalık, 2000: 103]. İdam mahkûm olan Ermeniler hakkında verilen kararlar Dersaadetçe tasdik edilmemiş, bu cezalar kürek ve kalebendliğine dönüştürülerek affedilmiştir. İdam cezalarıyla mahkûm olan Kasbaroğlu Ermenak ve Kahvecioğlu Agop'ta sadârete verdikleri arzuhallerde bu doğrultuda verilen kararları emsal göstererek cezalarının affedilmesi hususunu dile getirmişlerdir [A.MKT.MHM.663/27] .

1.5. Trabzon Hadisesinin Batı Kamuoyundaki Yankıları

Trabzon'daki Ermeni olayları basında da yerini almıştır. Trabzon'da Ermeni vukuâtına dair 7 Teşrin-i evvel 95 tarihli Paris sefaretinden gelen telgrafnamede, güya Erzurum Ermeni marhasası tarafından İngiltere Başbakanı Lord Salisbury'e yazılan bir mektubu "Tan, Figaro, Matin" gazetelerinin aynı tarihli nüshalarına Trabzon'da bir takım Hristiyanların katledildiği şeklinde yazdıkları gibi "Otorite" adlı gazetede de Ermeni meselesinden bahsedildiği, nüshaların Osmanlı Devleti'ne girmemesinin uygun olacağı yazılıdır [HR.SYS.2857/56].

Brüksel sefreti Trabzon hadisesindeki hakikâtin ortaya çıkması için Dersaadet'ten aldığı beyana bağlı kalarak "Endependens" gazetesinin 14 Teşrin-i evvel 95 tarihli nüshasındaki makalesinde şunları yazmıştır:

"Teşrin-i evvelin ikinci günü iki Ermeni, eski Van valisi Bahri Paşa ile bir asker kumandanı yaraladıktan sonra ele geçirilmişlerdir. İki gün sonra çıkan bir mücadele sırasında bir Ermeni, bir askeri yaraladığından bir takım huzursuzluklar çıkmış ise de alınan tedbirler sayesinde kargaşa bastırılmıştır. Dört gün sonra ise Ermeniler İslam ahâlisi üzerine hücum ettiklerinden yeniden bir kargaşa ortaya çıkmıştır. Ermenilerin polis ve jandarmanın nasihatlerini dikkate almayıp üzerlerine silah boşaltmakta devam etmeleri üzerine her iki taraftan bir çok insan yaralanmıştır [HR.SYS.2834/1]. Müslümanlar tarafından on bir ölü ve yirmi beş yaralı, Ermeniler tarafından ise yüz seksen iki ölü on dokuz yaralı çıkmıştır" [HR.SYS.2834/1; Y.PRK.UM.32/114].

Trabzon hadisesi hakkında İngiltere Hariciye Nezâretince verilen malumata göre, İngiliz gazeteleri 15 Teşrin-i evvel 95 tarihli nüshalarında; müslim ve gayri müslim olarak ölü ve yaralı sayısını verdikten sonra, Ermeni hanelerinin yağmalanması olaylarını polis ve jandarmanın engelleyemediğini, valinin iyi niyetinin görülmesine rağmen ahâlinin tecavüzatını önleyebilecek yeterli kuvvete sahip bulunmadığını, sonradan gelen yardımcı kuvvetlerle huzur ve asayişin sağlandığını yazmıştır [HR.SYS.2834/3]. Aynı zamanda "Morning Advertiser" gazetesinin 24 Teşrin-i sâni 95 tarihli nüshasında da hadiseden kısaca bahsedilmiştir [HR.SYS.2834/6].

İngiltere'nin kışkırttığı Ermenilerin çıkardığı olayların sonucundan habersiz olduğunu söylemek saflık olur. Nitekim Alman belgelerinde haberlerin, Ermeni komitesi tarafından çarpıtıldığı şöyle ifade edilmektedir: “Yıllardan beri bu olayları anlatan İngilizce ve Almanca dergiler yayınlandı. Olayların abartıldığını, çarpıtıldığını ve bunun da Londra'daki Ermeni komitesi tarafından yapıldığını biliyoruz” [Çalık, 2000: 158].

Trabzon'daki Ermeni olayları ile ilgili olarak Amerika Hariciye Nezâreti konsoloshaneler şubesi müdürü Mösyö Chilton, Hariciye Nezâreti'ne Ermenilerin isyan hareketlerini bastırmada askeri kuvvetlerin kullanılmasını tenkit eden taraflı bir rapor sunmuştur [HR.SYS.2834/7]. Raporunda yaralı iki kişinin Ermeni ve Hristiyan oldukları için katledildiğini belirtmiş, “ Newyork Heral” gazetesi ise Mösyö Chilton'un bu raporunu alarak uygun olmayan bir takım makaleler neşretmiştir [HR.SYS.2858/71].

Batı basınında Ermenilere karşı hassasiyet moda olurken, Türkler lehine bir şey yazmamaya da özen gösteriliyordu. Elbetteki böyle bir modanın yayılması için ilgi çekici noktaların bulunması gerekirdi. Bunun için en ideal tema, “ İslam düşmanlığı” ile masum “Ermeni Hristiyanlarının katliamı” olmuştur. Hristiyan Avrupa'nın, sadece, Hristiyanlığından dolayı katledilen Ermeni dindaşları karşısında hareketsiz kalması beklenemeyeceğinden ilk tehlike haberlerinde bu tema bolca kullanılmıştır. Eğer Müslümanlar Hristiyanlara karşı katliama başlarsa niçin sadece Ermeniler öldürülüyor ve niçin Müslümanlar en güçlü devirlerinde bu katliamı yapmadılar da çözümlenmeye bırakıldı diye sormak hiç akıllara gelmemiştir [Çalık, 2000: 156].

Görüldüğü gibi Avrupa basını yalan ve hileli haberlerle hükümetleri ve halkı etkilemeye çalışmaktadır. Devlet adamları ve yöneticiler yerinde araştırma yapmaları gerekirken daima basının anlattığı genellemelerle yetinmişlerdir. Avrupa'nın Ermeni sempatisi politik menfaatlerden kaynaklanmaktadır. Ancak Avrupa kendisini direkt tehlikeye atmamıştır. Öne sürdüğü Ermeniler ve Müslüman halk bu olayların mağduru olmuşlardır [Çalık, a.g.e.,165].

Avusturya Hariciye Nazırı Kont Golohofoski İstanbul ve Trabzon'daki Ermeni hadiselerinden bahsederek Ermeni haklarına tecavüz edildiğini beyan etmiştir. Ermenilerin hareketlerini hoş bulmadığını ancak İslamların din düşmanlığı yaptığı, İstanbul hapisanelerinde bazı Ermenilerin katledildiği ve Trabzon'daki Ermeni olaylarında İslam ahâlisi tarafından Hristiyan ahâli üzerine yapılan tecavüzatta asker ve polisinde payı olduğu gibi ithamlarda bulunmuştur. Bunun üzerine Zabtiye Nazırlığı Celilesinden ve Trabzon vilayetinden alınan malumat gereğince böyle bir olayın mümkün olamayacağı ve Hariciye Nazırı Kont Golohofoski'ye zikredilen hadiselerin fevkalade abartılı olduğu münasip bir dille anlatılmıştır [Y.PRK.HR.21/23].

Trabzon'daki Divan-ı harp reisinin bazı suçsuz Ermenileri hapis ve tazyik ettiği şeklindeki İngiltere sefaretinden gelen ifadelere cevaben de mahkûmların ne yolda tutuklu bulunuyorlar ise aynı halde buldukları, herhangi bir baskı veya zorlama yapılmasının söz konusu olamayacağı bu gibi ifadelerin asılsız olduğu bildirilmiştir [A.MKT.MHM.663/22].

Trabzon'daki karışıklıklar üzerine Suriye'deki Ermeni derneği 15 Kasım 1895 tarihinde Bâb-ı Âli'ye şu telgrafı çekmiştir: “Allah şefkatli hükümdarımızın yaşamını uzatsın ve gücünü artırsın. 600 yıldan beri hükümetimizin koruyuculuğu altında yaşamak mutluluğuna sahibiz. Hiçbir zaman ne yöneticilerin ve ne de Müslüman halkın haksızlıklarına uğramadık. Bugün de Müslüman vatandaşlarımızla olan ilgimizden ancak, kıvanç duyar ve yemin ederek biricik arzumuzun Osmanlı uyuğunu kaybetmemek olduğunu arz ederim” Trabzon olayından sonra yazılan bu ifadelerin samimiyetine inanmak oldukça güçtür [Sakarya, 1984: 109-110].

1.6. Trabzon hadisesi sırasında Ermeni nüfusu

Bu yıllarda Trabzon vilayeti Trabzon, Canik (Samsun), Gümüşhane, Lazistan (Rize) sancaklarından oluşmaktaydı. 1881/83-1893 Osmanlı sayımlarının kayıtlarına göre, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Trabzon Merkez Sancağı'nın nüfusu 300.000 idi. En kalabalık etnik ve dinsel grubu, 232.107 kişiyle Müslümanlar oluşturuyordu. Bu

dönemde 120.000'e yaklaşan nüfusuyla Trabzon Merkez Kaza, en kalabalık yerleşim yeri idi. Ayrıca 1209 Katolik ile 92 Protestan vardı ["Trabzon", Yurt Ansiklopedisi, X, 1982-1983-1984: 7189].

M.1895-1896 tarihli Trabzon Vilayeti Salnamesi'nde vilayetin toplam nüfusu 1.071.477 kişi olarak gösterilmiş ve bunun 869.727'sinin Müslüman, 157.217'sinin Rum, 42.349'unun Ermeni, 1304'ünün Katolik, 880'inin Protestan ve 5'inin de Yahudi olduğu belirtilmiştir. Yine aynı yıllarda yayınlanan Kamûsü'l – alâm' daki Trabzon vilayetinin nüfusu 1313 tarihli salname ile benzer rakamları göstermektedir [A. Halaçoğlu, 2003: 30-31].

Trabzon vilayetinin genel nüfusu (Gümüşhane hariç) 974.492 olup, bunun 789.547 si kadın ve erkek olarak Müslüman ve 140.901'i kadın ve erkek olarak Rum ve 40.855'i Ermeni olup 1304 Katolik ve 885 Protestan olduğu nüfus idaresinden alınan cetvelde anlaşılmıştır [Y.PRK.KOM.9/2].

1893/1897 Osmanlı Resmi İstatistiği'ne göre, Trabzon vilayetinde 806.700 Müslüman, 193.000 Rum, 47.200 Ermeni yaşıyordu. 1897 yılında yayınlanan Sarı Kitap'ta Trabzon'un nüfusu bu şekilde verilmiştir [Uras,1976: 142].

Annuaire Oriental du Commerce'e göre Trabzon şehrinin nüfusu 29.000 Müslüman, 10.000 Rum, 5000 Ermeni, 1000 Latin Katolik olmak üzere toplam 45.000 idi [Lowry, 1998: 137]. Ermeniler Trabzon Sancağı'nda nüfusun % 4.1'ini, vilayet genelinde de % 3'ünü temsil ediyorlardı. Buna göre Trabzon'da 7121, Giresun'da 3000, Ordu'da 2000, Tirebolu'da 500, ve Rize'de 60 Ermeni yaşamaktaydı [Ö. Hikmet, 2004: 21].

Trabzon İngiliz konsolosu Lonworth'un Trabzon vilayetinin nüfusu hakkında verdiği bilgiler diğer kaynaktaki bilgilerle uyumaktadır. Raporunda 1898 yılında 1.163.815 kişi olan Trabzon vilayet nüfusunun 181.044'ü Rum, 47.196'sının Ermeni olduğu kaydedilmektedir.

Trabzon bölgesinin demografik yapısı incelendiğinde, Trabzon'da çıkan Ermeni isyanından maksadın bir istiklal edinmek olmadığı anlaşılır. Görüldüğü gibi Trabzon vilayetinde Müslüman ahaliye karşılık ancak % 18-19 civarında bir gayri Müslim bir topluluk yaşamaktadır. Bu nüfus içerisinde Ermeni nüfus oranı ise % 4 civarındadır [A.Halaçoğlu, 2003: 31] ki budan maksat istiklalden çok, batı kamuoyunun dikkatini çekmektir. Zira Trabzon, Anadolu'ya açılan önemli ihracat ve ithalat kapılarından biri olmasından dolayı Osmanlı Devleti'nin önemli merkezlerindedir. Nitekim isyan sırasında Trabzon limanında Rus ve İngiliz gemileri bulunmaktadır [A.Halaçoğlu, a.g.e., 45].

Ermeni meselesi, dünyanın diğer ülkelerinde bu tür olaylarda olduğu gibi tabii olarak Osmanlı Devleti için de bir isyan olarak telakki edilmiştir. Zira devlete karşı isyan eden ve devleti bölmeyi amaçlayan her hareket isyan olarak nitelendirilmiştir. Osmanlı Devleti de haklı olarak bu isyanı bastırma çabası içinde olmuş ve bastırmıştır [A.Halaçoğlu, 2003: 45].

Ermeni kilisesinin isyan olaylarıyla irtibatı o kadar açık olarak kaynaklara intikâl etmiştir ki fikir yürütmeye bile gerek kalmamaktadır. Ermeni devleti fikrini doğuran Ermeni milleti değil Ermeni kilisesidir. Ermeni din adamlarının dini eğitim konusundaki çalışmaları ise hemen hemen yok gibidir. Buna karşılık Ermeni papazları, milliyetçilik fikirlerini yaymak için çok çalışmışlardır. Kilise içinde açılan okullarda bu doğrultuda hareket etmişlerdir. Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan yarar sağlamak amacıyla burada okuttukları Ermenilere nifak tohumları aşılamışlar, Osmanlı toplumu içindeki düzeni bozarak amaçlarına ulaşmaya çalışmışlar ve bunda da büyük ölçüde başarı sağlamışlardır. Bu okullarda yetiştirdikleri öğrenciler ilk fırsata gerçek niyetlerini ortaya koymuşlardır. Trabzon hadisesi de bu doğrultuda bir seyir izlemiştir.

Almanların bu tür okullara "dinamit okulları" demesinin ne kadar haklı olduğu ortadadır. Huzur içindeki bir toplumu infilak ettirmenin nifak tohumları bu okullarda insafsızca ekilmiştir. Bu okullar azınlıkları isyana hazırlama merkezi gibi faaliyet göstermişlerdir. Ermeni gençliği bu okullarda Türk düşmanı olarak yetiştirilmişlerdir. Ermeni halkını ihanete sürükleyen yalnızca bu halkın ihtilâlcî gençliği değildir. Bunun

sebebini, Ermeni halkının ruhuna bu zehri akıtan İngiliz ve Amerikan misyonerlerinde aramak gerekir [Çalık, 2000: 107-108].

Görülüyor ki Osmanlı Devletinin bu kadar hoşgörü ve iyi niyetine karşılık, Ermeniler olaylar çıkarmakta, Türkleri kışkırtmakta ve bu yaptıklarını da inkar ederek Türk milleti üzerine atmaya çalışmaktadırlar. Ermeni meselesinde Ermenilerin ve Büyük devletlerin metodu, Balkanlar'daki Hristiyan milletleri istiklaline kavuşturmak için uyguladıkları metodun aynısıdır [A.Halaçoğlu, 2003: 45]. Ne varki nüfus olarak her dönemde azınlık olan Ermenilerin, Anadolu'da üstünlükleri söz konusu olmadığından istedikleri yerlerde bağımsız veya en azından özerk olabilmeleri mümkün değildi.

1895 yılının son üç ayında meydana gelen Ermeni tedhiş ve isyan olaylarının Doğu Anadolu'da yoğunluk kazanmasının en önemli sebeplerinden biri de tedhiş, isyan, öldürme, baskın olaylarıyla Müslüman halkı korkutup tedirgin etmek suretiyle başka bölgelere göçe zorlamaktı. Bundan maksat, Müslümanların boşalttıkları yerlere Rusya'dan ve başka yerlerden gelen Ermenilerin yerleştirilmesi suretiyle nüfusun çoğunluğunu elde etmektir. Ancak II. Abdülhamit'in aldığı tedbirler sayesinde Ermeniler bu amaçlarına ulaşamamışlardır [A.Halaçoğlu, a.g.e., 45].

Ermeniler çıkardıkları isyanlar sayesinde Batı'nın müdahalesini sağlamışlardır. Ancak bu müdahale diplomatik teşebbüslerin ötesine geçememiştir. Ermeni meselesinin bugün aldığı şekil geçmiştekinin bir devamı niteliğindedir [A.Halaçoğlu, a.g.e., 45]. Bu günde bazı Avrupa ülkelerinin siyasi çıkarları doğrultusunda Ermenileri desteklemeleri bu sorunun zaman zaman gündeme getirilmesine sebep olmaktadır. Ermeni sorununun daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve bu tür iddiaları çürütmek için Anadolu'da çıkan Ermeni isyanlarının her birinin aydınlatılması gerekmektedir.

2. BELGE TRANSKRİPLERİ

Y.PRK.UM 32-114

Başkitâbet Dairesi
Yıldız Sarayı Hümâyûn
Trabzon Vilayetinden Şifre Telgrafname

Geçen salı günü burada zuhûr eden arbeye esnasında Ermenilerden yüz yetmiş yedi zükûr ve beş inas maktul ve on beş zükûr dört inas mecruh olup ahâli-i müslime zükûrundan onbir vefat ve yirmi beş mecruh ve asakir-i şahane efradından bir nefer mecruh olduğunun netice-i tahkikâta anlaşıldığı ve lütfullah ve saye-i kudret pirayi ve hazreti padişahiyle emn-ü asayiş iâde olunduğu gibi mulhakatta dahi suriştan eser bulunmadığı maruzdur.

fi 30 Eylül 311 Trabzon Valisi
Kadri

Yıldız Sarayı Hümâyûn
Başkitâbet Dairesi

Trabzon vilayetinden vârid olan şifre telgrafname suretidir.

Batum i'zâm olunan hadiselerin verdikleri malumata göre Dersaadet ve Trabzon vukuâtından dolayı orada bulunan Ermenilerin hiddet ve hasimane gelmeleri üzerine müslümümanlara karşı bir harekette bulunmaları hükümet tarafından şediten tenbih olunmuştur. Ancak... yollarda ve fabrikâlarda amelelik üzere Van, Muş, Erzurum taraflarından gelmiş olan birçok Ermenilerin bu vakaların şuyûundan sonra fesat komitelerinden hafiyyen almadıkları silahlarla takım takım Erzurum vilayeti

hududundan içeri avdet etmekte oldukları ve bunları tebaaa-i devlet-i aliyeden bulunduğu cihette Rusya memurlarının azimetlerine mani olmadıkları maruzdur.

Fi 6 Teşrin-i evvel 311 Trabzon Valisi
Kadri

Şimdiye kadar hanelerden ve mağaza odalarından teslim silah ile hükümete vekalet edenler kırk kişiye tecavüz etti bir taraftan toplanmaktadır. Bunlarda Güzelhisar kalesinde muhafaza olunuyorlar ve bazı kadınları ziyan olan haneler zabıtalılarla vikâye ediliyorlar.

Fi 26 Eylül 311 Trabzon Valisi
Kadri

Telgraf Name

Huzur-i Ali Hazreti Vekalet Penâhîye

26 Eylül 311 henüz tamamiyle tahkik olunamadı ise de müslümanlarda vefat eden bu kadar diyorlar. Ermenilerden şimdiye kadar yirmi beş maktul bulundu, bir taraftan taharri edilmektedir. Asakir-i şahaneden bir nefer ve ahâlden on kadar mecruh görüldüğü ve bunlarında taharri edilmekte olduğu ve Bahri Paşa ile kumandan paşaya kurşun atan Ermenilerden taharri edilmekte bulunan bir ceş şimdi derdest olduğu gibi birkaç gün evvel efrad-ı askeriyeden birini cerh ile vefatına sebep olan Ermeni'nin dahi kıssa-i derdest olduğu haber verildiğinden tahkik ettirilmektedir. Ol bâbda fi 26 Eylül 311

Trabzon Valisi Kadri

HR.SYS 2812/4

Fi 1 Şubat 312 tarihli Trabzon vilayetinin Nezâret-i Celile-i Dahilyeye gönderilen tâhrîratın suretidir.

Şaki Menas oğlu çetesi tarafından iki mukaddemâ Rusya'ya firar edip ahiren avdet ve Şaki Oseb takımıyla birleşerek icra-i sekavete cüret eden Çarşamba kazasının Kapu karyesinden Fayet ve Keyfuruk nam şahıslar ahiren hasıl olan ihtilaf ve ... üzerine Oseb çetesinden birleşerek aralarında vuku bulan mukatele de ehemmiyeten işbu Keyfuruk ile Otçi oğlu Karabes nam diğeri Keyfuruk ve birâderi Yatusi ve merkurum Atçı oğlu Kareçetin eniştesi Artin nam şahısların maktul oldukları ve vakanın Nabıttar kazası taraflarından reisi eşkıya merkurumun reisinin katline çalışıldığının Oseb tarafından haber alınması üzerine zuhûra geldiğini ve malumat alınmasına çalışılmakta idi. Vesa kaza-i mezkûr her ... işar ... cenâbının mensur kıldığından alınan 20 Kanun-i sâni 312 tarihli telgrafta beyan olmuş ve netice-i hasılatında başkaca bilirebileceğim ... bulunmuş o dakika arz-ı ibtidar kılındı.

Dahiliye Nezâreti Celilesinden 25 Şubat 312 tarihli vârid olan tezkire sureti

Devletlü Efendim Hazretleri,

Şaki Menas oğlu çetesi efradından iki mukaddemâ Rusya'ya firar edip ahiren avdet ve Şaki Oseb takımıyla birleşerek icra-i şekavet eden Cehar kazası ahâlisinden Fayet ve Keyfuruk nam şahıslar ile merkurum Oseb çetesi arasında vuku bulan müsademe de şakilerden altısının maktul olduğunu ve bazı ifadeye dair bizden vilayeti aliyesinden gelen 1 Şubat 312 tarihli tâhrîratın bir sureti şeri muamelat komisyonu ifadesiyle beray-ı malumat savb-ı ali-i asafanelerine irsâl kılınmış olmağla ol bâbda.

29 Şaban 313 ve 1 Şubat 311 tarihli Dahiliye Nezâreti Celilesinden mevrud tezkirenin suretidir.

Devletlü Efendim Hazretleri,

Erzincan ve Trabzon Ermeni müfsitlerinin silah tüfenk ve barutu nerelerden ve ne vecihle celb eylediklerini (ihtilâl komitesi şubesi ve icra cemiyeti) mühür ve imzalarıyla ihtilâl ve sürüşüne burada tertip ettikleri havi olup Erzincan'da hadise üzerine icra kılınan tahkikât esnasında elde edilen ve sureti mütercemeleri ile birlikte Erzurum istînâf mahkemesi madde-i umumiliğinden adliye nezâreti celilesine irsâl olunarak nezâret müşarünileyhten yarısının da mukim celil-i sadâreti uzmaya bil takdim olan ve tevdî buyurulan evrakının da mektup ile beraber menzurade-i nezâret penâhîleri buyurulmak üzere neşri-i muamelat komisyon kararıyla leffen irsâl savbı samiye-i asafaneleri kılınmış olmağla. Ol bâbda

9 Teşrin-i sâni 311 tarihli Dahiliye Nezâreti Celilesinden vârid olan tezkirenin suretidir.

Devletlü,Efendim,Hazretleri,

Ermeniler tarafından Gümüşhane kasabasında ikâ edilen sürüşün sureti vukuâta dair tafsilatı havi Gümüşhane sancağı heyeti memuru ile İslam Hristiyan muteberan-ı ahâli taraflarından mukaddemâ-i mahkemeye gönderilip Trabzon vilayetinden ba tâhrîrat makam-ı sami-i sadâret penâhîye takdim ve nezâreti acizaneme tevdî edilmiş mezbur ile mezkûr tâhrîrat suretleri leffen savb-ı ali daverilerine irsâl kılınmıştır. Ol bâbda emru ferman hazreti menlehül emrindir.

89 Numara 2 Cemâzî-yel-evvel 313 ve fi 7 Teşrin-i evvel 311 tarih Trabzon vilayetinden Huzur-u Ali-i Cenâbı Sadâret Penâhîye meb'as tâhrîratın suretidir.

Geçen Teşrin-i evvelin yirmibeşinci Salı günü Trabzon şehrinde Ermeniler tarafından ikâ edilen sürüşün ne suretle başlayıp nasıl hitâm bulduğu tafsilatına dair memurin daire-i askeriye ve ulema-i belde ile İslam Rum kalabalık eşraf-ı muteberani taraflarından tehir ve imza olunan rapor leffen takdim-i huzur fehamenşur cenâbı baki penâhîleri kılınmış olbada emru ferman hazreti menlehül emrindir.

Trabzon Vilayetinden Makam-ı Sami-i Sadâret Penâhîye meb'as şifre telgrafname

Gümüşhane kasabasında İslam ile Ermeniler arasında süruş zuhûr ettiği şimdi redif binbaşılığından makam-ı seraskeriye geçiş telgrafta görülmesiyle kaffe-i memurine teskin-i süruş için şediden telgraf yazıldığı ve buradan da müstacilen tabur Ağası çıkarıldığı maruzdur.

Ol bâbda

fi 13 Teşrin-i evvel 311

Trabzon Valisi

Kadri

Trabzon Vilayetinden mevrud olup ... telgaf name suretidir.

Bu gün akşamüzeri saat on birde burada bulunan Van Vali-i sabıkı Bahri Paşa ve Trabzon kumandanı Hamdi Paşalar hazeratına Trabzon'un Uzun Sokak caddesinden geçerken iki Ermeni tarafından revolver kurşunuyla ayaklarından cerh edilmişler ise de hamt olsun yaraları tehlikesiz oldu. Ve mütecasirlerin şiddetle taharri edilmekte oldukları maruzdur.

Fi 20 Eylül 311

C. 20 Eylül 311 mütecahirlerin ikisi bu gece derdest ettirilip mahkemeye teslim olundu. Diğer taharri olunur. Suikâsti Bahri Paşa hakkında olup kumandan paşanın cerhyedar olması birlikte tesadüf etmiştir ... asayişe aittir. Berkemal -i itina ile ittihaz edilmiş ve lütfu hak ile hilaf-ı merzi-i ali halan vukuuna meydan bırakmadığı maruzdur. fi 21 Eylül 311

Bu gece saat iki raddelerinde İslam Ermeni olup beş ... sarhoşluk haliyle karı yekdiğerine attıkları silahların sedası dört gün evvel arz olunduğu üzere Ferik Paşalar hazeratına Ermeniler tarafından vuku bulan suikâstten dolayı da tahaddüş-ü ezhân bais olup ahâli arasında heyecan husule getirdiğinden hakiki hal-i herkese tahakküm ile lütfu

tealaya mahallî asayiş bir hal vukuâta meydan bırakılmadığı ... tahtı nüfuza alındığı beray-ı malumat maruzattır.

Fi 23 Eylül 311

Trabzon vilayetinden gelen telgrafname suretidir.

Şehri carinin yirminci günü Van Vali-i sabıkı Bahri Paşa ile Trabzon Kumandanı Hamdi Paşanın iki Ermeni tarafından cerhyedar olması ve yine bir Ermeni tarafından efrad-ı askeri şahanedan birinin iki gün sonra bir münazara arasında cerh olunması ahâlinin galeyân-ı efkarını bahs olup geçen gece bir hayli suriş vuku bulduğu halde kemal-i hal ile önü alındığı arz olunmuştu. Şimdi saat altı kararlarında çarşıya Çiğat mahallesinden ibaret ehli sevke nash tashih ve pend etmekte iken şehrin meydanı şerif cihetinde defaten sürüş zuhûruyla İslam Ermeni birbirine muhacece ve yekdiğerine silah endahıyla mukatele etmeye başlayıp polis jandarma efrad-ı nizamiye ve ahâlinin söz anlarılarıyla teskin saçan ve itham mukateleyle son derece sarf mesai edilmiş ve edilmekte bulunmuş ise de Dersaadete icra' en hadise olup rivayeti muhtelifle ile şayân olan hadise ehli İslam'ın pakizayaye serazını istilzam eylediği cihetle mukatelenin elan arkası alınamayıp cihet cihete teskine çalışmaktadır. Konsoloshanelerle saire emakın ecnebiyle polis ve jandarmalarla tahtı muhafazaya alınıp bi lütfu teala bir ferahlık olmasına gayret edebiliyor. Şimdiye kadar tarafından mecruh ve maktul altmış kişi kadar tahmin olunmaktadır. Bu derece varmayacak idiye de bazı dükkan ve mağazaların üzerlerine toplatmış olan Ermeniler icra-i nasihat ve teskin-i galeyân için yanlarına giden zabıta memurlarına polislerle kurşunla mukabele eylemeleri ahâlinin daha ziyade şiddetini bais olmakta olduğu maruzdur. fi 26 Eylül 311

Trabzon Vilayetinden Vârid Olan Şifre Telgraf name Suretidir.

Salı günü burada zuhûra gelen arbeye esnasında Ermenilerden yüz yetmiş yedi zukur beş inas maktul ve on beş zukureden inas mecruh olup ve asakir-i şahane efradından bir nefer mecruh olduğunun netice-i tahkikâsında anlaşıldığı ve lütfi ilahi ve sair kadar

kudret tevaye hazret-i padişahi ile emniyet ve asayiş îade olunduğu gibi mulhekatında dahi sürüştan eser bulunmadığı maruzdur.

Fi 20 Eylül 311

Trabzon vilayetinden keşide kılınan telgrafname suretidir.

Bugün akşam üzeri saat on birde burada bulunan Van vali-i sabıkı Bahri paşa ve Trabzon kumandanı Hamdi paşalar hazeratına Trabzon'da Uzun Sokak caddesinden geçerken iki Ermeni tarafından revolver kurşunu ile ayaklarından cerh edilmişler ise de hamt olsun yaraları tehlikesiz olduğu ve mütecasirlerin şiddetli taharri edilmekte oldukları maruzdur. Ol bâbda

Fi 20 Eylül 311

Y.PRK.UM. 34-55

Trabzon vilayeti
Mektubi kalemi

Makam-ı celil-i sadâret-i uzmaya 24 şubat 311 tarihli muvarrıza-ı takdim olunan arıza-ı müteferrike suretidir.

Nimetiyle pervande olageldiğine saltanat-ı seniyye-i osmaniye'nin muhafaza-i hukuk ve istiklaline ....sadak-ı rağburin olduğunu takdir eden memurun-i İslamiye ifa-i vazife-i mecburinde kusur etmemek tabiidir. Ahvali manada da muhafaza-i asayiş için polis ve jandarmadan istifade edilmek ise de hadise-i ... olduğu gibi ahâlden bir sınıf gösterdiği tecavüz-ü eşhâsa bu halden mütessir olan diğer sınıf halkın müdahalesine karşı kuvve-i zabıta kifayet etmeyeceğinden askerin muavenetine mürâcaat zaruresi ve bunun faidesinin de askeri inti'zâm hareketinin ve verilen evamire harfiyen itâatinden olacağı bedihidir. Böyle bir zamanda hükümetin ittihaz ettiği tedabir-i mahsusanın ehemmiyeti en ziyade polisce takdir olacağı ve bunlardan da o nispette görüleceği şüphesiz olup jandarmada müstakilen veya polislerin refakatında olarak maksuduna hizmet ederler ise de esafil-i ahâli katliamdan ve yağmagirlik men için şu iki kuvvetin

kifayetsizliği meydandadır. Geçen eylül evahiresinde Trabzon'da Rize'de zuhûr olan hadise filhakikâ Ermeniler tarafından ikâ edilmiş ise de hükümet vazifesine müdahale ile süren zahirde de erbab-ı ihtilâle karşı durmak fikriyle katliam yağmakirlik gibi vukuâtı müessifeye cüret eden esafil-i nası men için o zaman mevcut olan kuvve-i askeriye kafi miktarda olduğundan ümit ettiğimiz kadar muvâfık görülmemişti. Bugün Trabzon'da mevcut bir bölük topçu yüz yirmi zabita ile polis efradının başka vukuât-ı ahireden dolayı silah altına alınmış iki taburda redif mevcut ise de bunların kısmen şehir ahâlisinden ve kısmen de köylerden bazı hadise-i zailede katliama ve yağmakirlik koyulmuş eşhâs ile muhtelif kimselerden ibaret olması nazarı dikkate alınır ve cenâb-ı hakkı azimet ve kibriyası hürmetine muhafaza buyursun. Eğer burada bir daha suriş vuku bulur ise teskini için istihdam olunacak sınıf muhafazanın miktarı kafi olmakla beraber o derece işe yaramayacakları aglebi ihtimaldir. Şu ihtimalin melhuzaya karşı ilk terbiye-i askeriye'nin tahtı tesirinde bulunan askeri nizamiyeden bir tabur bulunabilse ...çünkü bunlar mahallî şehrin ahâlisinden olacakları cihetle yerlilerin efkar-ı hissiyatıyla kolay kolay münasebet peyda edemeyeceklerinden hükümetçe daha ziyade endişeye mahal olamaz ve esafil-i ahâlinin amal tecavüzkaranelerine karşı ittihaz edilen tedabir şiddedar muvaffakiyet olurdu. Gaye-i kelam Cenâbı Hakkın hıfz ve inayetine sığınarak ve hüsn-ü muvaffakiyat hazreti hilafet penâhîye itimat olunarak gece gündüz mutabassırane hareketle ve icap edenlere nasayih ve vesayayı mükerreye ifasıyla hıfzı asayiş gasb-i nefis ihtimam olunmakta kusur edilmiyorsa da ilkbaharın gelmesiyle beraber bir badire zuhûru tahaddüş-ü ezhân eylemek ve vilayet mütehemmey-i Rusya sefayi Harb-iyesinde gerek limandan ve gerek ... eksik olmakta olduğuna her ne taraftan mümkünse bir tabur askeri nizamiyenin sür'atle yetiştirilmiş ise de ...etmek el'an memurin-i ecnebiyenin de istirahat sakine bais olacağı hesap edilerek arz olunur.

Trabzon Fırkası
Kumandanı

Trabzon Valisi

Trabzon Vilayeti
Mektubi Kalemi

Mabeyn-i Hümâyûn Cenâbı Mülükane Reisi Küttap Celilesi
Cenâbı Samisine

Fevkalade

Atufetli Efendim Hazretleri,

Hıfz-ı asayiş emru mühimmane sarf-ı mesa-i olunması tenbihatı mahsusasına havi makam-ı celil-i sadâretten tebliğ buyrulan iradad-ı seniyyeyi hazreti padişahi üzerine buraca el'an meşhudat ve mahsusattan meb'as bazı mütalaatı mutazammın olarak müteşekkiren yazılan arıza-i cevabiyenin bir sureti ehemmiyeten mülâhaza mebni leffen arz ve takdim olmağa ol bâbda emru ferman hazreti menlehül emrindir. Fi 24 Şubat 311

A.MKT.MHM 663/2

Trabzon vilayetine

Şifre

Trabzon hadisesinden dolayı birkaç bölük nizamiye süvarisinin irsâli Gümüşhane mutasarrıflığından bildirilmiş ise de dördüncü ordu süvari alaylarından hıfzı asayiş için mevakı-ı mahalde bulunduğundan oraya hiçbir taraftan süvari tefrik ve i'zâmı kabil olmadığı muşirin celbinin işarına atfen ve cevaben taraf-ı seraskeriyeye bildirilmekle mevcut kuvve-i zabita ile hıfz-ı asayiş itina kılınmasının mutasarrıflığına tavsiseler.

İşaret-i cenâbı müsteşarı mucibince

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki,

Trabzon hadisesine nazaran dahil-i liva muhaza-i inzibat için kuvve-i mevcude-i zabitanın ademi kifayetinden bahisle birkaç bölük nizamiye süvarisinin irsâli lüzumuna

dair Gümüşhane mutasarrıflığından alınan telgrafnamenin irsâl buyrulduğu beyan-ı alisiyle icabı halin icratı amed şeref vürüd eden fi 1 Teşrin-i evvel 311 tarih ve bin altmış dokuz numaralı tezkire-i sami-i sadret penâhîleri sebk eden işare cevaben dördüncü orduyu humaıyun muşiri celilesinden vârid olup suret-i ... takdim kılınan telgraf namede mezkûr ordunun tertibatından olan süvari on dokuzuncu alayın ikinci taburu da Bayburt'ta ve bir bölük Tercan'da ve diğeri iki bölüğün kısmı azamı da Erzincan sancağının hıfzı asayiş için Erzincan etrafında mevakı-ı muhtelifede devriye hizmetinde ve bir miktarı da ordu merkezinde ve sair alaylar dahi Muş ve Erzurum ve Malazgirt gibi mevakı-ı mühimme ile hudut muhafazasında bulduklarından Gümüşhane için hiçbir taraftan süvari tefriki mümkün olamayacağı dermiyan kılınmış olmağla ol bâbda emru ferman hazreti menlehül emrindir.

Fi 4 Rebî-ül-evvel 313 ve fi 7 Teşrin-i evvel 311

Serasker

Maliye Nezâreti Celilesine

Müsta'celdir.

Trabzon'da bulunan yirmi yedinci alayın üçüncü taburu mevcudunun bil istizan şeref sâdır olan irâde-i seniyye-i hazreti hilafet penâhîye iktiza-ı alisine tevfikân sekiz yüz nefere iblağı için ilavesi lazım gelen üç yüz seksen dokuz neferin tarihi irâde-i seniyye-i mülûkaneden sene-i carı şubat nihayetine kadar vuku bulacak masrafa mukteza iki yüz kırk dört bin sekiz yüz on üç kuruşun sene-i merkuma tahsisat nizamiye zımnıyla Trabzon emvallerinden icra olmaması zımnında nezâreti, celilesine tebligat-ı ifası taraf-ı vâlâ-yı seraskerinin bit tezkere bildirilmiş olmağla mucibince iktizasının icrasına himmet verilmiş siyakında maruzdur.

Mâ'ruz-u çâkeri kemineleridir ki,

Trabzon'da bulunan yirmi yedinci alayın üçüncü taburu mevcudunun sekiz yüz nefere iblağı hakkında Trabzon'a en karib mahaller efrad-ı ihtiyatîyesinin lüzumu kadarının silah altına alınması hususuna bil istizan irâde-i seniyye-i cenâbı padişahı sayie perayiye beray-ı sudur buyrulduğu şerefvard olan 28 Eylül 311 tarihli tezkire-i sami-i fehimanelerinde beyan ve işar buyrulmuş ve binaenaleyh keyfiyet dördüncü ordu-yu hümâyûn müşirin celilesine tebliğ kılınmış olduğunun taburu mezkûrun mevcut hazır olan dört yüz on bir nefer üzerine ilavesi üzerine lazım gelen üçyüz seksen dokuz neferin tarihi irâde-i seniyye-i hazreti hilafet penâhîlerinin sene-i hali-i şubat nihayetine kadar masrafları için mukteza iki yüz kırk dört bin sekiz yüz on üç kuruşun sene-i merkuma tahsisatı nizamiyesine zamm ve ilavesiyle Trabzon vilayeti emvalinin icra-i havalesi zımında maliye nezâreti celilesine tebligat ifa buyrulması hususunun savbı sami-i sadâret penâhîlerine işarı muhasebat-ı umumiye dairesinin ifade kılınmağın ifa-i muktezası bâbında emru ferman hazreti menlehül emrindir.

Fi Rebî-ül-evvel 313 ve fi 7 Teşrin-i evvel 311

Serasker

Trabzon vilayetinden vârid olan şifreli telgrafnamedir.

Trabzon'da vuku bulan hadisenin tafsîlatını havi bir rapor takdim olunacak ve bu da vilayet ve erkan-ı askeriye ve eşraf-ı memleketle Rum ve Katolik muteberanı taraflarından imzalatılacak ise de böyle mi ve yahut meclis idare heyetine mi imza ettirileceği istizan olunur. Ol bâbda

Fi 1 Teşrin-i evvel 311

Vali Kadri

Trabzon vilayetine telgraf

C. 1 Teşrin-i evvel 311 Yapılacak raporun vilayet ve erkan-ı askeriye ve eşrafı memleketle Rum ve Katolik muteberanına imzalandırılması münasiptir.

Dahiliye Nezâreti Celilesine

Vukuât-ı ahireden dolayı arzuhalimle hükümetin tahtı nezâretinde bulundurulmakta olan Trabzon şehri Ermenileri sekiz yüz mütejaviz olup köylerden gelenlerle miktarı tezayüd etmekte olduğunun ve bir çoğu erbab-ı ihtiyaçtan olup cenâbı hükümetin teminat verilerek esmani mal sorulduğunun verilmekte bulunduğundan bahisle bunların hane ve karyelerine avdetine kadar teminat verilip verilemeyeceği ve sureti mahsub istifarına dair Trabzon vilayeti defterdarlığı telgrafnamesinin ... Maliye nezâreti Celilesinde 22 Rebiulevvel 312 tarihli ve dokuz yüz yetmiş dört numaralı tezkire leffen savbı ehemmiyetine irsâl kılınmağla ol bâbda mütalaa-i aliyelerinin sür'at işarına himmet

İşaret-i cenâbı müsteşarı mucibince

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

23 Rebî-ül-evvel 313

1 Teşrin-i evvel 311

Trabzon hadisesine nazaran dahili livada muhafaza-i inzibat için kuvve-i mevcudeten zabitanın adem-i kifayetinden bahisle birkaç bölük nizamiye süvarisinin irsâli merkumuna dair Gümüşhane mutasarrıflığından alınan 1 Teşrin-i evvel 311 tarihli telgrafname leffen savbı ve valayı sipeh-dari irsâl kılınmağla icabı halin icrası bâbında irâde etmektedir.

İşaret cenâbı müsteşarı mucibince

Hariciye Nezâreti Celilesine

Samsun kuyumcularından olup Gümüşhacı köyündeki umumi kuyumcu Kirkor'un nezdine gelmiş olan Trabzon'un Barut oğlu Artin ile Ermeni Protestan cemaatinin Merzifon'daki kolejden mahrec Samut nam diğer Agop'un per- manend ve nezdinde komite mührünün armasını re'sen bazı alamet ve ibret muzırraya havi yüzükle görülerek derdest edildiği gibi bunların Gümüşhacı köyünde teşkil edildiği cümle-i istitlaat hazeriyeden bunun komite fedailerine birer alameti farikâ olmak üzere yapılmış olduğu Amasya mutasarrıflığından bildirildiğine ve merkumların ciheti adliyyeye tevdiğiyle yüzükleri merkeze irsâli cevaben mutasarrıflığa işar edildiğine dair Sivas vilayeti telgrafnamesinin leffiyle Dahiliye Nezâreti Celilesinden alınan 18 Rebî-ül-evvel 313 tarihli ve iki bin dört yüz yirmi iki numaralı tezkere-i malumat olmak üzere leffen savbı kılınan irsâl olunduğu beyanıyla tezkire

İşaret-i cenâbı müsteşarı mucibince

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

17 Rebî-ül-evvel 313 tarihli tezkere-i senaveriye zeyldir. Trabzon'da ahâli-i İslam ile Ermeniler beyninde vukuu anlaşılınan arbede üzerine vilayet-i mezkûrece İdare-i Örfiye ilanıyla mütecasirlerin icra-i muhâkemeleri için hemen bir Divan-ı harp teşekkülü etmek hususu vükela kararıyla ledel arz zamanın nezaketi hasebiyle verilecek hükümlerin icrası hususu atabe-i ulyası mulukaneden istizan olunmakla da bervece arz ve desturunun ifaları muktezi hususuna irâde-i seniyye-i cenâbı hilafet penâhî şeref müteallik buyrularak böyle ...vilayeti müşarünileyhaya icra-i tebliğen olunmuş ve cenâbı vilayetten bil vürûd leffen irsâl kılınan 26 Kanun-i evvel 311 tarihli telgrafname cevabı da mezkûr Divan-ı harp riyaseti için oraca ferik ve liva bulunmadığından ve dördüncü ordular hümâyûnun ve ya Dersaadeten bir zatın sür'at-i i'zâmına lüzum gösterilmiş olmağla hüküm emru ferman hümâyûna tevfikâ ve vilayetin ... işarına nazaran icabı halin sür'at ifası bâbında

Trabzon Vilayetine

26 Eylül 311

Diğer telgrafla işar olunduğu vechile ikâ-ı suriş edenlerin Divan-ı Harb-ide icra-i muhâkemeleriyle içlerinde idama mahkûm olanlar olduğu halde Bâb-ı Âlice işar keyfiyetle alınacak cevaba kadar hükmü la hakkın tehiri icrası tevhid olunur.

Trabzon vilayetine

Şifre

C. 26 Eylül 311 Rize'de bulunan mirliva Salih Paşanın Trabzon'a gelerek Divan-ı harbe riyaset eylemesi hususuna bil istizan irâde-i seniyye-i cenâbı hilafet penâhî şeref müteallik buyrularak icabının icrası hususunun dördüncü orduyu hümâyûn müşîretine bildirildiği taraf-ı seraskeriyeden ba- tezkere işar kılınmıştır.

İşaret-i aliye mucibince

Ma'ruz-u çâkeri keminelidir ki,

Trabzon'da zuhûr eden surişden dolayı hemen İdare-i Örfi ilanıyla bir Divan-ı harp teşkil olunarak mezahiminin icra-i muhâkemeleri vilayeti müşarunileyhaya cevaben izbar kılındığı beyan-ı ailisiyle icab edenlere serian talimat-ı mukteziyenin ifası fi 18 Rebî-ül-âhır 313 tarihli tezkire-i samiye sadâret penâhîlerinden emr ve işar buyrulmasına ve Trabzon kumandanı ferik saadetli Hamdi Paşa hazretlerinden alınan telgrafnamede dahi kendisi yaralı olduğu ve Rize sancağı bulunan Lazistan'da Ermeni bulunmadığı cihetle Rize kumandanı Miralay Salih Paşanın Divan-ı Harb-i mezkûre riyaset eylemek üzere Trabzon'a celbi işar kılınmasına mebni gerek Divan-ı Harb-i mezkûrun gerek teşkili ve gerek paşayı mumaileyhin Rize'den Trabzon'a gelerek Divan-ı mezkûre riyaset eylemesi hususuna bil istizan irâde-i seniyye-i mülükane şeref müteallik buyrularak mantuk-u celili 26 Kanun-i evvel 311 tarihinde ve Divan-ı harpce verilecek hükümlerin icrası hususunun atabe-i ulya cenâb-ı mülükanedan istizanı hakkındaki irâde-i seniyye-i mülükane mübelliğ olan 19 Rebî-ül-âhır 313 tarihli tezkere-i samiye sadâret penâhîleri mündericat-ı aliyesi dahi 27 Kanun-i evvel 311

tarihinde iki kıt'a telgrafname ile dördüncü orduyu hümâyûn müşirin celilesine tebliğ kılınmış olduğundan keyfiyetin bu vechile cevaben huzur-u sami-i sadâret penâhîlerine işarı erkan-ı Harb-iye dairesinin ifade olunmuş olmağla ol bâbda emru ferman hazreti menlehül emrindir.

Fi 19 Rebî-ül-âhır 313 ve fi 27 Kanun-i evvel 311

Serasker

4 Cemâzî-yel-evvel 313

11 Teşrin-i evvel 311

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeri ile Adliye ve Dahiliye Nezâreti Celilesine

Trabzon'da ilan olunan İdare-i Örfiyenin idaresine lüzum olup olmayacağını tezkiresiyle kararının arz-ı hakipayı ali kılınması hakkında şeref sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâbı hilafet penâhîye tebliğ-i tezkire-i hususiye meclisi mahsususa vukalaca mütalaa olarak saye-i mukadder ... hazreti padişahıda Trabzon'da İdare-i Örfiye ilanıyla emnu asayışte takdir etmiş ve zaten Divan-ı harpçe verilecek hükümlerin buradan kablel istizan olunması bir mantuk emru ferman-ı hümâyûn vilayete yazılmış olduğu ve mahallî asayış harekatta bulunmalarından dolayı biri İslam ve diğeri Ermeni olarak iki kişi tevkif olunduğu işarı mahallîden anlaşılıp bunlardan maada hareketi fesadiyede medhal ve iştirak olanlar dahi hükümeti mahallîyece taharri ve isticvâb olunarak netice-i tahkikâta göre erbab-ı mininin muhâkeme nizamiyeye veya Divan-ı harbe havalesi lazım eden olmasına mebni îade-i asayışe tesir küllisi olan İdare-i Örfiyenin bir müddet idamesi ve ba'de hal ve mahkemenin göstereceği lüzum üzerine iktizasının arz ve istizan edilmesi hususuna bil istizan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilafet penâhî müteallik ve şeref sudur buyrularak taraf-ı vâlâ-yı seraskeri ile Dahiliye Nezâreti Celilesine malumat verilmiş olmağla daire-i celile-i askeriyeye de icra-i icabı bâbında

Trabzon Vilayetine

Şifre

C. 9 Teşrin-i evvel 311 mahubet gerek yerli ve gerek ecnebiye ait olsun serian bit tahakkuk meydana çıkarılarak ashabına rad ve telefât-ı sahiplere tazmin ettirilip mütecasirlerin kanunen mücazâtı lazım gelir. Hadisenin keyfiyet vukuuna dair muntazır olan mürâcaat henüz vürûd etmediğinden bununda sür'at-i irsâli matluptur.

Trabzon Vilayetinden Vârid olan Telgafname Hali

Trabzon'da hadisenin zuhûru günü Ermeni ile tebaaa-i ecnebiyeden olan tahminen on kadar tüccarın mağaza ve hanelerince eşya ve nakit ve emsali şeylerden zayıata uğradıkları cihetle şimdilik Rusya konsolosundan iki şahsın zayıatı için ileride konsolosca muamele-i lazıme icra olunmak üzere zarar ve ziyanın keşfi resmen talep olundu. Bazı Ermeniler tarafından hükümete karşı gösterilen asar-ı isyana mukabil ahâli-i sairenin efkarı galeyana gelerek tevellud etmiş ve hükümetçe teskin edilmiş bir şey olduğunun zayıatı tahakkuk edecek ecnebi tebaaa haklarında ne muamele edilmiş ve konsolatuye ne denilmiş ve tebaaa-i devlet-i aliyeden olan Ermenilerin zayıatı hakkında ne lazım geleceği istizan olunur. Ol bâbda

Fi 9 Teşrin-i evvel 311

Vali Kadri

A.MKT.MHM.664/30

Trabzon Vilayetine Telgrafname.....

26 Eylül 311 esnayı arbedede mecruh ve maktul olduğu beyan olunan altmış kişinin ne kadarı İslam ve ne kadarı Ermeniler ve ne kadarı maktul ve ne kadarı mecruttur işarıyla beraber hemen İdare-i Örfiye ilanımla bir Divan-ı harb teşkil olunarak mütahamminin orada icra-i muhâkemeleri ve iâde-i asayişe muavfık olmada ihtimam olunması matlubi katidir. Keyfiyet taraf-ı seraskeriyece bildirilmiştir.

Taraf-ı Valayı Seraskeriyeye Ve Hariciye Nezâretine Tezkere-i Samiye

Trabzon'da İslam ile Ermeniler beyninde vaka-i süriş zuhûruyla mukatelenin devam etmekte olduğu ve tarafeynden altmış kadar maktul ve mecruh vuku bulduğu Trabzon vilayetinden bu gün işar olunan ve hemen İdare-i Örfiye ilanıyla bir Divan-ı harp teşkil olunarak mutemhammin in icra-i muhâkemeleri vilayet-i müşarünilehaya cevaben irsâl kılınmış olmağla 11 / taraf-ı valayı seraskeriyeden dahi icap edenlere serian talimat muktezasının itâsı mübeyyin irâde olmaktadır.

11/ Hariciye

ve keyfiyeti valayı seraskeriye bildirilmekle nezâreti celilelerince ona göre icabı halin ifasına himmet buyrulması tezkere

Serasker Paşaya Zeyl

Valayı müşarünileyhten ihbaren gelen telgrafta süriş sükuna gelip Ermeniler tarafının silahlarının terk olunmakta olduğu gösterilmiş ise de yine valada beyan olunduğu cihetle icabının icrası beyanen istid'adır.

TELGRAFNAME

Siroz metropolidi tarafından Dersaadetten Rum patrikliğine mevrud Rumca telgrafname suretdir.

Siroz'da ... bir papazın ankarip vürûdunu Siroz Hristiyanları malumat alarak heyecan ile metropolitliğe gelip iktiza-i halın icrasını rica etmişler. Velinimet padişahımız efendimize ve kiliseye emniyeti ta'mmede bulunarak müsterih olmalarını tavsiye eyledim. Maa-mâ-fih mutasarrıf paşanın yanına bil-faria ahâlinin heyecanını izah ederek sadârete takdim olunmak üzere bir arzuhal tertip olunarak mutasarrıflığa verilmesiyle bu ciddi nümayişin bissuhule dağıtıldığı maruzdur.

Siroz Metropolidi

Armuvar

Telgraf name

Huzur-u Ali-i Cenâbı Vekalet Penâhîye

C. 26.Eylül 311 arbedenin tafsilatı şimdi arz olunmuştu. Tedabir-i muttehize ile sürüş sükun geldi. Mağaza ve hanelere kapanmış olan Ermeniler bir taraftan silahlarını terk ile hükümete teslim-i nefis etmekte iseler de henüz halin emniyetsiz olduğu maruzdur.

Ferman

26 Eylül 311

Trabzon Valisi

Kadri

Y.PRK.MYD.17-17

Canik Mutasarrıflığından Mevrut Şifre Telgraf Sureti

26 Eylül 311 şuriş ve fesada müsait olan Ermenilerin halleri Trabzon vukuâtından sonra bir kat daha nazarı teftiş ve itinaya alındı. Devriye kollarının aded ve mevcudu dahi tertip edildi Geceli gündüzlü takayyüdat ve tebrizat ifa ediliyor. Saye-i şahane şu dakikâya kadar gerek Samsun'da ve gerek mülhakatta Ermeniler tarafından mugayir rıza-ı ali hiçbir hadise vukua getirilememiştir ve asayiş için buraca malumat yoktur .Ferman

fi 26 Eylül 311

Aslına mutabıktır

Ermenilerin Samsun'da ahval iğtişaşkaraneye tasatti edecekleri bazı haber-i hab n tarafından ihbar olunması üzerine ol bâbda şeref yab telakkisi olduğum emru ferman hümâyûn-u cenâb-ı mulukanelerine imtisalen tekidan mütamadiye icrası Canîk mutasarrıflığına tebliğ ve ihtar olunmuştu. Şimdi cevaben vârid olup suret-i mahlulê si merbuten ref ve ala kılınan telgrafnamede Trabzon hadise-i malumesinden sonra devriye kollarının tertibiyle bir kat daha ilti'zâm takayyüd ve basiret olarak hamd olsun. Gerek nefsi Samsun'da ve gerek mülhakatta bu dakikâya kadar müğayir rızay-ı âli bir güna hadise vukua gelmediği ve Amasya içinde bir malumat alınmadığı gösterilmiş olmağın ol bâbda ... ahvalde emru ferman hazreti veliyyü'l efendimizindir.

Fi 20 Rebî-ül-âhır 313 ve fi 27 Eylül311

Yaveri ekrem şehriyari

A.MKT.MHM. 663/4

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

Dersaadet ve Trabzon hadiselerini vesile ederek Rize, Of kazalarından Erzurum'a tabî Hotcor,Keskim,İspir,Bayburt cihetlerine tecavüzle Ermeni köylerinden eşya ve hayvan gasbına cüret ettiği tedabir-i acile ittihazıyla men olarak eşya-i mağsub istirdat olunmakta bulmuş ise de Lazların hoşnut mizâcına ve Ermenilerin şu sırada düçâr-ı hisset olmalarına binaen ahvallerinde emniyet asla caiz olamayacağı ve bunlardan bir takımının dağ yollarından Hotçor ve İspir cihetlerine gelerek oralarda sakin Ermenilerle birleşmeleri ba'del ihtimal olmayıp böyle bir şey olur ise Lazların tabî önüne geçilemez. Mukateleye bahs olacağı beyanıyla Rusya hududuna mülhak o gibi mahallerde satış vukuuna meydan verilmemek üzere oraların kuvve-i askeriye ile taht-ı emniyette bulundurulması lazım geleceği ve keyfiyetin Erzurum vilayetinde yazıldığı Trəzon vilayetinden bit telgrafla bildirilmesine icra-i icaben Erzurum vilayetine işar kınmış olmağla taraf-ı valada seraskerince dahi ifa-i muktezası biline.

Sadâret Mektubi Kalemî

Taraf-1 Vâlâ-yı Seraskeriye

Of ve Sürmene ahâlisinden yek diğerini müteakip üç yüz kadar eşhâsın Yünsek karyesine silahla tecavüz ederek fenalığın şu suretle yüz gösterdiği Bayburt'un kaymakamlığında ve mevakı-i setreden oralara asker tefrik ve sevk-i kabil olamayacağı dördüncü orduları hümâyûna mübeşşir-i celilesinde bildirilmediği beyanıyla lüzumu kadar efrad-ı ihtiyatîyenin hem de silah altına alınması lüzumunu müşir Erzurum vilayeti celilesinden vârid olan 3 Teşrin-i evvel 311 tarihli telgrafname leffen savb-ı vâlâ-yı seraskerlerine irsâl kılınması olmağa mealine ve mukarerat ve tebligat-ı vâkıaya nazaran icab-ı halin süret-i ifa ve inbası bâbında

Trabzon vilayetinden vârid olan şifre telgrafname halidir.

Dersaadat ve Trabzon hadiselerini vesile ederek Rize Of kazalarının Erzurum'a tabi Hotıçor,Keskim,İspir,Bayburt cihetlerine tecavüzle Ermeni köylerinden eşya ve hayvan gaspına cüret edenler tedabir-i acile itthahaziyle şediden men olarak gasp olunan eşyanın ziyade mahdud kalmış ve onlarda istirdat olunmakta bulunmuş ise de Lazların hoşnut mizâcına ve Ermenilerin şu sırada düçâr-ı hisset olmalarıyla beraber ahvallerinde emniyet asla caiz olamayacağı ve karşı cihetinden birçok Ermenilerin Erzurum'a tecavüzleri "Teşrin-i evvel 311 tarihli" telgrafnamey-i fehimnamelerinden beyan buyrulmasına göre bunlardan bir takımının dağ yollarından Hotçor ve İspir cihetlerine gelerek oralarda sakin Ermenilerle birleşmeleri ba'del ihtimal olmadığından böyle bir şey olur ise Lazların tabi önüne geçilemeyip mukateleye bahs olacağından Rusya hududuna mülhak o noktalarda suriş vukuuna meydan verilmemesi kuvve-i askeriye ile oraların taht-ı emniyette bulundurulması ve Erzurum vilayetine yazılmağla mütalaat-ı bendekaneme muvâfık olduğu halde vilayet-i müşarünileyhaya emru itâ buyrulması bâbında

Fi 5 Teşrin-i evvel 311

Vali Kadri

Fi 27 Rebî-ül-evvel 313

Erzurum Vilayeti Celilesine Şifre Telgrafname

Dersaadet ve Trabzon hadiselerinden ducar-ı hisset olan Ermenilerin şu sırada ahvallerinden emniyet asla caiz olamayıp bunlardan bir takımının dağ yollarından Hotçor ve İspir cihetlerine gelerek oralarda sakın Ermenilerle birleşmeleri ba'del ihtimal olamayacağı ve böyle bir şey olursa Lazların tabi önüne geçilemeyip mukateleye bahs olacağı cihetle Rusya hududuna mülhak noktalarda öyle suriş vukuuna meydan verilmemesi cihetinde oraların kuvve-i askeriye ile tahtı emniyette bulundurulması luzumu Trabzon vilayetinden bit telgraf bildirilmiş ve keyfiyet taraf-ı vâlâ-yı seraskeriye dahi işar kılınmış olmağla ifa-i muktezası

A.MKT.MHM.663-6

Cemâzî-yel-evvel 313

Trabzon Vilayeti Behiyesine

(mahremâne)

suret

Trabzon'da ki İngiliz konsolosunun tercümanı olan tebaa-i devleti aliyyeden ve Ermeni milletinden Hekimyan'ın marhasa vekili Rahip Masrop'a hadise-i ahire-i müteakip Ermenice olarak yazıp gönderdiği tezkirenin ele geçmesiyle irsâl olduğuna ve bunda "marhasa hanece malum olan en mühim malumat" tabiri calibi dikkat olunmasına göre merkumun ne suretle isticvâba lazım geleceği istifsarına dair vârid olan 26 Rebî-ül-âhır 313 tarihli tâhrîrat-ı behiyeyi mahramaneleri hariciye nazırı devletlü hazretleriyle birlikte mutabık olarak öyle bir tabirden dolayı olunacak isticvâbtan bir netice hasıl olamayacağı meczum olmasıyla bundan sarf-ı nazar olunması lazım geleceği beyanıyla terkim-i cevabı muhlisiye iptidar olundu.

Makam-ı Mualla-yı Sadâret-i Uzmaya

Mâ'ruz-u Çâkeri keminelidir ki,

Trabzon'da ki İngiliz konsolosunun tercümanı olan tebaa-i devleti aliyyeden ve Ermeni milletinden Hekimyan'ın marhasa vekili Rahip Masrop'a hadise-i ahire-i müteakip Ermenice olarak yazıp gönderdiği tezkirenin ele geçtiği suretle tercümesi leffen arz ve takdim olundu. "marhasahanece malum olan en mühim malumat" tabiri calibi dikkat tabiran-ı mühimmeden olmasına göre merkumun Divan-ı Harb'te mi yahut suret-i gayri resmi de mi isticvâbı lazım geleceği istizan olunur. Baki her halde emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 26 Rebî-ül-âhır 313 ve fi 3 Teşrin-i evvel 311

Trabzon Valisi

Kadri

Komitas Hekimyan tarafından Trabzon'da Masrop rahip Şahlamiyan 28 Cemâzî-yel-evvel 311 ve 10 Teşrin-i evvel 1895 tarihli yazılmış olup merbuta takdim kılınan bir kıt'a tezkire münderecatı şayân ehemmiyeti mahsusa görüldüğünden bervechi ati tercüme edildi.

Fi 1 Teşrin-i evvel 311

Hürmetli Rahip Masrop Şahlamiyan

Ermenilerden vuku bulan telefâtın miktarıyla yağma edilmiş hane ve mağaza ve marhasahanece malum olan en mühim malumatın sür'atı mümkünce ile bildirilmesini Mösyö Lungovuran sür'at ve şedit-i mahsusa ile talep ediyor. Cevabınıza intizaren arz-ı müteferrite müsaraat eylerim.

Mösyö Longworth Trabzon İngiliz konsolosudur. Komitas Hekimyan mezkûr konsolosun tercümanıdır.

Y.PRK.HR 21/23

Huzur-u Sami Hazreti Sadâreti Penâhîye

Mahremâne

Mâ'ruz-u çaker-i keminelidir ki,

Avusturya Hariciye Nazırı Kont Golokofoskinin İstanbul ve Trabzon hadisatından söz açarak Ermenilerin hareketi surişciyaneleri şayân-ı tahsin görülemez ise de haklarında islamların tecavüzatı taassubanesi ve İstanbul hapishanesinde bazı Ermenilerin katli ve Trabzon ahâli-i islamiyesi tarafından Hristiyanlara edilen tecavüze bazı zabitan-ı askeriyenin dahi iştiraki gibi halaatın mucib-i esef idüğünü ve bu halin daha nerelere varacağını bilemediğini beyandan sonra Ermeniler hakkında teklif olunan ıslahat vaktiyle icra olunmuş olsaydı işin bu raddeye varmayacağını ve fakat düvel-i sairenin teşebbüsâtı resmiyesi sırasında Avusturya hükümetinin nasayih-i dostanesi esafen olmayarak devlet-i aliyenin bekası noktasına matuf olan mesaisi hükümsüz bırakılmış olduğundan bahisle ne yolda İdare-i lisan eylediğini ve nazırı müşar'ün ileyhin hadisatı mezkûre hakkında almış olduğu malumatın fevkalade mübâlağlı olmak lazım geleceğini bilteyekkun tashih-i fikir için tecvihle ifadatta bulunduğunu şamil Viyana sefiri atufetli bey efendi hazretlerinden vârid olan 25...313 tarihli dört yüz elli sekiz numaralı mahramane tâhrîratın sureti leffen takdim kılınmış ve zikr olunan hadiseler hakkında zabtiye nezâreti celilesinden ve Trabzon aliyesinden itâ olunan malumatın tebliği ile mukarreran icra kılınan vesaya mucibince imdiye kadar ... hakikât etmiş olması lazım geleceği gibi ıslahat işi dahi saye-i tevfiikâ tevayan hazreti hilafet penâhîde icra-i rehın hüsnü şuyuna olduğu bil beyan nazırı müşarünileyhle esnayı mülakatında ifadat vâkıasına mahal ve münasebet olmadığının lisan-ı münasiiple kendisine tebliğ ve tefhimi lüzumu cevaben sefiri müşarünileyhe tavsiye ve izbar edilmiş olmağla emrû ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 5 Cemâzî-yel-evvel 1313 fi 12 Teşrin-i evvel 311

Hariciye Nazırı

A.MKT.MHM.663/9

Trabzon vilayetine

Şifre

17 Teşrin-i evvel 311 Manuk ve Kirkor'un hatm muhâkemesinde esliha ve eşyayı saire dahi gönderilmek üzere Merzifon'dan 10 mürettep evrak ile mekatib-i mezkûre suretlerinin irsâli

İşaret-i-1 aliye mucibince

Trabzon vilayetinden vârid olan telgrafname hali

Trabzon' da ki hadise sebebiyle maznunen tevkif olunan Ermenilerden bir papaz taraf-ı acizanemden teminat ve teşvikât ile heyet-i fesadiyenin kimler olduğu suretle olundukta Doğramacı Manuk, mektebi muallimi Kirkor namında iki şahsı haber vermiştir. Bunlar zaten maznun ve mevkuf olmakla haneleri taharri olundukta Manuk'un hanesinde müteaddit esliha ve fişek imalatına mahsus alat ve istimal olunmamış Ermeni matbaa hurufatı ve Trabzon Ermeni fesat komitesi namına iki kıt'a büyük tamga ve bir çok memnu gazete ve komite tarafından Merzifon için tertip olunmuş evrak ve Erzincan ile Trabzon arasında mahremâne muhabereye mahsus şifre ... ve üzerine ecza sürülerek yazıların zahire çıkarılmış müsahhhir mektuplar bulunduğu ve Divan-ı Harb-ice istintaklarına devam edilmekte olduğu maruzdur.

Fi 12 Teşrin-i evvel 311

Vali Kadri

Y.PRK.UM.33/33

Telgraf name

Yaveri Ekrem hazreti şehriyari Derviş Paşa Hazretlerine

Telgrafname-i devletlerini Şimdi telgrafhanede olduğum halde Dersim ekradının Çemişkezek cihetindeki tecavüzleri malum ise de Ermenilerin Bayburt,Erzincan,Trabzon ve saire mahallerdeki mefsedetleri Őayi olması uğruna ekradı mezkûrenin daire-i tecavüzlere tevessü eylemiştir ki bu bâbdaki muamelat beher gün ve Malatya kasabası Ermenileri dahi dünkü gün dükkan açmayıp saat dörtte füc'e mahallelerinden silah sedası her tarafa aks etmesi üzerine hasıl olan suriş dünden beri müteaddit telgrafnamelerle Bâb-ı Âliye arz olunmuştur. Tatvili mevcut olacağından tekrar arz icap edip etmeyeceği istizan olunup Arapgir kasabası Ermenilerinin dahi bu gün dükkan açmadıkları kaymakamlığından bildiriliyor ise de henüz hadise zuhûr etmemiştir. İkinci Şimdilik bir Şey yoktur.

Ferman. Fi 24 Teşrin-i evvel 311

Vekil-i vali-i Mamuretülaziz
Emiri

Y.PRK.BŞK.43/112

Yıldız Sarayı Hümâyûn-u
Baş kitâbet dairesi
5774

Trabzon'da hadise olan Ermeni süriŐinden dolayı teşekkül eden Divan-ı Harb'te idama mahkûm olup evrak-ı Dahiliye Nezâreti Celilesine gönderilen bir papaz ile idam mahkûmiyetleri tabii bulunan diğer birkaç Ermenin mücazatı tahfife yahut af edilirse fikirlerine henüz zerre kadar sükun gelmemiş olan İslam ve Rumlar tarafından ekseriyet bir kıyam dahi işar kılındığı Trabzon vilayeti valiliğinden arz ve izbar kılınmış olup bu bâbda süfera tarafından bir iğtirama vuku bulmak üzere ne yolda tedabir ittihaz kılınmak ve ne yapmak lazım geleceğine dair meclis-i mahsusa vükalaca bir karar verilmesi Şeref sudur buyrulan emrü ferman-ı hümâyûn cenâbı hilafet penâhîye icab-ı celiline bulunmuş olmağla ol bâbda emrü ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 24 Cemâzî-yel-evvel 313 ve 24 Teşrin-i evvel 311

A.MKT MHM 663-22

24 Cemaziyelahir 313

Hariciye Nezâreti Celilesine

25 Teşrin-i sâni 311

Trabzon'da Divan-ı harp reisinin bir takım bi günah Ermenileri hapis ile tazyik etmekte olduğu İngiltere sefaretinden ihbar olunması üzerine sevk eden istilama cevaben Ermeni mahpusunun tazyik olunduklarının aslı olmadığına evrakı hükmiyelerinin Dahiliye Nezâreti Celilesine gönderildiğine dair Trabzon şqamiyesinden vârid olan telgrafnamenin sureti beray-ı malumat leffen irsâli samileri kılındığı beyanıyla

Trabzon Vilayetine

Şifre

Trabzon'da Divan-ı harp reisinin bir takım bi-günah Ermenileri haps ve tazyik etmekte olduğu İngiltere sefaretinden ihbar olunuyor. Hakikâtı halin işarı matluptur.

25 Teşrin-i sâni 311

Trabzon Vilayetinde Vârid Olan Telgrafname Hali

C. 25 Teşrin-i sâni 311 Divan-ı Harb-in tevkif etmiş olduğu Ermeniler mahpus saire ne yolda mevkuf bulunuyorlar ise aynı halde olup müzayaka gördüklerinin aslı yoktur. Bunlardan mahkûm olanlara gelince evrak-ı hükmiyeleri Dahiliye Nezâreti Celilesine takdim olunmağla red ve kabuli mercii mahsusata ait olacağı maruzdur. Ol bâbda

Vali

Fi 27 Teşrin-i sâni 311 Kadri

A.MKT.MHM.663-26

2965

Huzur-u Ali Hazreti Sadâreti Penâhîye

Mâ'ruz-u Çâkeri Keminleridir ki,

Trabzon hadise-i malumesinden dolayı mahallinde müteşekkil Divan-ı Harb-ice bi tanzim Trabzon vilayeti aliyesinden gönderilen hüküm mazbataları evvelce takımıyla huzur-u ali-i sadâret penâhîlerine elden takdim kılınmıştı. Muharrer olduğu eşhâs haklarında la hak olan hükkami cezaiye havi bu günde vilayeti müşarünileyhten irsâl olunan evrak olbabadaki tâhrîratla beraber leffen ve makamı celil-i vekalet penâhîlerine başkaca takdim ile sudûr bulan bazı evrak-ı fesadiye tercümelere dahi iâde-i takdim kılınmağla diğerleri ile birleştirilerek ifayası muktezası menut-u reyi fehimaneleridir. Ol bâbda emrû ferman hazreti menlehül emrindir.

Fi 12 Cemaziyelahir 313 ve fi 17 Teşrin-i sâni 311 Sadâret umuru dahiliyesi

Taraf-ı Valayı Seraskeriye

27 Cemâzî-yel-evvel 313

28 Teşrin-i sâni 311

Trabzon hadise-i malumesinden dolayı mevkuf bulunan ve Vahan ile diğer on bir şahıs haklarında la hak olan ahkâm-ı cezaiyeyi havi mahallî İdare-i Örfî Divan-ı Harb'çe bittanzim Trabzon vilayetinden ve Dahiliye Nezâreti Celilesinden bu kere tevarih-i tahlife gönderilmeyeyle hükmü mazbatalarda maan irsâli savb-ı samileri kılınmış olmağla alel usul buradaki Divan-ı Harb'te icra tedkikâtı ile netâyicinin evrak-ı mezkûresinin iâdesi ile beraber asayiş bâbında

Ba-ışaret-i cenâb-ı müsteşarı

MKT.MHM 663-27

29 Kanun-i evvel 313

3167

4 Kanun-i evvel 311

Taraf-1 Valayı Seraskeriye

25 Cemâzî-yel-evvel 313 tarihli tezkire-i senaviriye zeyldir.

Trabzon hadise-i malumesinden dolayı maznun bulunan tüccardan Arabiyan Hacı Mardirus ile diğere on dört şahıs haklarında la hak olan ahkâm-ı cezaiyye havi mahallî İdare-i Örfiye Divan-ı Harb'çe bit tasmim Trabzon vilayetinin ba tâhrîrat Dahiliye Nezâreti Celilesine gönderilen hüküm mazbataları takımıyla leffen irsâli savb-ı samileri kılınmak olmağla alelusul buradaki Divan-ı Harb'te icra tedkikâtı ile netayının evrak-ı mezkûresinin iâdesiyle beraber inbası bâbında

Ba-işaret-i cenâb-ı müsteşarı

Huzur-u Ali-i Hazreti Sadaret Penâhîye

Mâ'ruz-u Çaker-i Kemileridir ki

Trabzon hadise-i malumesinden dolayı maznun bulunan eşhâstan muharrer olan sami keşan haklarında Divan-ı Harb-i Örfice la hak olan hükümlere havi evrakın irsâliyle Trabzon vilayeti alisinden meb'as 19 ve 20 Teşrin 311 tarihli iki kıt'a tâhrîrat evrak mezkûre ile takdim-i huzuru sami-i hazreti sadarat penâhîlerine kılınmıştır. Ol bâbda emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

fi 3 Kanun-i evvel 311
Nazırı umumi Dahiliye

2 Kanun-i evvel 1312

Taraf-1 Valayı Seraskeri ile Dahiliye Nezâreti Celilesine Ali Buyruldu.

Suretleri bâlâda muharrer tezkire-i maruza ve şeref sâdır olan irâde-i seniyye cenâbı hilafet penâhî mucibince icrası icabı Dahiliye Nezâreti Celilesine bildirilmiş olmağla taraf-1 valayı seraskerinin dahi ifası muktezasına himmet buyrulmak

Trabzon hadise-i malumesinden dolayı mahkûm olan Ermeni mektebi muallimlerinden Bakine Ohanes ve Mutehaz oğlu Kirkor Divan-ı harp kararıyla on beş sene kalebendliğine ve Arabiyan Hacı Mardirus ve oğlu Keyfuruk ile beraber beraatine dair

13 Cemâzî-yel-evvel 315

Taraf-ı Valayı Seraskeriye

Trabzon divanı Harb-i Örfisince mahkûm oldukları idam cezasının muvakkat kalebendliğine tahvil edildiğinin ve izbarı ise affı ali-i hazreti hilafet penâhî sicilleri tahliye kılındığının bahisle istizanı havi Kasbar oğlu Ermanak ve Kahveci oğlu Agop imzalarıyla verilen arzuhal leffen savbı vâlâ-yı sipeh-darilerine irsâl kılınmış olmağla bu bâbdaki malımata inba ve mezkûr arzuhalin iâde-i esasına himmet buyrulması bâbında

Ba işaret-i aliye-i cenâbı müsteşarı

18 Cemâzî-yel-evvel 314

13 Teşrin-i evvel 312

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

21 Rebî-ül-âhır 314 tarihli tezkere-i senavirin zeylidir. Haklarında la hak olan affı alinin yalnız lüzum tahliyelerine muharrer olduğunun iddiasında buldukları mazlumiyetin de tahakkuk için kendilerine müteallik olan evrakın dahi tedkiki istid'asından Alemdarzade Emin ve Arnavutzade Hasan Efendiler tarafından verilen arzuhal leffen savbı sami-i seraskaerlerine irsâl kılınmış olmağla ol bâbda

Ba işaret-i aliye-i cenâbı müsteşarı

18 Cemâzî-yel-evvel 314

13 Teşrin-i evvel 312

Taraf-ı vâlâ-yı Seraskeriye ve Dahiliye Nezâreti Celilesine

Suretleri bâlâda muharrer tezkire-i maruza ve şeref sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâbı hilafet penâhî mucibince icra-i icabı taraf-ı vâlâ-yı seraskeriye bildirilmiş olmağla Dahiliye Nezâreti Celilesinden dahi ifa-i muktezasına himmet buyrulmak

Giresun kasabasının Kumbalı mahallesi ahâlisinden Camkos oğlu Valdargilin bir sene hapsine dair.

23 Rebî-ül-evvel 314

21 Ağustos 312

Adliye ve Dahiliye Nezâreti Celilelerine

Trabzon vücuhundan ve muteberan-ı tüccardan olup hilafi kanun revolver endahtı tahminiyle mevkuf bulunan Arnavutzade Hasan ve Alemdarzade Emin Efendiler mazhar-ı affı olmalarına mebni ihla-i sebilleri şeref sâdır olup mabeyn-i hümâyûn baş kitâbeti celilesinden tezkere-i hususiye ile işar kılınan irâde-i seniyye-i cenâbı hilafet penâhî mukteza-i alisinden bulunmuş ve dahiliye nezereti celilesine tebliğ keyfiyet edilmiş olmağla nezâret-i celile-i asafanelerince bir mantuk emri ferman-ı hümâyûn ifası muktezası bâbında

Trabzon vücuhundan ve muteberan-ı tüccardan olup hilafi kanun revolver endahtı tahminiyle mevkuf bulunan Arnavutzade Hasan ve Alemdarzade Emin Efendiler mazhar-ı affı olmalarına mebni ihla-i sebilleri şeref sâdır olan irâde-i merahim müteatide-i cenâbı hilafet penâhî mantuk-i celilesinden bulunmuş olmağla emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 22 Rebî-ül-evvel 314 ve fi 20 Ağustos 312

Serasker

19 Mart 313

819

Dahiliye ve Adliye Nezâretlerine

Eseri arıza neticesi olarak güya Trabzon valisi atufetli Kadri Beyefendi Hazretlerini infisalini işaa ettikleri vesile-i manasıyla mutebaaran-ı tüccardan Alemdarzade Emin Efendinin namus şeketane mumaileyhle hanesinden cebren alınarak tüccardan Mustafa ve Tevfik Efendilerle bir müddet tevkif ve ahiren Samsun'a nefis edildikleri ve mumaileyhumanın şeriki tüccardan Arnavutzade Hasan Efendinin dahi şeref ve itibarını kefer maksadıyla hanesi polisler vasıtasıyla abluka altına alındığı Mısır çarşısında tüccardan Hacı Evliya Arif ve Arnavutzade Ahmet Lütfi imzalarıyla atabe-i ulya-yı mülükaneye keşide olunup manzur ali olan telgrafın ve bir malum ali buyrularak böyle indi bir muamele icrası adalet-i seniyye-i hazreti hilafet penâhî ile mütenasip olduğundan mumaileyhumun serian mahallerine iâdeleri ve mucibi muhâkeme bir cürümlerini tespit ettiği takdirde tarık-ı kanuye-i adliyeye mürâcaatla haklarında ona göre lazım gelen muamelenin icrası şeref sudur buyrulan irâde-i seniyye-i cenâbı padişahi iktiza-i alisinden bulunduğu mabeyn-i hümâyûna baş kitabı celilesinin ba tezkere-i hususiye iş'ar kılınmış 1- ve keyfiyet adliye nezâreti celilesincede tebliğ edilmiştir bir mantuk emru ferman-ı hümâyûn-u mulukane icabı halin serian icra ve inbası hemen

1- Adliyeye

2-Ve icrayı icabı Dahiliye Nezâreti Celilesine tebliğ edilmiş olmağla ol bâbda

Dahiliye Nezâreti Celilesine

27 Mart 313

Müsta'cel

5 Zilkade 314 tarihli ve 392 numaralı tezkere-i hümâyûna cevaptır. Trabzonca Samsun'a tebid ediliği anlaşılan Emin ve Mustafa Efendilerin usul-u emirde mahallîne iâdeleri hakkındaki hükmü irâde-i seniyye-i hazreti hilafet penâhînin tenfiziyle ba'de bunların mahallî asayişe mugayir bir maraz hal ve harekete cüretleri muhakkak ise bil muhâkeme haklarında kanunen malum olması zımnında keyfiyetin muhâkemeyi tevdî lazım geleceğinin serian ona göre icabının oluna hemen

Huzur-u Ali-i Sadâret Penâhî'ye

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki

Eseri arz neticesi olarak güya Trabzon valisi atıfeli Kadri Beyefendi Hazretlerinin infisalini işaa ettikleri vesile-i manasıyla muteber tüccardan Alemderzade Emin Efendinin namus şekinane muamele ile hanesinden cebren alınarak Mustafa ve Tevfik Efendilerle bir müddet tevkif ve ahire-i Samsun'a nefis edildikleri ve mumaileyhim şeriki tüccardan Arnavutzade Hasan Efendinin dahi şeref ve itibarını keser maksadıyla hanesi polisler vasıtasıyla abluka altına alındığı Mısır çarşısında tüccardan Hacı Evliya Arif ve Arnavutzade Ahmet Lütfi imzalarıyla atabe-i ulyayı mülükaneye keşide olunup manzur ali olan telgrafın ve bir malum ali buyrularak böyle indi bir muamele icrası adalet-i seniyye-i hazreti hilafet penâhî ile mütenasip olduğundan mumaileyhumun serian mahallerine iâdeleri ve mucibi muhâkeme bir cürümlerini tespit ettiği takdirde tarık-ı kanuye-i adliyeye mürâcaatla haklarında ona göre lazım gelen muamelenin icrası şeref sudur buyrulan irâde-i seniyye-i cenâbı padişahi iktiza-i alisinden bulunduğu 19 Mart 313 tarihli tezkere-i sami-i sadâret penâhîlerinde izbar buyrulması üzerine Trabzon vilayeti alisine telgrafla tebligat ifa kılınmıştı. Cevaben alınıp sureti leffen takdim olunan 23 Mart tarihli telgraf namede mumaileyhten Emin Efendi ihanetten ve Hasan Efendi sahtekarlıkla maznun aliye asaflerin olup bunlarla refik müfsitleri olan Mustafa Efendinin kecesine Ermeni hadisesinden sonra heyecanı efkare sebep olmalarından dolayı Divan-ı harpçe tahtı muhâkemeye alınarak haps edilmişken metin olmayıp birkaç gün evvel esvak ve pazarda fesadımız eracif neşr ile ezhân-ı ahâliyi tahaddüş ederek Hristiyanları dükkanlarını açmadıklarından ruesa-yı ruhaniye ve konsolosların şikâyetini davet eyledikleri ve Girit vakasından dolayı devaran eden şaiyatın da inzımanı bir fesat zuhûruna isti'dat gösterdiği için emsalini terhip maksadıyla Emin ve Mustafa Efendilerin muvakkaten Samsun'a gönderildikleri ve şimdi celb edilmeleri şikâyet icabını ve kaffeti ve güht-ü gü ahâliyi mucip olacağı cihetle bir ay sonra avdet ettirilmeleri muvâfik maslahat olacağı izbar kılınmıştır. Bir mukteza-i emru ferman-ı hümâyûn mumaileyhin hemen mahallerine iâdeleri ilzamını vilayete te'kiten bildirecek idiye de Trabzon'da devaran eden şaiyatın inzımanı bir

fesat zuhûruna istid'at gösterdiği cümleden iş'ardan olmasına nazaran istintak-ı muameleye musa'at olundu.Emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 5 ...314 ve 26 Mart 313

Nazır-1 Umuru Dahiliye

Trabzon Vilayetinden alınan 23 Mart 313 tarihli telgraf name suretidir.

Alemdarzade Emin Efendi mutebaaran-ı tüccardan olmayıp ahadi nastan bir kimsedir. Şeref ve itibarının kesr edildiğinden şikâyet olunan Arnavutoğlu Hasan Efendi de mahkeme-i adliyece ve sahtekarlıkla maznun ve derdest muhâkeme esafilden olup her ikisinin arasında ise mefsedetten başka hiçbir şirket olmadığı memleketçe ve muhâkemelerce malum şeylerdendir. Gerek bunlar ve gerek refik mefessedetleri olan Mustafa Efendi ... vuku bulan Ermeni hadisesinden sonra beyan-ul ahâli heyecanı bais ahvelde bulunmalarından dolayı Divan-ı Harb-i Örfi'ce dahi mahkûm ve mahbus olmuş kimselerdir. Bu kadar vukuât ve mucazattan sonra metin olmaları iktiza ederken cendigün evvel çarşıda pazarda yine bir takım fesatımız neşriyatta bulunmaları umumen heyecana sebep olup Hristiyan ahâli ekseriyetle dükkanlarını açmadıkları için ruesa-i ruhaniye ve bilhassa konsolosların mürâcaat ve şikâyetlerine bais olan hısunet mizâcına Girit vakasından dolayı yalan yanlış deveran eden güft-ü günün inzımam etmesi maazallah tüm memlekette yeniden bir fitne ikâma istid'at götürülmesiyle ezhân-ı ahâliyi temin-i emsalini terhip için her ikisi muvakkaten Samsun'a gönderilmiş ve Hasan Efendi ihtifa edildiğinden bunu takibinden sarf-ı nazar olunmuştur. Bu hak memleketçe umum-u nezdinde müslim olduğu gibi o günlerde Dersaadete avdet etmiş olan heyeti tahkikâca da bil itiraf malumdur. Hal böyle iken bunların hemen celb-i icabının tekrar şikâyetini ve zamanın ve mizaç-ı ahâlinin müsait olmadığı güft-ü gü bais olacağından beray-ı mururundan sonra avdet ettirilmiş muvâfik maslahat olacağını sadakat ve ubudiyet ilcasiyle arz ediyorum ve bununla beraber emru ferman-ı hümayûn-u cenâbı hilafet penâhîye her ne suretle şeref sâdır olur ise hükmü celiline tevfik-i hareket eyleyeceği maruzdur. Ferman

Trabzon Divan-ı Harb-i riyasetinde bulunan Rize Kumandanı Mirliva saadetlü Salih Paşa Rize'ye avdetini arzu etmekte olduğunun velilhamt dahili vilayette mahallî asayiş bir hal olmayıp ancak Divan-ı Harb-i mezkûrun ifası divanca tanzim olunarak Divan-ı Harb-i mahsusa verilmek üzere gönderilmiş olan evrak-ı hükmiyenin iâdesiyle beraber irâde-i seniyye-i hazreti padişaha istihsaline mütevakkıf bulunduğu bahisle icra-i icabına dair Trabzon vilayetinin Dahiliye Nezâreti Celilesine meb'as tâhrîratın nezâret-i müşarünileyhanın 4 Cemâzî-yel-evvel 314 tarihli ve 2914 numaralı tezkeresiyle leffen savbı sami-i seraskerlerine irsâl kılınmış olmağla suret-i iş'ara nazaran vakı olacak mütalaa-i aliye-i sipeh-darilerinin inba ve mezkûr tâhrîrat ve tezkerenin iâde-i esrasına himmet buyrulması bâbında

Ba işaret cenâbı müsteşarı

28 Rebî-ül-âhır 1314 1140
24 Ağustos 1313

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeri ile Dahiliye Nezâreti Celilesine bildirilmiştir.

Suretleri bâlâda muharrer tezkere-i maruza ve şeref sâdır olan irâde-i seniyye-i hazreti hilafet penâhî mucibince icra-i icabı taraf-ı vâlâ-yı seraskeriye bildirilmiş olmağla Dahiliye Nezâreti Celilesinden dahi ifası muktezasına himmet bulunan

Trabzon Divan-ı Harb'çe mahkûm olan suvarış vesaireye dair

20 Rebî-ül-âhır 314

16 Ağustos 313

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

Trabzon Tekfurçayır mahallesinde hane derununda hilaf-ı tenbihat silah endahat etmelerinden dolayı Alemdarzade Emin ,Arnavutzade Hasan ve muhasebe-i vilayeti keşidesinden Salih Efendiler ile mevkien efrad-ı zabıtan Hiristo'nun ve Mustafa onbaşı ile Şarelli Ahmet nam neferin sureti mücazaları hakkında Divan-ı Harb-i Örfince lahak olan hükmü havileri ve Trabzon vilayetinden ba tâhrîrat Dahiliye Nezâreti Celilesine meb'as evrak-ı nezâret-i müşarünileyhanın 15 Rebî-ül-âhır 314 tarihli 2692 numaralı tezkiresiyle savbı devletlerine tesyâr edilmiş 1/ Emin Efendilerin mazhar-ı affı ali olmalarına mebni ihla-i sebililerine evvelce teserru müteallik buyrulan irâde-i seniyye-i cenâbı hilafetpenâhîye mukteza-i alisinden olarak icra-i icabının 27 Rebî-ül-evvel 314 tarihinde adliye ve Dahiliye Nezâreti Celilesine tebliğ ve işar olunduğu katiyyen anlaşılmış olmağla hükmü emrû ferman hümâyûn ve evrak-ı melfufe menderecatına nazaran alelusul muamele-i maliyenin diğerleri hakkında icra ve inbasına hemen buyrulması bâbında irâde olunmaktadır.

1/ ve Trabzon vucuhunun ve muteberan-ı tüccardan olup hilafî kanun revolver endahatı tenbihatla mevkuf olunan Arnavutzade ve Alemdarzade

24 Rebî-ül-evvel 314
22 Ağustos 312

23 Rebî-ül-evvel 314
21 Ağustos 312

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye ve Dahiliye Nezâreti Celilesine

Trabzon hadisesinden dolayı maznun olan eşhâs hakkında evvelce verilip ikmal nekayısı zımnında iâde olunan evraktan Felizyan Arşak ile refikâsına dair mahallî divan-i Harb-ince nevâkıs ikmal edilen beş takım evrak ile Trabzonlu Hüseyin Reisin oğlu Mustafa ve Temel Reisin damadı Ahmet Efendiler ile İskender Paşa mahallesi bekçisi Mehmet Ali haklarında ceryan eden tahkikât ve muhâkeme-i havi Divan-ı harp mezkûrden verilen tezkere ve teferruatı üzerine muhakemat dairesince ledel tetkik-i delail ve emarat ve şehadat ile cünha ve cinayetleri sabit olan eşhâstan Trabzon'un İskender Paşa mahallesinde mukim Doğramacı esnafından Tatosyon Manuk mülkiye

ceza kanunname-i hümayûnun 54. maddesi zeyl ve ilavesinin fıkra-i evvelisine tatbiken idamına ve birâderi Esteban'ın ve Rus vapurları kahvecilerinden Kirkor zeyl-i mezkûrun fıkra-i sa'niyesine tevfikân on ve dakik neccarından Dradoryan Hatum ve Lokantacı Esat ve ortağı hapis Vartan ile Toluncuoğlu hapis Minas'ın beşer sene müddetlerle kalebent olunmalarına diğerk Feyya mahallesi ahâlisinden Daniel asıl Ermeni milletinden olup muahharen protestanlığa tebdil-i mezhep eden Arşak Felizyan hakkında gösterilen delaîl merkumun madde-i fesadiye-i ahirede müdahalesini isbata kafi derecede görülemeyip maa-mâ-fih kendisi hükümetçe taht-ı zan ve şüphede bulunmasına nazaran İdare-i Örfiye kararnamesinin altıncı maddesi tatbiken mahallî ahze tart ve tabiidir ve Ahmet ve Mustafa Efendilerin ikişer ve Bekçi Mehmet Ali dahi bir mah hapsine karar verildiğine dair daire-i mezkûreden tanzim olunan mazbata-i hüküm ve evrak manzurının gönderildiğini mutazammın 1/ vârid olan 2 Hazîran 314 tarihli ve 415 numaralı tezkire-i aliye-i seraskerleri 2 / ledel arz mekumunun Tatosyan Manuk'un idama bedel müebbeden küreğe konmuş ve mahallî ahire tabiiyetine hükmü la hak lan Arşak Felisya'nın gınaye nefis edilmiş ve ikişer mah hapisleri karar-ı vâkıa icabından olan Ahmet ve Mustafa Efendilerin müddet-i cezaileri şimdiye kadar hitâm bulmuş olacağından onların sebillerinin tahliye ve diğerkleri hakkında bervechi arz ve istinzan-ı muamele olunması hususlarına irâde-i seniyye-i cenâbı hilafet penâhîye

1 / Dahiliye

2 / Taraf-ı vâlâ-yı seraskeriden vârid olan tezkire

22 Rebî-ül-evvel 314

20 Ağustos 312

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

Üzerinde evrak muzırre bulunmasından dolayı Giresun kazası kaymakamlığından gönderilmiş olan Giresun kasabasının Kumba Mahallesi ahâlisinden Çamokos oğlu Kirkor Valdegril hakkında icra kılınan tahkikât neticesinde tebeyyün eden fiiline göre bir sene müddetle hapsine dair Divan-ı Harb-i Örfiden verilen karar-ı havi evrakın Divan-ı harp-e mahsusa tevdî olunmak üzere irsâl edildiğine dair Trabzon vilayetinden alınan 14 Rebî-ül-evvel 314 tarihli ve 27 numaralı tâhrîrat-ı evrak-ı mezkûre ile beraber

leffen savbı tadilane irsâl kılınmağla alelusul buradaki Divan-ı harpçe icrası tedkikâtıyla iktizasî icra olunmak üzere neticesinin işar ve evrak-ı merkumanın îade-i muteber buyrulması babıda irâde olunmaktadır.

Evrak-ı müdiriyeti aliyesinden işarat-ı mucibince

16 Rebî-ül-evvel 314 2309

14 Ağustos 312

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

Fevkalade

Trabzon ahâlisinden ve Reji kolcularından muharrer esami keşan ile Polis Salih Efendinin hareket-ı tecavüzlerinden dolayı ... da icra-i mücazatlarına dair Divan-ı Harb-i Örfiden tanzim olunan fezlekenin leffiyle Trabzon vilayetinden Dahiliye Nezâreti Celilesine meb'as tâhrîratı mezkûr fezleke ve nezarat-ı müşarünileyhanın 15 Rebî-ül-evvel 314 tarihli ve 2309 numaralı tezkiresi ile savbı sami-i seraskerlerine irsâl kılınmış olmağla usul ve imtisaline tevfikeyen muamele-i mukteziyenin ifası hususuna himmet buyrulması bâbında irâde olmaktadır.

12 Rebî-ül-evvel 1314

5 Kanun-i evvel 1313

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeri ile Dahiliye Nezâreti Celilesine

Suretleri bâlâda muharrer tezkire-i maruza ve şeref sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâbî hilafet penâhî mucibince ifa-i muktezası taraf-ı vâlâ-yı seraskeriye bildirilmiş olmağla Dahiliye Nezâreti Celilesinden dahi icra-i icabına himmet buyrulmak

Trabzon Divan-ı Harb'çe mahkûm reji kolcularından ömrü vesaireye dair

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

Trabzon Divan-ı Harb'çe nevâkıs ikmal olunarak îade-i irsâl edilmiş olan altı takım evraktan Erzincanlı Agop Süvariş ve yardımcısı Ohanes haklarında idam ve müebbet kürek cezalarını havi olan bir takım evrakın noksanı ikmal edildiğine dair serahat görülemediği beyanıyla evrak-ı mezkûrenin îade kılındığını muntazammın vârid olan 26 Muharrem 314 tarihli ve 275 numaralı tezkire-i ali-i seraskeri üzerine mütecasir bil-muhabere haber Trabzon vilayetinden cevaben alınan tâhrîratta evrak-ı mezkûrenin mukaddemâ Trabzon'a îade edilip nevâkısı ikmal edilerek gönderilmiş olan on altı takım evrakı muhâkeme beraber irsâl edildiği ikinci fezleke zîrinde muharrer iken îadesi lüzum gösterilmiş Divan-ı Harb-i mahsusun zuhulunden neşet ettiği bit tetkik anlaşıldığı Divan-ı Harb-i Örfi ifadesiyle beyan ve merkur Agop Süvarişin diğer efâli fesadiyesinden dolayı Erzincan bidayet mahkemesinden talebi üzerine mahzuzen oraya i'zâm kılındığı ifade ve ityan olunmuş ve evrak-ı mazbure leffen savbı alilerine tesyâr kılınmış olmağla iktiza-i halin ifasına himmet buyrulması bâbında

Evrak-ı müdürüyet-i alisi ifadesiyle

Makam-ı Muallaya Cenâb-ı Sadâret Penâhîye

26 Hazîran 313 tarihli müverrihen 27 numarasıyla merkumen hame beray-ı tanzim ve tekrim olan emirname-i sami-i cenâbı sadâret penâhîlerinin arıza-i cevabiyesidir.

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki,

Nevâkısının ikmalî için Agop Süvariş ile yazıcısı Ohanes'in îade buyrulan evrak-ı muhakemesi Divan-ı Harb-i Örfi'ce ledel havale yazılan ilamda evrak-ı mezkûrenin mukaddemâ îade buyrulup nekayıs ikmal ve hakpayı sami-i fehimanalarına arz olunan on altı takım evrak muhâkeme ile beraber takdim edildiği ikinci fezleke zîrinde muharrer iken yine îadesine lüzum gösterilmiş Divan-ı Harb-i mahsusun zuhulunden

neşet ettiğinin bit tetkik anlaşıldığı ifade-i ve ma müteferriat evrak-ı maruza melun bir kağıda sarılarak leffen ... cenâbı sadâret penâhîlerine takdim kılınmış ve merkum Agop Süvariş diğer ef'al-i fesadiyesinden dolayı Erzincan bidayet mahkemesinden talebi üzerine mahzuzen oraya i'zâm olunmuş olmağla ol bâbda ve herhalde emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

fi 17 Temmuz 312

Trabzon Vali

1 Temmuz 312

18

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

Trabzon hadise-i malumesinden dolayı maznun eşhâs hakkında mahallî Divan-ı Harb'çe evvelce sâdır olup ledel îade nevâkıs-ı ikmal ve Trabzon vilayetinden irsâl olunan mesanid takımıyla tevarih-i muhtelifde de tarık-ı sami-i sipeh-darilerine gönderilmiştir. Eşhâsı merkumeden Ateşeryan ... ile der Mağridiciyan Agop haklarında def'aten saniye olarak verilen hükmü havi mazbata ile müteferriatının gönderildiğinin havi valay-ı müşarünileyhaden bu kerre vârid olan 23 Muharrem 314 tarihli ve 18 numaralı tâhrîrat takımıyla irsâl-i samileri kılınmış olmağla bunların dahi alelusul buradaki Divan-ı Harb'te icra-i tedkikâtıyla neteyicinin evrak-ı merkumesinin îadesiyle beraber inbası bâbında

875

Trabzon Vilayeti Behiyesine

Trabzon Divan-ı Harb'çe nevâkıs ikmal olunduğu beyanıyla 19 Hazîran 313 tarihli ve 12 numaralı tâhrîratı behiyeyle îade-i irsâl olunan altı takım evraktan beş takımının noksanları ikmal olunduğu anlaşıl原因 olarak icabı derdest icra ise de Erzincanlı Agop Süvariş ve yazıcısı Ohanes haklarında idam ve müebbet kürek cezalarını havi olup noksanı ikmal edildiğine dair sarahat görülemediğinden tarafı vâlâ-yı seraskeriyeden Bâb-ı Âlî'ye itimade kılınan ba takım evrak-ı nevâkısı meşhudeye havi ve reddi ile beraber

leffen irsâl kılınmağla varaka-ı tezkireye nazaran serian Divan-ı harp mezkûrce nevâkıs ikmal ettirilerek irsâline himmet

İşaret-i cenâbı müsteşarı mucibince

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki

Trabzon hadise-i malumesinden maznun olan eşhâs hakkında mahallî Divan-ı Harb-inden evvelce gönderilip görülen nevâkıs ikmal edilmek üzere mahallîne iâde olunan evraktan altı takımın nevâkısı bil ikmal 28 Rebî-ül-âhır 313 tarihli tezkire-i aliye-i had bu azamileriyle irsâl buyrulmasıyla muhakemat dairesine ledel havale evrak-ı mezkûre mütalaa olunarak bunlardan beş takımının nevâkıs ikmal olunduğu anlaşıldığından verilen hükümlerin tasdikini mutazammın mazbata derdest tanzim olup ancak Erzincanlı Agop Süvariş ve yazaıcısı Ohanes haklarında idam ve müebbet kürek cezalarını havi olan mazbata-ı aynen vürûd edip nevâkısının ikmal ettirilmesine dair güne sarahat görülemediğinden nevâkıs-ı mezkûreyi mübin yazılan varaka mucibince tahkikât ve tedkikâtta görülen noksanın ikmal ettirilmesi zımında merkumane dair olan evrak-ı daire-i mezkûre ifadesiyle leffen huzur-u ali-i cenâbı sadâret penâhîlerine arz ve takdim kılınmağla ol bâbda emrû ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 23 Muharrem 314 ve fi 23 Hazîran 312

Serasker

23 Hazîran 312 46

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

Trabzon hadise-i malumesimededen dolayı maznun olan eşhâs hakkında mahallî Divan-ı Harb-inden itâ ve isra olunup işar vâlâ-yı seraskeri üzerine nevâkısın ikmalî zımında Trabzon vilayetine iâde kılınan evrakın Divan-ı Harb-i mezkûrece nevâkısı ikmale ve cenâbı vilayetten irsâl olunan altı kısmı suretinini tosunun açmadan önemli dursun. Hakkındaki evrak ve Şehrikiyan Artin Zeki imzalı arzuhal ile beraber 20 Zilkade 313 /5 tarihlerinde savbı ve isra-ı sipeh-darilerine tesyâr edilmişti. Eşhâs mezkûreden Arabiyan

Mardirus ve Ermeni mektebi muallimlerinden Bitliyan Ohanes ve Micaz oğlu Kirkor haklarında ki üç takım evrakın noksanları ikmalî ve irsâl olduğuna dair vilayeti müşarünileyhadan vârid olan 12 Muharrem 314 tarihli ve 15 numaralı tâhrîrat dahi melfuflarıyla beraber taraf-ı alilerine tesyir kılınmış ve 11 Mart 314 tarihli tezkere ile işaret olduğu üzere Arabiyan Mardirus ‘dan muhakematını icap edecek bir hal yoksa da Divan-ı harpçe mahkûm edildiği mukaddemâ vilayeti mezkûreden bildirilmesine mebni kefaletten zabt üzerine tahliye-i ... hakkındaki tebligat mucibince ifası muamele olduğu cümleden işardan bulunmuş olmağla işarın sabıka mucibince buradaki Divan-ı harpçe alelusul tedkikât mükemele icra ettirilerek hasıl olacak netayıcın evrakı mersusun îadesiyle inbası bâbında irâde olunmaktadır.

/ 5 ve diğer altı takım ile Trabzon’un Seyit Reisin oğlu Mustafa ve Temel Reisin damadı Ahmet Efendiler İskender Paşa mahallesi bekçisi Mehmet Ali’ye dair evrak dahi 28 Hazîran 313

Evrak-ı müdüriyeti alisinin işarı mucibince

2344

Trabzon vukuâtı esnasında tevkif olunup tahliyesiyle İngiltere seferatından iltimas olunan Mardirus Arabiyan ile oğlu Anasilkare Hisar-ı şerif ahâlisinden oldukları halde hendesena evvel İngiltere’ye giderek muahharen avdetlerinde getirmiş oldukları bir kıt’a pasaporttan başka merkumanın tebdil-i tâbiyyetlerine dair evrak-ı resmiye mevcut olmadığı ledel istilam Trabzon vilayetinden bildirilmiş olmağla keyfiyetin ve merkum Mardirus hakkındaki tahkikâtın henüz netice-i zîri olmadığından mezkûr sefarete tebliğ ba tezkire sami-i emreye tebligatı lazime bil icra itâ olunan takrirden merkumun mukaddemâ usul ve nizam dairesinde İngiltere tâbiyyetine girmiş olduğundan bahisle ihla-i sebili tekrar iltimas olduğuna ve merkumun tebaaa-i devleti aliyeden iken usul ve nizamı dairesinde 8 Kanun-i evvel 1890 tarihinde İngiltere tâbiyyetine iktisab eylediği tâbiyyet kaleminden tasdik kılınmasına ve icra edilen tahkikâta göre merkumun tebdil tâbiyyeti, tâbiyyet kanununun neşrinden mukaddem olduğundan hakkında İngiltere tebaası sıfatıyla muamele olunmak lazım geleceği Bâb-ı Âli istişare odasından ifade kılındığı beyanıyla iktizasının ifasına dair hariciye nezâretinden takdim olunan 4

Muharrem 314 tarih ve bin üç yüz otuz sekiz numaralı tezkere üzerine merkumun tâbiyyeti hakkında tamık-ı tahkikât edilmesine emr tastir buyrulan tezkire-i samiyeye cevaben dahiliye nezâretinden ba takdim şura-ı devlete havale buyrulan 12 Rebî-ül-âhır 314 tarih ve ikibin altı yüz elli bir numaralı tezkire melfufatıyla beraber tanzimat dairesinde kıraat olundu.

Dahiliye nezâretinin tezkire cevabiyesinde tabiiyet-i ecnebiyeye dehalet eden tebaa-i Osmaniye hakkında devairi aidesince tahkikât lazım icrasından sonra şeref müteallik buyrulacak irâde-i seniyye-i hazreti padişah üzerine nezâret mührüyle nüfus İdare-i umumiyesinden ruhsatname resmi itâsı usulu ... icabından ettiğine ve bu bâbda İdare-i mezkûrece bir kayıt bulundurulmadığına mebni tesri-i muamelat komisyon ifadesiyle keyfiyet hariciye nezâretinden bil istizah gelen cevapta usul-u mezkûrenin tâbiyyet kanununun neşrinden makdem tebdil-i tâbiyyet edenlere şümûl olmadığı gösterildiği ifade kılınmıştır.

İcabı maslahat ledel mezkire merkum Mardirus'un tâbiyyeti Osmaniye kanununun neşrinden makdem ahval dairesinde İngiltere tâbiyyetini iktisap eylemiş ettiği hariciye nezâretinin sahf ettiği tezkiresinde beyan olunmasına nazaran ifası muktezası menud-u reyi âli ettiği tezkere kılındı. Olbabada emru ferman hazreti menlehül emrindir.

Fi 19 Cemâzî-yel-evvel 314 ve fi 15 Teşrin-i evvel 312

Azadan	Azadan	Azadan	Azadan	Azadan
Azadan	Teşkilat Dairesi Reisi	Azadan	Azadan	Azadan
Bederus Efendi	Ahmet İzzettin	Abbas Paşa		
Azadan	Azadan	Azadan	Azadan	Azadan
	Subaşı			Sadâret

Tahliye sebebi hakkında bâlâ-i seniyyeden emru şeref sâdır olan irâde-i seniyye-i hükmü celili makam-ı seraskeride daire-i nezâret celilesine tebliğ olunmağla maruz.

İrâde-i seniyye

Tarihi fi 7 Hazîran 314

12 Hazîran 312

Trabzon Vilayetine

Şifre

Arabiyan Madirus hakkındaki evrakın serian Divan-ı harpçe noksanı ikmal ettirilerek irsâli matluptur.

Muktezası emri cenâbı müstesariden bulunduğu saadetlü ... efendi tarafından işar edilmiştir.

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki

Trabzon hadise-i malumesinden dolayı maznun eşhâs hakkında mahallî divan-i Harb-inden evvelce sâdır olup ledel îade nevâkıs ikmal ve Trabzon vilayetinden ba tâhrîrat irsâl olunan mazbata alelusul buradaki Divan-ı Harb'ten icra-i tedkikât edilmek üzere takımıyla 20 Zilkade 313 tarihinde makam-ı acizeye tesyâr edilmiş olduğundan eshas-ı merkumdan Arabiyan Mardirus ve oğlu Keyfuruk evrak-ı mezkûreye mürâcaatla esbab ve suret ve müddet-i mahkûmiyetlerinin işarı bil vürûd muhekatat dairesine havale olunan 22 Zilkade 313 ve 23 Mayıs 312 tarihli tezkire-i samiye-i cenâbı hidivanelerinden emr ve işar buyrulmuş ve nevâkıs ikmal olunarak gönderilen evraka bil müracaa merkumandan Arabiyan Mardirus'un evrakı henüz vürüt etmemiş olduğu anlaşılmiş ve oğlu Keyfuruk eşhâs-ı maznundan olup olmadığı dairece mechul bulunmuş olduğundan keyfiyetin ba tezkere huzur-u sami-i cenâbı sadâret penâhîlerine arz ve izbarı daire-i mezkûreden ifade kılınmış olmağla ol bâbda emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 11 Muharrem 314 ve fi 11 Hazîran 312

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki

Trabzon vukuâtı üzerine tevkif olunup tahliyesiyle İngiltere sefaretinden iltimas olunan Mardirus Arabiyan ile oğlu hakkındaki Divan-ı harp hükmünün tedkikiyle neticesinin işarına dair reside-i desti tekrim olan fi 11 Muharrem 314 tarihli ve 510 numaralı tazkire-i sami-i fehimaneleri üzerine icra ettirilen tedkikâtı kabudiyeye nazaran Trabzon İdare-i Örfisi Divan-ı Harb-inden tanzim ve Bâb-ı Âliye takdim olunup daireyi askeriyeeye tevdi olunmuş olan mazbata ile beraber merkum Arabiyan hakkındaki mazbata dahi vürûd etmiş ise de bunlardan bazılarının tedkikât ve tahkikâtça nevâkıs görülmesiyle ve merkum Arabiyan Mardirus'a dair olan mazbatanında tahkikâtça noksanının olmasıyla nevâkısı mezkûreyle ikmal zımnında mahalline iâde buyrulmak üzere mazbata mezkûrenin fi 13 Şaban 313 ve fi 15 Kanun-i sâni 311 tarihinde cenâbı sami-i fehimanelerine iâde ve takdim kılındığı ve bunlardan kimsenin nekayıs ikmal edilerek vürûd etmiş ise de merkum Arabiyan Mardirus hakkındaki mazbata henüz vürûd etmemekle beraber oğlu hakkındaki buraca malumat yani mahkûmiyetine dair mazbata ve evrakı vürûduna dair kayıt olmadığı anlaşılmağla ol bâbda emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 16 Muharrem 314 ve fi 16 Hazîran 312

Serasker

Telgrafname

Makam-ı muallayı cenâbı sadâreti uzmaya

C. 13 Hazîran 312 şifre irâdede buyrulan evrak ... ile takdim kılındığı maruzdur.

Fi 14 Hazîran 312

Trabzon Valisi

Kadri

Mardirus Arabiyan evrakın son posta ile gönderildiği Trabzon vilayetinden cevaben gelen telgrafname gösterilmesine nazaran vürûdunda icabı icra kılınmak üzere hıfzı icap eder.

28 Mayıs 312

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

Trabzon hadise-i malumesinden dolayı maznun eşhâs hakkında mahallî Divan-ı Harbinden evvelce sâdır olup ledel îade muvâfık ikmal ve Trabzon vilayetinden ba tâhrîrat irsâl olunan mazbata buradaki Divan-ı Harb'te icra-i tedkikât edilmek üzere takımıyla 20 Zilkade 313 tarihinde savbı valayı seraskerlerine gönderilmiştir. Eşhâs-ı merkumeden Felizyan Arşak ile refikâsı hakkında mahallî Divan-ı Harb'çe nekayıs ikmal edilen altı takım evrakın îade ve Trabzonlu Hüseyin Reisin oğlu Mustafa ve Temel Reisin damadı Ahmet Efendiler ile İskender Paşa mahallesi bekçisi Mehmet Ali haklarında ceryan eden tahkikât ve muhâkemeye havi Divan-ı mezkûrdan verilen tezkere ile bir takım evrakın maan gönderildiğine dair vilayeti mezkûreden bu kere ..vârid olan 18 Cemaziyelahir 313 tarihli ve 12 numaralı tâhrîrat-ı melfufat ile beraber savb-ı vâlâ-yı sipeh-darilerine tesyâr edilmiş olmağla bunların dahi alelusul buradaki Divan-ı Harb'te icra-i tedkikâtıyla netâyicin evrak-ı merkumenin îadesiyle beraber irsâlinde

Emru cenâbı müsteşarı mucibince

23 Mayıs 312

3755

3277

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

Trabzon hadise-i malumesinden dolayı maznun eşhâs hakkındaki mahallî Divan-ı Harb'ten evvelce sâdır olup ledel îade nevâkıs ikmal ve Trabzon vilayetinden ba tâhrîrat

irsâl olunan mazbata alelusul buradaki Divan-ı Harb'te icra-i tedkikât edilmek üzere takımıyla 20 Zilkade 313 tarihinde savb-ı valayı sipeh-darîlerine tesyâr edilmişti. Eşhâsı merkumeden Arabiyan Mardirus'u ve oğlu Keyfuruk'un evrak-ı mezkûreye mürâcaatla esbab-ı sureti ve meb'as muhâkemelerinin işarı bâbında irâde olunmaktır.

Emr mektubu mucibince

Bâb-ı Âli

Hariciye Dahiliye

Adet 3755

Mektubi Kalemi

Huzur-u Sami-i Hazreti Sadâret Penâhîye

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki

Karahisar şerifi sancağının Gürun kazası ahâlisinden olup Trabzon'da ticaretle meşgul Ermeni milletinden Arabiyan Hacı Mardirus ile oğlu Keyfuruk'un İngiltere ve Trabzonlu Dradoryan Hatum'un Amerika hükümeti tebaasından oldukları cihetle ledel icabı himaye edileceği mahallî İngiltere konsolosundan ba takrir bildirildiği ve halbuki bunlardan Hacı Mardirus ve oğlunun mukaddemâ İngiltere'ye ve Hatum'un dahi Amerika'ya giderek birer pasoport istihsal etmişler ise de haklarında şimdiye kadar icra olunan tebaa-i devlet-i aliye muamelesini kabul ile tâbiyyet-i ecnebiye iddiasında bulunmamışken Trabzon hadisesinde maznun olmalarından dolayı şimdi himayeye kalkışılması maznuniyetlerine müdahale edileceğini işrab eylediği ve ellerinde tâbiyyet-i ecnebiyelerine mueyyit diğer evrak olmadığı beyanı ile istifsarı muamele-i lazıme yi şamil Trabzon vilayeti alisinden vârid olan tâhrîrat ile telgrafname istişare odasına ledel havale İngiltere devletinin tâbiyyet usulu vechile devlet-i muşarünileyha tâbiyyetini ba'del ihraz vatan-ı aslisine avdet edenler kuvvanın mahallîye müsaade ise İngiltere himayesinden müstefid olamayacaklarından merkuman Arabiyan Hacı Mardirus ve oğlu Keyfuruk'un himayesinden sarf-u nazar olunmasının İngiltere sefaretine tebliği ile alınacak cevaba göre vilayete icra-i icabının işarı Dradoryan

Hatum'a gelince merkum Amerika tâbiyyeti iddiasında bulunduğu surette bila müsaadesine tebdil-i tâbiyyet eylemiş olmasına nazaran tâbiyyeti ceriresinin ke enlem yekün hükmünde tutulması ve yahut tabiiyet-i devlet-i aliyeden ıskatıyla Memalîk Şahane'den tardı icap edip su sani sefaretle de ihtilaf husulüne mani olmağla hakkında ol vechile muamele edilmesi muvâfık maslahat olacağı ifade ve tâhrîrat-ı mezkûrenin sureti leffen takdim kılınmış ve icra-i icabı muzaradan-ı ali-i sadâret penâhîden bulunmuş olmağla emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 24 Cemâzî-yel-evvel 1313 ve fi 26 Teşrin-i evvel 311
Hariciye Nazırı Tevfik

6 Cemâzî-yel-evvelde 313 tarihli Trabzon vilayetinin tâhrîrat suretidir.

İngiltere devleti fehimesinin Trabzon konsolosundan 10 Teşrin-i evvel 311 tarihli müverrahan vârid olan takrirden Sivas vilayetine merbut Karahisarı şerif sancağı muzafatından Gürün ahâlisinden olup Trabzon'da ticaretle meşgul bulunan Ermeni milletinden Arabiyan Hacı Mardirus ile oğlu Keyfuruk'un İngiltere devleti ve Trabzon ahâlisinden ve yine millet-i merkumeden Dradoryan Hatum'un Amerika hükümeti tebaasından oldukları cihetle ledel icap konsolosluktan himaye edileceği beyan olunmuştur. Hacı Mardirus ve oğlunun cezasına evvel İngiltere'de buldukları esnada birer İngiliz pasaportu aldığını ve Hatum'un da gayri mümeyyiz olduğu bir zamanda Amerika'ya firar ile avdette pasaport istihsal ettiği malum ise de haklarında şimdiye kadar tebaa-i devlet-i aliye muamelesi icra olunmuş ve onlarda işbu muameleyi kabul ile tâbiyyeti ecnebiye iddiasında bulunmamışken her üçü de Trabzon hadisesinde medhaldar ve şiddetle maznun olmalarından dolayı şimdi himayeye kalkışılması maznuniyetlerine müdahale edileceğini işrab eylesine ve merkumların tâbiyyeti ecnebiyelerini teyid eden ellerinde başka evrak olmamasına göre edilecek muamele-i istizan olunur. Ol bâbda

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki

Vukuât esnasında tevkif olunup ve İngiltere tebaasından olduğu beyanıyla tahliye-i sebili sefaretten iltimas edilen Arabiyan ile oğlunun Karahisar-ı şerifi ahâlisinden olup hendesene evvel İngiltere'den avdetinde olması oldukları pasaporttan başka tebdil-i tâbiyyetlerine dair evrak olmadığı ve keyfiyetin nezâreti acizeye bildirildiği halde henüz cevap alınmadığı Trabzon vilayeti behiyesinden takdim olunan telgrafname-i cevapta arz ve işar kılındığı beyan-ı alisiyle bunların tebaa-i devlet-i aliyyeden olmakla beraber merkum Mardirus hakkındaki tahkikâtın henüz yeterince pezîr olmadığına sefaretî müşarünileyhaya tebliğ ifadesini şamil cevaben reside-i dest-i tekrim olan 22 Şaban 313 tarihli ve 1737 numaralı tezkire-i samiye-i sadâret penâhîleri mütalaa güzâr aciz oldu. 24 Hazîran 313 tarihli tezkere ile nezâreti çâkeriden arz olunduğu vecihle merkuman ile Trabzonlu Dradoryan Hatum'un Amerika tebaasından oldukları beyanıyla himaye edecekleri hakkında mahallî İngiltere konsolosunun vuku bulan ifadattan bahisle vilayet-i müşarünileyhadan istifsarı muamele olunması üzerine merkuman Mardirus ile oğlunun İngiltere kanunu mucibince dahi İngiltere himayesinden müstefit olamayacakları cihetle bunlara müdahelen kifayet eylemesi için konsolos mumaileyha icra tenbihatı için tebliğat ifası lüzumu ledel havale istişare odasından ifade olunmasına mebni ol vechile ve işar-ı sami-i fehimaneleri dairesinde sefaretî müşarünileyhaya tebliğ keyfiyet olunarak bu kere cevaben ahz olunan ve bir sureti leffen takdim kılınan muhtırada merkum Mardirus Arabiyan'ın tâbiyyeti hakkında bir itiraz dermiyan olunmayarak yalnız Trabzon iğtişâşatında birâderlerinin maktulen vefat eylediği ve yüz bin lira kıymetinde sermaye ve emtiaları gasp ve telef edildiği ve kendisinin iğtişâşatı mezkûrede asla medhali olmayıp muhafaza-i nefis için bazı teşebbüsatta bulunduğunu ahiren sefaretçe alınan malumattan anlaşılmış ve tahliye-i sebili talep için İngiltere devleti tarafından talimat-ı mahsusa vürûd eylemiş olduğu izbar kılınmasına nazaran icra-i icabı ve bir de salif-üz-zikr Amerika tebaası iddiasında bulunan Hatum'un bil emru irâde-i seniyyeye tebdili tâbiyyet eylemiş olması cihetle tâbiyyet-i cedidesinden ke enlem yekun hükmünde tutulması ve yahut tâbiyyet-i devlet-i aliyyeden iskatiyle Memalîk-i Şahane'den tard edilmesi icap edip şekki saninin ihtiyarı sefaretlede ihtilaf hututuna mani olacağı cihetle muvâfık maslahat olacağı mezkûr odanın cümleten

mütalatından olmasına mebni bu bâbda istizan-ı keyfiyet olunmuş ise de henüz emri cevabısı zuhûr etmediğinden iktiza-i maslahatın emru itâsı menud-u rey zîrin ... himmet cenâbı sadâret penâhîleridir. Emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 18 Ramazan 1313 ve fi 20 Şubat 311

Hariciye Nazırı

Tevfik

25 Mayıs 312 32

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

Trabzon hadisesinden dolayı orada mevkuf bulduklarından ve muhâkemelerinden mahallince sür'at ve selamet ceryandan emin olamadıklarından bahisle işlerine buradaki Divan-ı Harb'te bakılması istid'asına dair İlyas Aşeryan Valtema nefer refiki imzalarıyla Divan-ı Harb-i mezkûre bırakılıp 12 Zilkade 313 tarihli ve 111 numaralı tezkire-i aliye-i seraskeriyeden irsâl olunan arzuhal üzerine tedkikât-ı lazımenin bir an evvel icra ettirilerek hasıl olacak beyanatımı havi mazbata-i irsâli Trabzon vilayetine ledel tebliği bunlardan Şehrikiyan Artin ve Fetvacıyan Hemayak'a ait evrak-ı noksanı ikmal olunarak 17 Nisan 312 tarihli tâhrîrat ile irsâl olunduğu gibi Asodoryan Marhan ve Agop Süvariş ve Dradoryan Hatum ve Tatosyan Esteban haklarındaki evrakın dahi nevâkıs-ı ikmal olunamayıp bunun dahi aleyhinde ihbarda bulunan ve muahharen Erzincan'a sevk olunan efradı askeriyeden Mustafa'nın emru tahliyesi icra kılınmak üzere Trabzon'a gönderilmiş redif kumandanlığının 4.orduyu hümâyûn müşirin-i celilesine yazılmış ise de henüz gönderilmediğinden meb'as bulunduğu ve mevadı meçhulenin samet-i kamile ile tezviyetine gayret ve adalet ve hakayık-ı tevfik-i muamele ve hareket olunduğu Divan-ı harp mahallî ifade olunduğuna dair vilayet-i mezkûreden alınan 9 Cemâzî-yel-evvel 313 tarihli riyasetinden ve 10 numaralı cevabına lefen savb-ı vâlâ-yı seraskeriyeden irsâl kılınmış ve tâhrîrat-ı mezkûre ile iâde kılınan evrak 20 Zilkade 313 tarihinde daire-i celile-i askeriyeye tesyâr edilmiş olmağla işarı

sabık olmayla icabının icra ve inbası bâbında irâde olmaktadır. Manzuriyetinden tebliğ olunan emri cenâbı müsteşarı mucibince

29 Zilkade 313

20 Nisan 312

22

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

Trabzon hadise-i malumesinden dolayı maznun olan eşhâs hakkında olup bazı nevâkısın ikmal-i zımında 15 Kanun-i sâni 312 tarihli tezkire-i alileriyle iâde buyrulmasına mebni Trabzon vilayetine gönderilmiş olan evrakın mahallî Divan-ı Harb'çe nevâkıs bil ikmal altı takım olduğu halde iâde-i ve Sürmeneli Tosun'un Ahmet oğlu Dursun hakkında tahkikât ve muhâkemeye havi yine Divan-ı mezkûrdan tevdî olunan evrakın maan gönderildiğine dair vilayeti müşarünileyhadan cevaben gelen 17 Cemaziyelahir 313 tarihli ve 5 numaralı tâhrîrat-ı melfufata Dersaadete nakli dava istid'asına dair eşhâs-ı merkumeden Şehrikyan Artin Zeki imzasıyla gelen arzuhal ile beraber savbı sami-i seraskeriyeden irsâl kılınmış olmağla bunların alelusul buradaki divan- Harb'te icra-i tedkikâtı ile beyanatımın evrak-ı mezkûrenin iâdesiyle beraber inbası bâbında irâde olunmaktadır.

Emr cenâbı müsteşarı mucibince

Makam-ı Muallaya Sadâret-i Uzmaya

5

25 Kanun-i sâni 311 tarihli müverrihen ve 111 numarasıyla merkumen hame pira-yı tanzim ve tahlil olan emirname-i sami-i cenâbı sadâret penâhîlerinin arıza-i cevabiyesidir.

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki,

Divan-ı Harb-i Örfince mahkûm olan Ermenilerden Şehrikyan Artin Efendi ile Kovacıyan Hemayak ve Kahveci oğlu Agop ve Akçaabatlı Menas oğlu Bağus ve Kahveci Hacı Minas'ın torunu Vartan ve Keci oğlu Agonus haklarında olup Dersaadette müteşekkil Divan-ı Harb-i mahsusun tedkikât zekiriyle beraber iâde ve ikmal-i nevâkıs

emr ve irâde buyrulan evrakın nevâkısı mezkûr Divan-ı harpçe ikmal edilerek altı takım olduğu halde leffen ve iâdeten ve Sürmeneli Tosunun Ahmet'in oğlu Dursun hakkındaki tahkikât ve muhâkemeyi havi yine Divan-ı mezkûrdan tevdî olunan evrak maan takdim-i huzur-u ali-i cenâbı sadâret penâhîleri kılınmağla ol bâbda ve herhalde emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 17 Zilkade 313 ve fi 17 Nisan 312

Trabzon Valisi

12 Zilkade 313

14 Nisan 312

Trabzon Vilayeti Behiyesine

Trabzon hadisesinden dolayı mevkuflarından ve oraca muhâkemelerinin sür'at ve selamet ceryanından emin olamadıklarından bahisle buradaki Divan-ı Harb'te icra-i muhâkemeleri hakkında bazı ifade ve istid'aya dair İlyas Aşeryan ve altı nefer refiki imzalarıyla Divan-ı Harb-i mezkûre verilip taraf-ı seraskeriyeye ba tezkere Bâb-ı Âliye gönderilen arzuhal leffen savb-ı arzu fehîrine irsâl olunan hadise-i mezkûreden naşi Trabzon Divan-ı Harb'çe muhâkemenin icra kılınan eşhâs hakkındaki mazbata on altı kıt'ası 1/ 22 Şaban 313 tarihli tâhrîrat ile iâde ve tesyâr edilmiş ve sureti istid'aya dair merkumları idareten iâde kılınan eşhâstan olup muhakematın müddet-i medide sürüncemede bırakılması sada-i şikâyete istilzam etmekte bulunmuş olduğundan tedkikâtı lazımenin bir an evvel ikmalî hasıl olacak netâyici havi mazbataların irsâline himmet

1/ Bazı nevâkısının ikmalî hakkında

Evrak-ı müdürüyeti aliyesinin ifadesi mucibince

111

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki

Ermeni patrikhanesine mensup olduğu beyan edilen bir şahsın Divan-ı Harb-i mahsusa iki istid'aname bırakıp gitmiş olduğuna dair Divan-ı mezkûrdan verilen tezkire de zikr olunan istid'anamelerle beraber leffen takdim kılınmış ve mütalalarından muhat ilm olan fehimaneleri buyrulacağı üzere mezkûr istid'anameler Trabzon hadisesinden dolayı Trabzon'da tahtı tevkiye bulduklarından bahisle buradaki Divan-ı Harb'te işlerine bakılması hakkında bazı ifade ve istid'ayı havi ve müteaddid imzayı muhtevi olup iktizasının icrası ise Bâb-ı Âli cenâbı samisine ait mevadden bulunmağla olbada emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 12 Zilkade 313 ve fi 14 Nisan 312

Melfufen takdim-i huzur-u sami-i seraskerileriye kılınan istid'aları Ermeni patrikhanesi ademi olduğunu beyan eden bir kimse Divan-ı harbe bırakıp gitmiştir. Hususi mezkûrun Divan-ı Harb-i acizanemize mütealliki olmadığını bu evrakın kabulü dahi caiz değilse de getiren adem savuşmuş olduğundan manzuru hakka takammümüne seraskerileriye buyrulmak üzere takdim kılındı. Ol bâbda emru ferman hazreti menlehül emrindir.

Fi 11 Nisan 312

Trabzon hadise-i malumesinden dolayı muhkemeleri icra olunan Ermeniler evrakının takaddümesi havi taraf-ı vâlâ-yı seraskeriyeden vârid olan tezkire üzerine mahallî mahsusi kararıyla 25 Kanun-i sâni 311 tarihinde Trabzon vilayetine tâhrîrat-ı sıyak tastir buyrulup cevabı henüz vürûd etmemiştir.

Huzur-ı Alı hazreti Sadâret Penâhîye

Mâ'ruz-u Çâkeri Keminelidir ki,

Vilayet jandarma yüzbaşlarından Halil Ağa, polis Hacı Salih Efendi ve tahsildar Hacı Hüseyin ve polis Akif Efendi ve efrad-ı tebaadan Trabzonlu Hacı İbrahim oğlu Mehmet ve efradı redifeden Genç oğlu Rasim ve Yormalı Tatar oğlu Molla Mehmet ve Muti oğlu Bekir ve Uzun Ahmet oğlu İnce Mehmet haklarında Divan-ı Harb-i Örfice ceryan eden tahkikât ve muhakematı ve ol bâbda la hak olan hükümleri havi bulunan evrakın

irsâl olunduğuna dair Trabzon vilayetinden 14 Mart 313 tarihli ve on numaralı tâhrîrat tesri muamelat komisyonu kararıyla ve evrakı mezkûre ile maan ve leffen takdim kılınmış olmağla ol bâbda emru ferman hazreti veliyyül emrindir.

Fi 23 Rebî-ül-evvel 313 ve fi 26 Nisan 312

Nazırı umur-u dahiliye

25 Muharrem 314

25 Hazîran 312

Dahiliye Nezâreti Celilesine

Trabzon hadisesinde vukua gelen seyyiat hallerinden dolayı derecatı muhtelif de icra-i mücazalarına hükmü kanunu la hak olan eşhâstan Gümüştane zabıta taburunun süvari jandarma yüzbaşısı Halil Ağa ve polis efradından Salih Efendi ile Tahsildar Hüseyin jandarma salikinden tardları ve zabıta efradından Genç oğlu Rasim'in ba'del teşhir üç sene küreğe vâz'ı ve yedi gasbına geçirdiği ...mevcutise de aynen değil ise bedelen kendisinden bilahere ira'ına Hatume verilmesi ve Kavvas Ahmet'in ihla-i sebili ve Trabzon'un Masune-i zîr karyesinden İnce Mehmet ve Dirun karyeli Naşşar oğlu Molla Mehmet'in beşer ve Menla Mutsi oğlu Bekir'in üç sene müddetle küreğe vaz'ı ve polis Akif Efendinin ve efrad-ı redifeden Hacı oğlu Mehmet'in bir ay hapisleri ve Mehmet'in birâderi reji kolcusu Ahmet'in beraati hususlarına dair karar verildiğini mutazammın muhakemat dairesi mazbatasıyla evrak-ı meşru'anın gönderildiğine dair tezkere-i ali-i seraskeri ledel arz mucibince irâde-i seniye-i cenâb-ı hilafet penhiye şeref müteallik buyrularak taraf-ı vâlâ-yı seraskeriye işarı keyfiyetin kılınmış ve kere cevaben alınan tezkerede eşhâsı merkumeden jandarmaya mensup olanların bir mucib irâdesine icra-i muamele-i tartıye ve cezaiye derdest bulunduğundan efrad-ı ahâlden olanlar içinde icap denlere tebligat icrası lüzumesi düçâr edilmiş olmağla ona göre ifaları maruzdur.

Merbut pusulaya nezâret-i emri cenâb-ı müsteşarı mucibince

Taraf-1 Vâlâ-yı Seraskeriye

Trabzon vilayeti jandarma yüzbaşılardan Halil Ağa ile muharrer el esami diğer sekiz şahıs haklarında ceryan eden tahkikât ve muhakematı ve ol bâbda la hak olan hükümleri havi mahallî İdare-i Örfi Divan-ı Harb'çe bittanzim vilayeti mezkûreden ba tâhrîrat Dahiliye Nezâreti Celilesine gönderilen evrak leffen irsâli savbı samileri kılınmış olmağla ahval ve imsali vechile buradaki Divan-ı Harb-i Örfide dahi ettirilerek netayıcın inba-i evrak-ı mezkûrenin iâdesi bâbında

Ba işaret-i cenâbı müsteşarı

Taraf-1 Vâlâ-yı Seraskeriye

Trabzon vilayeti jandarma yüzbaşılığında müstahdem iken bi arızan memuriyetten ihraç edildiğinden ve ol bâbda vuku bulan müracatı semeresiz kaldığından ve mağduriyetinden bahisle istid'a muaddeleti havi Halil mührüyle itâ olunan arzuhal leffen savbı valayı sipeh-darilerinden irsâl kılınmış olmağla sureti istid'aya nazaran iktizasının ifası bâbında

Ba işaret-i alî müsteşarı

Taraf- Vâlâ-yı Seraskeriye

29 Zilhicce 314 tarihli tezkireye zeyldir. Trabzon vilayeti jandarma yüzbaşılığında müstahdem iken bi arızan memuriyetten çıkâılarak bil ahire muhakemat dairesince beraatını tebyin etmesine mebni sınıfı dahilinde bir memuriyete istihdamına karar verilmiş bulunduğu halde ahiren bu karar jandarma dairesince taarruz edilip evrakının tevkif olduğundan ve bir mesani-i halinden bahisle istid'a-i muaddeleti havi zannıyla Halil Efendi tarafından bu kerre verilen arzuhal dahi leffen irsâli savb-ı samileriye kılınmış olmağla ma'aline ve sureti ceryan-ı muameleye nazaran icabının ifası bâbında

İşaret-i cenâbı müsteşarı mucibince

Taraf-1 Vâlâ-yı Seraskeriye

6 ... 315 tarihli tezkere-i senavireye zeyldir. Trabzon vilayeti jandarma yüzbaşılığında müstahdem iken taarruzen memuriyetinden çıkarılarak bilahire muhakemat dairesince beraatını tebyin etmesine mebni sınıfı dahilinde bir memuriyete istihdamına karar verilmiş olduğu halde vakı olan istid'ası jandarma dairesine cevabı alınarak idarece olunmakta olduğunun mağduru tabinin bahisle muhâkeme dairesinde muhafaza olan beraat evrakının mutalasıyla azerden vikâyesi istid'asının havi yüzbaşı Halil imzasıyla verdiği bu kerre verdiği arzuhal dahi irsâli savb-ı samileri kılınmış olmağla mealine ve işarına nazaran iktizasının ifası bâbında

26 Ramazan 315

2026

5 Şubat 313

Taraf-1 Vâlâ-yı Seraskeri ile Dahiliye Nezâreti Celilesine

Trabzon vilayeti zabıta alayının dördüncü taburunun ikinci süvari bölüğü bölük Ağası Arapgirli Halil Ağa Trabzon'da zühur eden Ermeni iğtişası sırasında vuku bulan harekattan dolayı tart edilmiş ise de hadise-i mezkûrede zi medhal olanlar mazhar affi ali buyrulması cihetiyle mumaileyhin dahi mazhar-ı affi buyrularak ve zabıta salikinde itiraz etmiş olduğu yolun Ağalığı reisi iâde kılınarak Trabzon vilayetinden başka vilayetlerden birinde istihdamı 5- meclis-i mahsusa-ı vükela kararıyla bil istizan irâde-i seniyye-i cenâbı hilafet penâhîye müteallik ve şeref sudur buyrulmuş 4- Dahiliye Nezâreti Celilesinde malumat verilmiş olmağla bervece müşarı icra-i icabı bâbında

5- İşarı valayı seraskeri 7 Ramazan 315 tarihli tezkesiyle seraskeri üzerine

4- İcra-i icabı taraf-ı sami-i seraskeriye buyrulmuş olmağla nezâreti celilelerince de malumatı devlet üzere tezkere

Hariciye Nezâreti Celilesine

Mirliva Salih Paşanın tahtı riyasetinde Trabzon'da teşkil olunan Divan-ı harbe celb olunan Ermenilerden ... hakkında verilen hükümler adalete mania hususiyle şikâyete bais olduğundan sâdır olan hükümlerin tefrik ile maznunların kemal-i adalette yeniden icra-i muhâkemesi iltimasına dair İngiltere sefaretinden verilen muhtıra suretinin leffiyle vârid olan 2 Ramazan 313 tarihli ve dört bin üç yüz iki numaralı tezkire-i hümâyûn mütalaa güzârı senaveri oldu. Eşhâsı merkumun hakkında Divan-ı Harb-i mezkûrece tanzim ve Trabzon vilayetinden müteyenniz olunan mazbata alelusul buradaki Divan-ı Harb'te tetkiken icra ettirmek üzere evvelce vâlâ-yı seraskeriyeden tesyâr olunarak cezaen alınan tezkirede mazbata-i mezkûreden rahip Koçiyân Vahan ve Ermenak ve Hacık ve Misak ve Mertad haklarında olan iki kıtasında gösterilen mücazat hükmü kanun muvâfık ise de diğer mahkemelerin tahkikâtça bazı nevâkıs görüldüğünden ikmalî tahkikât ile lüzumu gösterilmiş ve işbu mezabıtta olup da icra-i icabı bakımından vilayeti müşarünileyhaya iâde kılınmış olmağla icabı halin icrasına himmet buyrulması siyakında tezkire

İşarat-ı cenâbı müsteşarı mucibince

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki,

Mirliva saadetli Salih Paşanın tahtı riyasetinde olarak Trabzon'da teşkil olunan Divan-ı harbe celb edilen Ermenilerin bazıları idam ve nefsi hapis cezalarıyla mahkûm edilmiş olup alınan malumata nazaran bu bâbdaki hükümleri adalete menafi ve şâyân-ı itiraz olmasıyla şikâyeti adiyeye badi olduğundan bahisle ya paşayı mumailiyhin tebdil olunması ve yahut sâdır olan hükümler nakazla maznunların kemal-i adalet ve suretle yeniden muhâkemesine ibtidar edilmesi hakkında İngiltere sefaretinden verilen muhtıra suretinin hariciye nezâreti celilesinin ol bâbdaki tezkiresiyle beraber irsâl buyrulduğu beyan-ı alisiyle Divan-ı harbe mezkûrun evvelce gönderilen evrakının etraflıca tetkik olunarak neticesinin ve ol bâbda ki mütalaa-i çâkerinin inbası şeref vârid olan 6 Recep

313 tarihli ve bin beş yüz seksen dört numaralı tezkire-i samiye-i cenâb-ı sadâret penâhîlerinin de emir ve işar buyrulmuş ve Divan-ı Harb-i mezkûrun mukaddemâ irsâl buyrulan on sekiz kıt'a mazbatasında ikisinin de muharrer esamisi mahkûmünün cinayeti usulen mertebe-i bütüne vasıl olmasına mebni bunlardan rahip Vahan ile Ermenak ve Hacik ve Misak'ın idamlarına ve tesrakının on beş ve mertat on sene müddetlerle küreğe konulmalarına hüküm ve karar verilmiş olması nevi cinayetlerine göre hükmü kanuna muvâfık ettiğinden muktezayatının icrası ve diğer on altı kıt'a mazbatanın tahkikâtı ve usul-u muhakematca bir çok nevâkısı muhteviyi olduğundan ikmalî zımında mahalline iâdesi lazım gelir ise de derkar olan ehemmiyetine binaen icabının icrası Bâb-ı Âlice bilinecek mevaddan ettiği cihetle mezabit-i mezkûrenin takımıyla takdîmi geçende muhakemat dairesinden ba mazbata beyan ve ifade kılınması üzerine zikr olunan mezabite takdim olunduğunun huzur-u fehameşür cenâbı hidiv efhemilerine arz ve işarı velmerre-i mezkûreden ifade olunmağın ol bâbda emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 20 Şaban 313 ve fi 23 Kanun-i sâni 311

Serasker.

Meclis-i mahsusun dengi kararından sicili hariciye nezâreti celilesine cevaben tezkire

Fi 22 Şaban 313

Hususi mezkûre dair 15 Kanun-i sâni 311 tarih ve iki bin altı yüz yirmi dört numaralı tezkiresi 17 Kanun-i sâni meclisi mahsusa havale buyrulmuştur.

20 Şaban 313

22 Kanun-i sâni 31

Trabzon Vilayeti Behiyesine

Trabzon hadisesinden dolayı Divan-ı harpçe muhâkemeleri icra kılınan eşhâs hakkında tevarih-i muhtelifede irsâl olunan evrak-ı mezabit li ecli tetkik taraf-ı vâlâ-yı seraskeriye

tesyâr edilmişti. Bunlardan on altı kıt'a mazbata da muteşahlari hakkında şehadetle vuku bulanları kanunen ... ve muttehimlerle muvâceheleri icra olunmak ve icap eden tedkikât ifa kılınmamak gibi bir çok nevâkıs gösterdiğinden bunlar da isimleri muharrer eşhâs hakkında neteahhik tahkikât edilmesi lüzumu serasker müşarünileyh tarafından işar edilmiş ve bunların esami vesairesini havi refet salif-uz- zikr on altı kıt' a mazbata ile beraber savb-ı atufilerine irsâl kılınmasına olmağla mucibince mekahik tedkikât ile nevâkısı ikmal edilerek tanzim olunacak mazbataların irsâline himmet olunması siyakında şifre

Emr mektubi mucibince

Şaban 313

2514

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

Trabzon hadise-i malumede zimedhal olup merkuf bulunan Kanosoğlu Serkez ile muharrer Alasams diğer üç şahıs haklarında la hak olan ahkâmı cezaiyeyi havi mahallî idarey-i Örfiye Divan-ı Harb-ice bittanzim Trabzon vilayetinin ba tâhrîrat Dahiliye Nezâreti Celilesine gönderilen hüküm mazbataları leffen irsâli samileri kılınmış olmağla alelusul icra tedkikâtı ile penâhînin evrak-ı mezkûrenin iâdesiyle beraber esası bâbında

Ba işaret cenâbı müsteşarı

3514

Huzur-u Ali-i Sadâret Penâhîye

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki,

Trabzon hadisesinden zi medhal olup mevkuf bulunan Ermeni erbab-ı mefsededinten Kakos oğlu Serkiz ve Arslanyan Esteban haklarında Divan-ı Harb-i Örfice icra kılınan tahkikât ve muhakematı ve ol bâbda la hak olan ahkâm-ı cezaiyeyi havi evrakının gönderildiğine dair Trabzon vilayetinden alınan 12 Kanun-i evvel 311 tarihli ve üç yüz

on yedi numaralı tâhrîrat melfufatıyla leffen takdim kılınmağla ol bâbda emru ferman hazreti menlehül emrindir.

27 Recep 313 ve fi 1 Kanun-i sâni 311

Nazırı umuru dahiliye

Dahiliye Nezâreti Celilesine

Devletlü efendim hazretleri

Trabzon hadisesinden zi medhal olup mevkuf bulunan Ermeni erbab-ı mefsedetinden Kakos oğlu Serkiz ve Arslanyan Esteban ve oğlu Bagus ve Koçaryan diğer eşhâs haklarında Divan-ı Harb-i Örfice icra kılınan tahkikât ve muhâkemeyi ve ol bâbda la hak olan ahkâm-ı cezaiyi havi bittanzim Divan-ı mezkûr riyasetten 6 Kanun-i evvel 311 tarihli müverrihen alınan tezkire ile tevdî olunan üç takım evrak leffen takdim-i pişkahu sami-i cenâbı nezâret penâhîleri kılınmağın ol bâbda emru ferman hazreti menlehül emrindir.

8 ... 313 ve fi 13 Kanun-i evvel 311

Trabzon Valisi

Kadri

4302

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeriye

20 Cemâzî-yel-evvel 313 tarihli tezkireye zeyldir. Mirliya Salih Paşanın tahtı riyasetinde Trabzon'da teşkil olunan Divan-ı harbe celb olunan Ermenilerden bazıları idam ve nefsi hapis cezalarıyla mahkûm edilmiş olup onun malumata nazaran bu bâbdaki hükümler adalete menafi ve şayân-ı itiraz olmasıyla şikâyet-i ariziye havi olduğundan bahisle ya paşayı mumaiylehin tebdil olunması ve yahut sâdır olan hükümler nekayis ile maznunların kemalî adalet verilmediğinden muhâkemesine ibtidar asayiş hakkında İngiltere sefaretinden duyurulan muhabere sureti hariciye nezâreti celilesinin ol bâbdaki 2 Şubat 313 tarihli ve 4302 numaralı tezkiresi ile beraber leffen savbı ... sehtarı behiyenin irsâl kılınmağla Divan-ı Harb-i mezkûrun evvelce irsâl

kılınan idaratın güzelce icra... tetkik ile neticesinin ve ol bâbdaki mütalaatının işarı bâbında irâde olunmuştur.

Emru cenâbı müsteşarı mucibince

Makam-ı Celili Sadareti Uzmaya

17 Nisan 312 tarihli müverihen ve dokuz numarasıyla merkumen hame-i beray tazim ve tebcil olan emirname-i sami-i cenâbı saderet penâhîlerinin arıza-i cevabiyesidir.

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki,

Trabzon hadisesinden dolayı mevkuf bulunanlar haklarında olup ikmalî nevâkısı için îade buyrulan evraktan Şehirkiyan Artin ve Fetvacıyan Hemayak'a ait olanların nevâkısı Divan-ı Harb-i Örfice ikmal olunup 17 Nisan 312 tarihli ve 5 Numaralı arıza-i çakanemle arz ve takdim kılındığı gibi Asurduyan Vartan ve Agop ve Dradoryan Hatum ve Tatosyan Esteban haklarında evrakın dahi nevâkısı ikmal edilip derdest takdim bulunmuştur. Yalnız neşriyat eyliyen hakkındaki evrakın nevâkısı henüz ikmal olunmaması aleyhinde muhbirlik eden ve müehhiren Erzincan'a sevk eyleyen efradı asakiri şahaneden Mustafa'nın Divan-ı Harb-i mahsusun olbadaki tevkifat pusulası mucibince emr alisi icra olunmak üzere bu tarafa iramı Trabzon redif fırkası kumandanlığından dördüncü orduyu hümâyûn müşir-i behiye celilesine işar ve müehhiren tekit ve izbar olduğu halde henüz vürüd ithamından neşet eylediği ve Divan-ı Harb-i Örfiye muhavvel mevadın surat kamile ile ruyet tetfıkına itina ve gayret ve tahkikât ve muhekematta fevkalade ilti'zâmı dikkat olunarak matlubı ali olan adalet ve hakaniyete tevfik-i muamele ve hareket edilmekte bulunduğu Divan-ı mezkûr riyasetinden 7 Mayıs 312 tarihli muverrihen yazılan derkenarda ifade olunmağla ve hakikât-ı hal bundan ibaret bulunmağla olbada ve her halde emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 9 Rebî-ül-evvel 313 ve fi 9 Mayıs 312

Trabzon Valisi

Trabzon Vilayeti

Divan-ı harp riyaseti aliyesinden tevdî buyrulan Artin Maranyan'ın evrakı meyanında zuhûr edip zîri H.H.M.D. işaretli ve Ermeni ihtilâl cemiyetinin Trabzon komitesinin ortası armalı mührüyle mühür olarak Arabiyan peder ve mahtumuna bila tarih yazılmış bir varakanın tercemesidir. Fi Teşrin-i evvel 311

Ahval ve hareketiniz cemiyetimizce şayân-ı teesüf görülüyor. Mütalatınızı esas size ad ederek bu kerre yeniden tayin edilmiş olan 20 Teşrin-i evvel tarihinde 600 osmanlı lirasından ibaret ihtilâl vergisini behemehal tediye eylemenizi cemiyet katiyyen emr eder. Maa-mâ-fih bu parayı bu defada hayatınızdan daha aziz sayar iseniz yine şayân-ı kabul görülemeyecek bir çok esbab-ı serdiyle tetiyeden etmeyebilirlsin.

Yine merkum Maranyan'ın evrakı meyanındaki ısbara ve Ermeni huruf varakanın aynen tercümesidir.

Mektupla ebniye icare etmek için Trabzon'da “ Siparişim elbiseleri münasip yolcu ile serian-ı irsâl ediniz telgrafla” iki yüz lira ilk vapurla gönder.

Erzincan civarlarında arsa almak için = telgraf ve mektup ile = üç yüz lira gönder.

Eğer Ermenilere bir şey verilirse = telgraf ve mektup ile = kapıyo 906

Makam-ı Muallayı Sadâret-i Uzmaya

25 Kanun-i sâni 311 tarihli müverrihen ve 111 numarasıyla merkumen hame beray-ı tazim ve tekrim olan emirname-i cenâbı sadâret penâhîlerinin arızayı cevabiyesidir.

Mâ'ruz-u çâkeri keminelidir ki

Divan-ı Harb-i Örfi'ce ikmal nevâkısı için îade buyrulmuş olan 16 takım evraktan 12 takımının nevâkısı evvelce ikmal edilip takdim kılındığı gibi Arabiyan Hacı Mardirus

ve Ermeni mektebi muallimlerinden Bitliyan Ohanesi ve Micaz oğlu Kirkor haklarındaki üç takımında nevâkısı bu kerre ikmal olunup Divan-ı mezkûrdan tevdî edilmeye leffen ve olbada verilen 10 Hazîran 312 tarihli mezkûre dahi aynen ve maan takdim-i huzur-u ali-i cenâbı daver-i azamileri kılındı. Arabiyan Hacı Mardirus irâde-i celile-i sadâret penâhîleri mucibince tahliye edilmiş ve mezkûrenin tafsilatı mundericesine göre ifa-yı icabı vabeste-i ra-yı ali bulunmuş olmağla olbada ve her halde emru ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 16 Muharrem 314 ve fi 15 Hazîran 312 Trabzon Valisi
Kadri

Trabzon Vilayeti
Mektubi Kalemî
Aded 285

Dahiliye Nezâreti Celilesine

Devletlü Efendim Hazretleri,

Trabzon vâkıa-ı fesadiyesinde zi medhal eddiği ihbar olunan ticaret eden Arabiyan Hacı Mardirus hakkında Divan-ı Harb-i Örfice icra kılınan tahkikât ve muhakematı ve ol bâbda la hak olan hükmü havi ba tanzim Divan-ı mezkûr riyasetinden 18 Teşrin-i sâni 311 tarihli mezkûre ile tevdî olunan zeyli mazbatalı zabtname ve evrak-ı muteferriası leffen takdim pişyah-ı sami-i cenâbı nezâret penâhîleri kılındı. Olbada emru ferman hazreti menlehül emrindir.

Fi 15 Cemâzî-yel-evvel 313 ve fi 20 Teşrin-i sâni 311
Trabzon Valisi
Kadri

Arabiyan Hacı Mardirus hakkında Divan-ı Harb-i Örfice tahakkuk eden tahkikât ve muhâkeme-yi mezkûr zabıta varakasıdır.

1. Sahîfe

Trabzon cemiyeti fesadiye erbâbından ettiği ol bâbda polis idaresinden itâ kılınan defterde muharrer olmasından dolayı maznun-u aliye olarak mevkuf bulunan İskender Paşa mahallesinde mukim manifatura tüccarı yetmiş sekiz yaşında Arabiyan Hacı Mardirus Ağa Divan-ı Harb-i Örfice celb ile ber vece zîr isticvâb ve muhâkeme olunur.

Fi 31 Teşrin-i evvel 311

_ Eylülün yirmi altıncı Salı günü zuhûr eden Ermeni vukuâtında sen nerede ve ne harekette bulundun?

_ Ben Necik acentehanesi yanında durmakta ve postadan çıkacak mektupları beklemekte iken bir gürültü oldu. Herkes şamata ederek kaçışıp koşuşmaya başladı. Bende havf ederek haneme doğru kaçmığa başladım. İskender paşa camii yanında başı sarıklı bir müslümanın dükkanına girdim. Bana bir sandık göstererek derununa duhul ettim ise de az sonra bir genç adam gelerek ve beni görerek elime bir sopa urdu. Oradan çıkıp haneme gittim. Hanemde iken eve hücum vuku buldu. Ben pencereden başımı çıkarıp hükümete haber verin diye feryat ettim. Birkaç askerın eve doğru geldiğini gördüm. Teslim olmaklığımı söylemeleri üzerine teslim oldum. Beni alıp telgrafhanede bulunan vali bey hazretlerinin yanlarına gittim. Orada bir miktar oturduktan sonra beni eve gönderdiler. Ba'de zabıta memurları alıp Güzelhisar daireyi askeriyesine nakl eylediler.

_ Vukuât esnasında üzerinde silah var mı idi?

_ Hayır benim üzerimde silah yok idi?

_ Hanenizde ne gibi silah var idi

_ Hanemde iki adet çifte av tüfeği ve iki revolver ve dört liraya rehin olarak bir katırcının bir adet çakmaklı tüfeği var idi. Bu defa bir adette vincester tüfeği bulunduğunu söylüyorlar. Lakin ben tüfekleri ne isimlerini ve ne de sureti istimallerini biliyorum. Binaenaleyh bu vincesteri oğullarım mı ve yoksa karıntaşım mı ahz etmiş olduğunu bilmem.

_ Beyan eylediğiniz silahlardan ve onlara müteallik fişeklerden başka hanenizde beş adet revolver kılıfı bulunmuştur. Bu kılıfların revolverleri ne oldu?

_ Ben iki revolverimiz olduğunu biliyorum. Diğer kılıfların revolverleri var mıdır yok mudur bilmem.

Bâlâda sureti istizaa kıt'a-i aslına muvâfıktır.

Fi 20 Mayıs 312

Reisi Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

İkinci sahîfe

_ Vukuât esnasında hanenizde serili olarak on beş kadar yatak görülmüş bunları ne için serdirmiş idiniz?

_ Benim zevcem ile gelin çocukların ve hizmetçilerin yataklarımız gündüz saçılış yapıp hazırlarız öylece hazır durur. Orduda bulunan şerikimiz Kirkor Kirkoryanın kerimeside bizde misafir idi. Bununla beraber mevcudumuz on dört neferdir. Hanemizde on dört yatak serilmiş olmak lazım gelir. Bir yatak fazla bulunmuş ise bu kimin ettiğini bilemem.

_ Hanenizde bir takım köylüler görülmüş bunları ne için celb etmiş idiniz?

_ Hanemizde köylü olarak at uşağı Malakaryalı Melkun namında birisi var idi. Başka köylü yok idi. Bundan başka köylü var idi derlerse hilaftır.

_ Vukuât esnasında hanenizden birçok silahlar endaht olunmuş bu silahları kim atmıştır?

_ Erkek olarak hanemizde merkur Melkun ile zevcemin birâder zadesi Canik var idi. Hanemizden silah endaht olunmuş ise bunlar endaht etmişlerdir. Zaten bunlar o sırada katl ve itlâf edilmişlerdir. Söylediklerine göre ben telgrafhaneye vali beyin yanına gittiğimde Melkun ile Canik silah endaht etmişler bil'ahire de itlâf edilmişlerdir.

_ Hanenizde serili olarak yatakların bulunması rivayet olunduğu vechile icra-i ihtilâl için köylerden celb edeceğiniz Ermenileri yatırmak maksadına müstebni ettiğini teyid ediyor.

_ Yataklar kendimizin olduğunu demincek arz etmiş idim. Bunlardan fazla serilmiş yatak bulunsa idi hakkımda sui zan bulunabilirdi. Ben Osmanlı tâbiyyetında bir adamım yabancı ve köylü adam celb edip hanemde yatırmak benim taassubuma dokunur. Hatta at seyisi bulunan köylü Melkunu da muvakkaten tutuyordum. Bundan

başka ben fesat ve ihtilâl işlerine asla karışanlardan değilim. Benim Ermenilerden tacizliğim var da müslümanlardan yok. Ben müslümanlardan emin idim,Ermenilerden değil idim.

3.sahîfe

_ Çifte tüfeklerin fişekleri ayrı idi saçmalarla muhal olduğu görüldü. Şimdi av mevsimi olmadığı ve bundan ayrı saçmalarım olmadığı halde mezkûr fişeklerin ayrı saçmalarla doldurulmasındaki maksat nedir?

_ Bu sene köyde iken başımıza bir kaza geldi. Bir ay kadar kendimizi muhafaza ettik. Düşmanlardan korkuyorduk. Ayrı saçmalı fişekleri köyde doldurmuşlar ise mutlaka düşman için doldurulmuştur. Tahminen bu kadar söyleyebilirim.

_ Köyde başımıza gelen nedir?

_ Ağustos zarfında bir akşam saat bir raddelerinde Zağanos kariyesinde vâki hanemizde ikâmet etmekte iken biri uzun diğeri orta boylu ve kara sakallı iki şahıs müsellehen yanıma geldiler. Vuku bulan sualim üzerine uzak yoldan geldiklerinden ve Ermeni cemiyeti ihtilâliyesi tarafından bulduklarından bahisle bana cemiyet-i ihtilâliye mührüyle mühür ve kırmızı yazılı bir mektup verdiler, yemek de istediler. Ben yemek getirmeyi vesile ederek tahaffuze etmeye teşebbüs ettim. Beni salıvermediler ve düdük gibi bir şey çalarak etrafa daha yedi sekiz kişi celb etmekle beraber yirmi kişi olduklarını beyan eylediler. Her ikiside Ermenice tekellüm ediyorlardı. Mektupta cemiyeti ihtilâliye için altı yüz adet Osmanlı lirası itâ etmekliğim yazılıyordu. Mektubu okuttuklarından ve mealini şifahen de tekrar eylediklerinden sonra mektubu yırttılar. Mührünü bana vererek paraları nukud tedarik ve itâ eder isem mührüde vermekliğimi tenbih ettiler. Daha bazı kimselere de gideceklerini beyan ile bir şişe rakı alarak oradan infikâk ettiler. Oradan birâder zadem Kayzak'ın hanesine de gitmiş iseler de merkum tahaffüze ederek tezkerelerini almamış mezkûr mühür Zağanos kariyesindeki hanemizde kalmıştı. Zikr olunan iki şahıs şedidin sakalları peç olduğunu orada bulunanlar söylüyorlardı lakin hiçbirisi tanınmamıştır. Bu vakadan sonra daha bir ay kadar köyde ikâmet ettik idiysek de daimen kendimizi muhafaza ediyorduk. Dışarıya çıkmıyorduk. Nihayet şehre indik. Saat on ikiden sonra yüzü sarılı bir Ermeni hanemize geldi. Köyde istedikleri gibi yine altı yüz lira istedi. Ben yine kabul etmeyerek ve para

vermeyeceğimi söyleyerek def ettim ve bir daha kire bu saatte gelecek adamların hane derununa girmelerine meydan verilmemesini Melkun ile Canik'e tenbih ettim. Birkaç gün sonra bir akşam saat bir, birbuçuk raddesinde kapıya

4.sahîfe

gelerek yine evvelki gibi yüzü sarılı olan bir şahıs tarafından Canik'e bir tezkere verilmiş tezkere benimle mahdumum Keyfuruk namına muharrer ve münderecati da evvelki mektup gibi altı yüz liranın behemehal itâsını verilmezse telef edecekleri tehtidatını şamildir. Bu tezkere üzerine hiç ses çıkarmadım, ehemmiyet vermedim yalnız keyfiyeti İngiliz konsolosuna haber verdim.

_ İngiliz konsolosuna ne münasebetle haber verdin?

_ Konsolosumuz olmak hasebiyle evvel emirde ona haber verdim. Konsolos da paraları vermemekliğimi söyledi.

_ Hükümete niçin haber vermedin?

_ Bir muzırretlerine düçâr olmamak korkusuyla yalnız konsolosa haber vererek hükümete haber vermedim.

_ Başka kimseye de haber vermedin mi?

_ Ben kimseye söylemedim lakin köye geldiklerini bütün Ermeniler gördüler ve işittiler.

_ Sen İngiltere tebaasından mısın?

_ Yirmi beş sene vardır ki İngiliz tabiiyyetine girmişizdir.

_ Senin beyanın hariciye nezâreti celilesi tâbiyyeti müdürlüğünce mukayyıt mıdır? senin tâbiyyetin Trabzon umur-u ecnebiye kılınmak mukayyıt değil midir?

_ Tâbiyyet daire-i İngiliz pasoportum varise de hariciye nezâreti celilesince mukayyıt değildir, olmamalıdır.

_ Trabzon Ermeni cemiyeti ihtilâliyesi mührüyle mühür olarak hanenizde merdiven altındaki odanın penceresi üstünde tahta arasında altı yüz lira talebini ve bazı tehditâti havi bir mektup bulundu. Bak bakalım son defa almış olduğunuz komite tezkiresi bu mudur? (itâ olundu.)

_ Evet Ermeni ihtilâl komitesinin son defa olarak vermiş olduğu altı yüz lira talebini havi tezkiresi şuvarane edilen tezkiredir. (iâde etti)

_ Evrakınız arasında Türk' il ibare ve Ermeni hurufe bir varaka bulunmuştur ki, derunuda iki yüz liranın vapurla gönderilmiş ve Erzincan civarlarında arsa almak için üç yüz liranın irsâl olunması ve eğer Ermenilere bir şey verilirse telgraf ve mektup ile _ kompiyo 906 denilmiş işar olunuyor. Bu tezkere kim ve ne maksat üzerine yazmıştır?

_ Bu tezkere Ermeni fesadına dair ettiği anlaşılır lakin bunun benim hanemde bulunduğuna taaccüb ediyorum. Bu tezkirenin vürûdundan benim asla haberim yoktur ve kimden gönderilmiş olduğunu şimdicide tanımam. Şu kadardır biliyorum ki birâder zadem Kayzak'tan da Ermeni komitesi iki yüz lira istemişti. İhtimal ki bu tezkere Kayzak'a gelen tezkere olmalıdır.

5. sahîfe

_ Bu tezkere Kayzak'a ait olsa senin evrakın içinden zuhûr etmesine sebep nedir?

_ Ben mutlaka Kayzak'a aittir demiyorum. Madem ki iki yüz lira talebi vardır ve Ermeni'ye bir şey verilirse sözü mezkûr olarak fesade müteallik ve madem ki Kayzak'ta iki yüz lira talebini havi bir tezkere ihtimalîdir ki Kayzak'ındır diyorum. Çünkü bu tezkireyi kim gönderen ve benim evrakım arasına ne sebeple karışmıştır bilemiyorum. Hiçbir münasebet aldıramıyorum.

_ Vukuâta sükunet gelip silah sesleri kesilmiş ve kuvve-i askeri ile îade-i asayiş edilmiş olduktan sonra telgrafhanede bulunduğunu haber aldığım vali bey efendinin yanına götürülmek için bil vasıta mürâcaat etmişsin. Müşarünileyhte seni yanına celb etmiş tealli katların hanenizde mevcut iki erkek ile beraber telgrafhaneye gelip yanımda birlikte getirdiğim iki kişiden başka hanemde erkek yoktur. Çocuklar kadınlar ise rahat oturamıyorlar, cümlemizin muhfazaen hayatını rica ederim, dedikten sonra birdenbire haneden müteaddit silahlar atmışlar ve sonra telgrafhaneye gelmişler. Sende orada iken bu silahlar Arabiyan Hacı Mardirus'un hanesinden atılıyor demişler. Madem ki hanede erkek kimse yok idi, bu silahları kim attı?

_ Ben emmi zadem Artin'le birlikte teslim olarak vali beyin yanına gittim. Oğlum evimde yoktu. Sabahleyin kendi acaba ... çoluk çocuk korkuyor, bizi muhafaza ediniz dedim. O sırada dediler ki Hacı Mardirus'un hanesinden silahlar atılıyor. Vali bey benden keyfiyeti sordu, ben de dedim ki Melkun ile Canik evdedir ihtimal ki onlar

endaht etmektedirler. Onun üzerine vali-i müşarünileyh bir zabıta birlikte beni haneme gönderdi. Melkun ile Canik'in ellerinde birer tüfek gördüm. Onları ikna ederek teslim ettirdim. Telgrafhaneye götürdüler. Ondan sonra işittim ki merkuman Melkun ve Canik katl olunmuşlar. Lakin firar mı ettiler, tekrar silaha mı davrandılar da katl olundular bilemem. Teslim olanların cümlesi muhafaza olunmuştur.

_ Hanende Zağanoslu dört beş nefer köylü de var imiş.

_ Hayır Zağanoslu kimse yok idi, olsa idi ya telef edilir ya teslim olunurdu.

6. sahîfe

_ Hanende görülmüş olan serili yatakların yirmiden ziyade olduğunu ve bu yataklar alt katta bulunduğunu ahiren tespit ettik.

_ Üst katta kapı yanında yalnız Canik'in yatağı var idi, demincek söylediğim yataklarda üst katta idi. Hatta benimle birlikte bulunan zabıta üst kattaki yatakların serilmiş olduğunu görerek sebebini sormuştu. Bende bizim adetimiz böyledir demiştim fazla yatak yok idi.

_ Hanenizde beş adet revolver kılıfı bulunmuş, o günde birçok silahlı insan bulunduğu delalet eder. Buna ne diyeceksiniz?

_ Fazla kılıf bulunduğunun sebebini bilmem, lakin Melkun ile Canik'ten başka kimse yok idi.

_ Civar hanelerin hanenizin bahçesine nazır olan pencerelere bahçede ... girdiklerinden yana ... setr olduğu beyan olunuyor. Hiçbir mani yok iken bu hal elan mevcut imiş, bu da hanenize gelenleri komşuların nazarından setr etmek maksadıyla ve muttebiği ettiği söyleniyor. Bunun hakikâtını söyleyiniz.

_ Vukuâtın bir gün evvel iki koyun aldım. Bahçede de bir Ağacın tahfif-i takallüdü hakkında iki dalını kestirdim, koyunlara yedirdim. Sonra karşı komşu bulunan bir Müslüman kadını evimize bakmak için dalları kestirdin dedi. Ben sebebini söyledim ise de sui zanna mahal kalmamak için iki parça bana ve bizi getirtirdim, manzarayı kat ettirdim.

_ Kayzak yüz elli lira vermiş mi?

_ Kayzak eylülde İstanbul'a gitti. O vakte kadar komiteye beş para vermediğini biliyorum. İstanbul'da vermiş ise onu bilmem, benim malumatım yoktur.

_ Zabt ve kiraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ Evet muvâfıktır,tasdik ettim

Fi 31 Teşrin-i evvel 311

Hacı Mardirus

7. sahîfe

Bu maruzata malumatı olduğu istihbar kılınmasından dolayı Divan-ı Harb-i Örfiye celb olunan Zabıta Tabur Ağası Nuri Bey bervece zîri isticvâb olunur.

5 Teşrin-i sâni 311

_ Arabiyan Hacı Mardirus Ağa'nın vukuât günü hanesine gitmiş ve serilmiş birçok yataklarla silah-ı nariye görüp silahları derdest etmişsinkeyfiyeti bir tafsil beyan ediniz de zabt edelim.

_ Vukuât günü idi hep olunduğu meydan-ı şerif cihetinde keşide ve güzâr etmekte iken telgrafhanede bulunan vali bey efendi hazretleri beni nezdlerine çağırdılar. Yanlarında gördüğüm Hacı Mardirus Ağa'ya bana tereffuk ederek esliha taharrisi zımında hanesine gönderdiler. Merkum ile birlikte hanesine gittiğimizde kapısı kapalı idi. Melkun ve Canik diye birkaç defa bağırdı. Hane derunundan da bir ses işitildi. Ba'de kapı açıldı, içeriye girdik, alt katta bir odada serilmiş iki üç yatak gördük. Ba'de üst kata çıktık. Her bir odada dörder beşer yatak serilmiş idi ki mecmuğu yirmi beş kadar var idi. Yukarıdaki odalardan ikisinde birer çifte tüfek ve yarım çuval dolu ve boş çifte tüfek fişeği ve serilmiş yatakların birisinin arasında bir adet mahallu (vincester) tüfeği bulduk.. Vincester tüfeği bulunan yatak kimin ettiğini merkum Hacı Mardirus Ağa'dan sual ettiğimde bizim uşakların birisinin dedi ise de kimin ettiği tayin etmedi. Nazarı dikkatimi celb eden yataklar hakkında merkumdan vuku bulan suale cevaben işbu yataklar hane halkının ettiğini ifade ve beyan etti. Hane derununda ... mecruh imtina kadın görülmesiyle hane halkının nerede olduğu soruldukta komşu bulunan Hosteraşer kumpanyası memurinin hanesine firar etmiş olmaları ihtimalîni dermiyan etmesine mebni sureti firarları tecessus ve tedkik olundukta komşu duvarına yakın bulunan pencereden duvara ve oradan da mezkûr kumpanya memurinin evine firar eyledikleri duvar kiremitlerinin haylice kırılıp dökülmüş olmasından anlaşıldı. Melkun ve Canik birer revolver aldığı halde kumpanya hanesine atlamaları üzerine hane sahibi revolverini

iki yüz kadar fişekler beni alıp belediye teminat müdürü Resmisi Efendiye tevdî eylemiş ve merkumane hanesinden çıkardığı esnada ahâli tarafından hücum vuku bularak katl ve itlâf kılınmış. Biz Hacı Mardirus'un hanesinden çıktığımızda maktullerin cesedini orada gördük. Çifte tüfeklerin kırması boş ve yeni ısınmış olduğu gibi ecza altısı da mahallî idi. Benim malumatım ve meşhudanım bundan ibarettir.

_ Zabt ve kiraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ Evet muvâfıktır tasdik ederim.

Fi 5 Teşrin-i sâni 311

Tabur Ağası

Nuri

8.sahîfe

Arabiyan Hacı Mardirus Ağanın mahtumi olup Divan-ı Harb-i Örfice celb olunan manifaturacı otuz üç yaşında Keyfuruk Ağa bervece zîr isticvâb ve muhâkeme olunur.

Fi 9 Teşrin-i sâni 311

_ Eylülün yirmi altı Salı günü zuhûr eden Ermeni vukuâtında sen nerede ve ne harekette bulundun?

_ O gün ben mağazada idim. Vukuât zuhûr edince karşımızda bulunan bir Rum kilisesine ve oradan da Kalandiri namında bir Rum'un hanesine firar ederek hane-i mezkûrda altı gece kaldım, ba'de İngiliz konsoloshanesine azimet ettim. Şimdiye kadar da kâh konsoloshanede ve kâh akrabamızdan Tatiyus Ağanın hanesinde hanesinde misafir kalıyorum.

_ Vukuât esnasında üzerinde ne gibi silah var idi?

_ O esnada üzerimde bir güne silahım yok idi.

_ Hanenizde de silahınız yok mu idi?

_ Bundan on dört on beş sene mukaddem Manchester'den geldiğim vakit bir vincester ve bir çifte av tüfeği oradan alıp getirmiştım. Bu sene de köyde bulunduğumuz sırada iki büyük ve bir küçük cep revolveri aldım. Hanemizde bunlar bulunuyordu. Üç sene kadar mukaddemde bir çifte iczali av tüfeği Trabzon'da mezattan almıştım.

_ Bu revolverleri nereden aldın?

_ Küçük cep revolverini iki buçuk üç sene evvel Rusya'da aldım, diğer ikisini de bat pazarında terzilik eden Damas Karayan'a sipariş edip eştera ettirdim. Nereden ve kimden almış olduğunu bilemem.

_ Küçük cep revolveri şimdi nerededir, onu yanınızda taşıyor mu idiniz?

_ Hayır taşımıyorum. Mezkûr revolver de hanemizde idi. Akrabamızdan Bağus Ağanın oğlu Ermenak bu revolveri birkaç defa istedi ise de vermedim, başka da revolveri yok idi. Lakin vukuât günü üzerinde bir revolver bulunmuş ve katl edilmiş. İhtimal ki benim bu küçük revolverimi bi takrib ile ele geçirmişti.

_ Hanenizde bulunduğunu söylediğin vincester ,serili bir yatak arasında bulunmuştur. Yatak arasına saklamAğa ne mecburiyet var idi?

_ Bu vincester hanenin aşağı katında vakığ misafir odasında duruyordu. Yukarı katta yatak odasına ne sebebe mebni sakladığını ben bilmiyorum.

_ Hanenizde bir de çakmaklı şişhane tüfeği bulunmuştur. Bunu nereden almış idiniz?

_ O tüfek onu valdemin babasından kalma kârginim bir şeydir. Eski olduğu için o da nere ve ne halde bulunduğunu bilmiyorum.

_ Trabzon ihtilâli komitesi namına altı yüz lira talebi havi hanenizde zuhûr eden varaka ile bu yolda diğer bir varakayı işte sana iâde ediyoruz. Bunlara dair olan malumatınızı söyleyiniz.

_ Altı yüz lira talebini havi olan varakayı altı ay evvel başı sarılı ve sakallı bir adam hanemize getirip verdi. Bundan evvelde bunun gibi iki varaka vermiş idiler. Ben ehemmiyet vermediği için yırttım attım. Lakin işbu varaka altı yüz lira talebini şamil

9. sahîfe

olmakla beraber mubelliğ mezkûr verilmesine suikâst olacağını tehdidini havi olduğu için şayet bir tehlikeye düçâr olur isem esbabı anlaşılmak üzere hıfz ettim. Bundan evvelki varakalardan birisinde şayet keyfiyeti hükümete haber veririm. Derhal telef edileceğimiz muharrer olduğu münasebetiyle hükümete haber vermeğe korkarak mezkûr varakayı bu sene köyde iken temmuz ayı avanında olmalıdır ki pederim dışarıda ben hane içinde bulunduğumuz bir sırada saat gece yarım veya bir raddesinde iki müsellağ Ermeni pederimin yanına geldi, para istedi. Ben içeride haber

alınca dışarı çıkmak istedim ise de vincester bozuk olduğu ve çifte tüfek de işe yaramadığı münasebetiyle yalnız küçük revolverle çıkacak idim. Ona da pederim bağırıp mani oldu. Bundan sonra etti ki iki büyük revolver sipariş edip aldım. Köyde bulunduğumuz müddetçe daimen tahaffüzde bulunurduk. Şehre indikten sonra artık kimse gelip para istemedi. Diğer varaka benim yazım ile bir surettir ki mukaddemâ bunun aslı hanemizde bulunmuştu. Sonra meçhul ahval bir şahıs gelip bunu uşağımız Canik'ten istemiş o sırada işbu suretini çıkarıp aslını o şahsa gönderdim.

_ Köyde hanenize gelen musellih Ermeniler teşhis olunmadı mı?

_ Hayır, biz tanıyamadık. Çok tahakkuk ve tecessüs ettik ise de kimler olduğunu öğrenemedik. Olduysa bile bize söyleyen olmadı.

_ Haneniz işbu varakaları getiren adamlar da tanımıyor mu idiniz?

_ Hanemizde işbu varakaları getiren adamlar uşağımız Canik'le görüşüp verirlerdi. Tebdil-i kıyafet ederek saat gece yarım ve bir raddelerinde geldikleri için Canik gelen eşhâsı tanımıyormuş.

_ Canik mademki o eşhâsı meçhule ile görüşürdü, şahısları tanımak lazım gelirdi.

_ Canik on beş on altı yaşlarında bir çocuk idi. O eşhâsı meçhule kapıya gelip kapıyı kakınca Canik kapı aralığından verdikleri varakayı alır ve bizden verilen cevap-ı reddi dahi kapı aralığından ederdi.

_ İhtilâl cemiyetine hiç para veriniz mi?

_ Hayır, ihtilâl cemiyetine hiçbir akçe vermedik.

10.sahîfe

_ Bu cemiyetin vücuhundan ve mutalebe ve tehtidatından niçin hükümeti haberdar etmediniz?

_ Bu gibi cemiyetleri hükümete haber verenleri katl ve telef ettiklerini öteden beri işitildiği cihetle hükümete haber verirse bir suikâstlerine hedef oluruz havfiyle haber veremedik. Yalnız İngiliz konsolosuna haber vererek konsolos cenapları hiçbir para vermemekliğimizi tavsiye ettiler. Biz de ne beş para verdik ve nede hükümete vesair kimseye ihbar made ettik.

_ Cemiyeti ihtilâliye sizden başkasına da böyle varakalar vermiş midir?

_ Köyde bizim eve gelen iki şahıs müsellahın pederimin amcazadesi olan Kayzak Ağaya da gittiklerini işittim. Lakin bu gibi varakalar verip vermediklerini bilemem.

_ Evvelki iki varakayı yırtıp saklamadığımız halde bir iki yüz bir üç yüz lira irsâli ve bir takım cümle fesat amizaneyi havi olan varakanın suretini almAğa ne sebep ile almAğa lüzum görmüş idiniz?

_ Evvelki varakalara ehemmiyet vermediğim için yitirmiş idim. Lakin sonradan varakalar tekrar edince ve tehditâne teşeddüd olunca şayet beni ve pederimi itlâf ederlerse canilerin meydana çıkarılmalarına hizmet etmiş mütalasıyla işbu sureti çıkardım, diğer varakayı mühür ile beraber sakladım. Bu mütalaa ve fikrimi de yalnız familyama söyledim.

_ Ecnebi lisanlardan bildiğin var mıdır?

_ İngilizce iyi bilirim. Fransız ve Rusça da biraz bilirim.

_ (Arabiyanların şeriki Maranyan Artin Ağanın hanesinde bulunan İngilizce ve Ermenice iki kitap irâde olunur.) bu kitaplar kimindir?

_ Ermenice olan kitabı on sekiz sene kadar mukaddem sipariş etmiş olduğum diğer bir takım kitaplar ile birlikte İstanbul'dan gönderilmiş idiler. Eski Ermenistan'a dair bir romandır. İngilizce olanı da bundan on üç sene evvel Londra'da bulunduğum sırada bana bir İngiliz hediye etmişti. Osmanlı ve Rusya muharebesine dair bir tarihçi olduğu münasebetiyle size yani Türkiye'de bulunanlara lazımdır diye ahbaptan olan o İngiliz vermişti. Bu gibi kitapların muzır addolunarak hükümet tarafından müsadere olduğunu ve eshabı cezadire olduğunu işitmekte olduğum cihetle görüne yani memleketimizden mukaddem ki üç seneyi müteceviz bir zamandır, ol vakit işbu iki kitabı mukim olduğumuz odanın bir tahtasını kaldırarak altına koydum ve tahtayı yine yerine vaz' eyledim. Şimdi o hanede şerikimiz bulunan Maranyan Artin Ağa ikâmet eyler.

11.sahîfe

_ Muzır olduğunu anladığım bu kitapları yakıp mahfetmek icap eder iken niçin sakladın?

_ Muzır olduğunu katiyyen bilmiyordum, şüpheli idim. Yani bu kitapları muzır âd olunur mu olunmaz mı tayin edemediğim ve buradan acele hareket ettiğim için yalnız saklamakla iktifa ettim.

_ Evinizde muhtelif kıt'ada beş adet boş revolver kılıfı dahi zuhûr eylemiştir. Bunların revolverleri nerededir?

_ Kılıfları şimdi gördüm. Küçük kıt'ada bulunan iki tanesi bizim değildir. Ben böyle kılıfın bizim evde mevcut bulunduğunu bilmiyorum. Diğer üçünün ikisi bizim olduğunu iyice biliyorum. Diğer biriside belki bizim olmalıdır. Çünkü bu ... olduğu için taşınmıyor denildi de diğeri ahz olundu fikrindeyim.

_ Bu kılıfların boş olarak hanenizde zuhûru ve tabur Ağası Nuri Bey evinize gittiğinde alt ve üst kattaki odalarda yirmi sekiz kadar serilmiş yatak örülmesi hanenizde kullanır çok kimseler olduğu halde birer tarafa savuştuklarını ispat eder doğrusunu söylemelidir.

_ Bizim uşamız Canik ve seyis Melkun ile beraber on dört kişiyiz. Vukuât günü hizmetçinin karısıyla Tomas'ın familyası ve çocukları bizde misafir bulunuyordu. Cümlemizin olsa olsa on sekiz yirmi kadar yatağımız bulabilir. Lakin yirmi sekiz kadar yatak bulunması yanlış olmalıdır. Silah kullanır hanemizde kimse yok idi. Erkek ve yabancı olarak yalnız uşamız Canik'le seyis Melkun var idi. Bunlarda vukuât esnasında telef edilmişler.

_ Zabt ve kıraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ Evet muvâfıktır, tasdik eylerim.

Fi 9 Teşrin-i sâni 311

Keyfuruk

On bir sayfadan ibaret olan işbu zabt varakası aslına muvâfıktır.

Fi 13 Teşrin-i sâni 311 Reisi Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

M. Salih

Vaka-1 fesadiyede medhalleri ihbar olunan eşhâstan Arabiyan Hacı Mardirus'la oğlu Hacı Kirkor haklarında Divan-ı Harb-i Örfide icra kılınan tahkikât ve muhâkemedede ikisi

de zat-ı vakada adem-i medhal ve müşareketlerini beyan ve cemiyet-i ihtilâliyenin altı yüz lira talebini havi hanelerinden zuhûr eden varakayı bir delil-i beraat olmak üzere dermiyan etmekte iseler de polis komiserliğinden verilen defter-i meşruhatıyla zuhûr-u vukuât üzerine hanelerine iltica etmiş olan amcazadesi Bağus oğlu Artin'in cümleden ifadatında anlaşıldığı vechile zaman-ı hadisede hanelerinden pek çok silahlar atıldığı gibi asakir-i şahane tarafından temini sükunet olduktan sonra merkum Hacı Mardirus'un bil vasıta vuku bulan mürâcaatına mebni Artin'le beraber telgrafhanede bulunan vali beyefendi hazretlerinin huzuruna getirildiği ve hanesinde erkek kalmadığını söylediği sırada dahi hanesinden tekrar silahlar atıldığını haber vermeleriyle Tabur Ağası Nuri Bey kendisi bil istishap hanesine gidip hizmetkârı Melkun'la arkasından Canik'i orada bulmuş ve icra kılınan taharride hanesinde iri saçma taneleriyle mahallu iki çifte ve kârginim bir şişhane tüfeğinden başka yatak içinde gizlenmiş ve dolu olduğu halde İngiliz kâri bir vincester ve birçok fişek kovanları ve bir miktar barut ve muhtelif kıt'ada beş adet boş revolver kılıfları bulunmuş ve hanesinden vali-i müşarünileyhin huzuruna gelirken Melkun'la Canik'in ellerinde tüfek gördüğünü kendisi ind-el isticvâb itiraf eylediği misillü merkuman derdest olundukları zaman ellerinden birer revolver dahi alınmış olmasına ve hanesinden evvelce silahlar atıldığında kendisinin dahi orada bulunduğunu merkum Artin'in sureti ifadesinden ve ceryan-ı tahkikâttan ve çifte tüfeklerin yeni atılmış oldukları mumaileyh Nuri Beyin ifadesinden nümâyân olup kendisinin emir ve malumatı olmaksızın gerek evvel ve gerek sonra hanesinden başkalarının silah atmAğa cesaret edemeyecekleri derkar bulunmasına ve zikr olunan revolver kılıflarının boş olarak zuhûr eylemesi ve hanesinin alt ve üst katlarında hane halkının miktar nüfusundan fazla serilmiş yataklar görülmesi kablel hadise köylerden bir takım Ermeni delikanlıları celb ederek ikâ-i fesat için hanesinde ihza eylediğine kararen rivayeti teyid ve salif-ül beyan cemiyet-i ihtilâliye mührüyle cemiyeti merkume namına altı yüz lira talebini havi olan varakayı vaktiyle ne resmen ve nede hafıyyen hükümete ihbar etmemesi ve bu yolda elde edilen diğer bir varaka hakkında dahi muhâkemededen bir güne malumat beyan ve tezkir edememiş aleyhindeki zan ve şüpheyi teyid eder ahvalden görülmesine ve Kahraman oğlu Artin'le, Menas oğlu Bağus'un ifade-i sabıkasına nazaran merkum Hacı Mardirus'un hadiseyi fesadiyede bir dereceye kadar medhali sabit olmuş ve hareketi vâkıası mülkiye ceza kanunname-i hümâyûnun elli yedinci maddesinin fıkra-i ahiresine muvâfık ef'alden bulunmuş olmağla bu fıkrate

kanuniye hükmüne tevfikeyn beş sene müddetle küreğe vaz' olunmasına ve oğlu Hacı Keyfuruk bahsine gelince merkurun esna-i vuku'ada ve hanelerinden silahlar atıldığı zaman orada bulunmadığı anlaşılmasından ve bir buçuk sene kendilerinin ve elyevm Maranyan Artin'in ikâmet eylediği hanenin döşeme tahtası altından çıkarılan biri Ermenice ve diğeri İngilizce iki, muzır kitap kendisinin olduğunu mukarr ise de bunları nezdinde saklamamasından naşi mucib-i mesuliyet bir hali tebyin etmemiş olduğuna mebni merkur Hacı Keyfuruk dahi beraatine bil ittifak karar verildi.

Fi 8 Cemaziyelahir 313 ve fi 13 Teşrin-i sâni 311

Aza	Aza	Aza	Aza	Aza	Aza	Reisi Divan-ı Harb-i
Örfi		Redif	Vilayet	Redif		Trabzon Mirлива
			Kaymakamı	Zabıta Alayı		Miralayı

İşbu fezleke üzerine Divan-ı Harb-i mahsusaca gösterilen nevâkısın ikmalî zımnında Arabiyan Hacı Mardirus'un bidat-i hadisede ihtifa ettiğini söylediği sarıklı ve arabacı bir müslüman olduğunu bit tahkik anlaşılın İskender paşa camii şerifi avlusu kapısının ittisâlinde araba ticaretiyle ... Trabzon'un Yeni mahallesi ahâlisinden kırk yedi yaşında Alemdar oğlu Yakup Efendi , Hacı Ahmet Efendi alel ahval tahlif olunduktan sonra ber vece zîr isticvâb olunur.

Fi 29 Nisan 312

_ Vukuât günü Arabiyan Hacı Mardirus Ağa senin mağazana gelip intifa etti mi?
_ Evet efendim. Ben arabacı Hayri Efendi ile mağazamda oturmakta iken Arabiyan Hacı Mardirus telaşla mağazaya girdi ve arabâlâr yanında sindi. Ben oraya niçin gittin ne yapacaksın dediğimde; “ Aman beni muhafaza ediniz” dedi. Hal ve tavrından dışarıda bir fenalık zuhûr ettiğini hissettim. Dışarıya çıktım, meydan-ı şerifte bir şey yok idi. Lakin alt taraftaki çarşıda çat pat bir şeyler ötüyor ve sesler geliyordu. Maa-mâ-fîh sesine mesabe değildi. Lakin müteakiben meydan-ı şerifte de koşuşmalar hasıl oldu ve gürültü ziyadeleşti. Ol vakit Hacı Mardirus'a dedim ki; “ Sen burada muhafaza olunamazsın hanen nerede haydi evine git”. Merkur bunun üzerine cami avlusuna

girerek caminin diğer kapısından hanesine gitti. O sırada her taraftan silahlar endahat olunmağa başladı. Mahdumum cami yanındaki mektepte idi. Onu mektepten almak üzere ol tarafa gittiğimde çocukları mektepten çıkarmakta olduklarını gördüm. Sebebini sorduğunda Arabiyan Hacı Mardirus Ağanın hanesinden silahlar atılmakta ve kurşunlar mektebi döğmekte olduğundan dolayı bir sakatlık vukua gelmemek için çocukları tahliye etmekte olduklarını söylediler. Hanesi yakın olanları salıverdiler ve uzak olanların Kömürcü Yusuf'un hanesine sokup muhafaza ettiler. Ben de mahdumumu alıp haneme gittim.

_ Demek Arabiyan Hacı Mardirus Ağanın hanesinden silahlar atıldığını sen raif ayn görmedin?

_ Hayır görmedim. Arz ettiğim suretle işittim.

_ Hacı Mardirus mağazaya ne cihetten geldiğini söyledi mi?

_ Hayır söylemedi, bende sormadım.

_ Zabt ve kiraat olunan ifaden muvâfik ise tasdik eyle.

_ Evet, muvâfiktir, tasdik eylerim.

Fi 29 Nisan 312

Mühür

Alemder zade Yakup

İcra-i hakkında Divan-ı Harb-i Örfiye celb olunan Trabzon'un Hoca Halil mahallesinde mukim menzilci kırk beş yaşında Malkoç oğlu Hayri Efendi ben Hacı Temel(nemli) Efendi alelusul tahlif olunduktan sonra muhbir sıfatıyla ber vece zîr ifadesi zabt olunur.

Fi 20 Nisan 312

_ İhtilâl mübadiyesinde İskender paşa camii şerifi kapısının efalinde vâkı arabacı Yakup Efendinin mağazasında bulundun mu?

_ Evet, bulundum.

_ Yakup Efendinin mağazasında iken Arabiyan Hacı Mardirus Ağa oraya geldi mi ve ne muamelede bulundun?

_ Yakup Efendi ile muhabbet etmekte iken Arabiyan Hacı Mardirus geldi. Araba yığınının yanına gitti ve o sırada ahâlide iskeleye doğru koşmaya başladı. Biraz sonra da

silahlar atılmaya başlayınca da Yakup Efendi haydi buradan çık evine git, dedi. Merkumu hanesine yolladı.

_ Hacı Mardirus Ağa mağazaya girince beni muhafaza etmeyiniz falan dedi mi? Merkumun hanesinden silahlar atılmış sen görmedin mi?

_ Hayır efendim. Ben mağazama kapanıp saklandım. Dışarıda olan vukuâtı asla görmedim. Bu sebeple merkumandan silah atılıp atılmadığını bilemem.

_Zabt ve kıraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ İfadem muvâfık olmağla tasdik eylerim.

Fi 20 Nisan 312

Mühür

Hayri Efendi

İşbu suret istizâa kıt'a-i aslına muvâfıktır. Fi 20 Nisan 312

Reis-i Divan- Harp-i Örfi

Trabzon Mirliva

Numara 78

Arabiyan Hacı Mardirus'un beş sene müddetle küreğe vaz' olunmasına dair tanzim olunan bâlâ da muharrer 13 Teşrin-i sâni 311 tarih ve 33 numaralı fezleke-i acizanemize taraf-ı ali-i vilayet penâhîden mukim-i fehâmet itisam sadaret-i uzmayaya arz ve takdim olunması üzerine cevaben şeref vârid edip Divan-ı acizanemize tevdi buyrulan 25 Kanun-i sani 311 tarih ve 130 numaralı emirname-i samiye melfuf bulunan Divan-ı Harb-i mahsusun tedkikâtı defterinde merkum Hacı Mardirus hadisenin vukuğu haresinde Nemçe acentehanesi yanında bulunup düçâr-ı havf olarak İskender paşa camii yanında sarıklı bir müslümanın dükkanına girerek bir sandığa gizlendiğini ifade etmiş olduğu halde burası tahkik olunmamış olduğu gibi merkumun Hacı Mardirus kendisi hanesinde bulunduğu esnada vefat eden uşâğı Melkun ve akrabasından Canik'in tarafından silah atılmadığını söylemiş ise de akrabasından Artin merkum Mardirus hanede mevcut iken silah endah olunduğunu ifade etmiş olup ancak merkum Artin'in tahlifi ve Mardirus ile muvâceheleri icra olunmamış ve merkumun hanesine köylü delikanlıları celb olunduğunu rivayet edenlerin ifadeleri zabt edilmemiş olduğuna

binaen nevâkıs-ı mezkûrenin ikmalî zımnında fezleke-i mezburenin îade olunduğu işarı ol vechile ikmalî nevâkısıa ibtidar olunarak İskender Paşa camii şerifi yanında dükkanına gittiğini beyan ettiği sarıklı bir müslüman olduğu bit tahkik anlaşılan arabacı Yakup Efendi ve vâkıa esnasında orada hazır bulunmuş olan menzilci Hayri Efendi celb ve isticvâb olunduklarında bir minval-i muharrer Hacı Mardirus'un gelip tahaffuze ettiğini ve bir müddet sonra hanesine i'zâm olunduğunu meal kasım ihbar ve bunlardan Yakup Efendi çocogunu almak üzere mahalle mektebine gittiğinde merkurum Hacı Mardirus'un hanesinden silah atılmakta olduğundan dolayı şâkirtleri mektepten çıkardıklarını orada bulunan keşandan işittiğini ilave-i tezkâr etmişler ise de merkurum akrabasından Artin ba-del vaka Dersaadet'e gittiği tahkik kılınmağla icra-i muvâcehe-i ve tahlifine imkan bulunmadığına ve müttehim merkurum hanesine köylü delikanlıları celb olunduğunu rivayetten işittiğini ve hanesinde luzumundan fazla serilmiş yatak görüldüğünü ihbar etmiş olan Zabıta Tabur Ağası Nuri Bey de icap ettirdiği maslahat üzerine tarafı vilayetten Der-i Aliyye'ye i'zâm edilmiş olması hasebiyle nevâkısı mütabakiyenin ikmal-i kabil olmadığına ve zaten müttehim merkurum hanesinde serili olarak görülmüş olan yataklar efradı ailesinin olduğunu ve daimen serili durduğunu ve adeti de on dört on beşden ibaret bulunduğunu dermiyan etmiş bulunduğuna ve ma'haza usui mevcude mahkûmiyetini müstelzim görülmüş olmasına binaen kemâ-fis-sâbık beş sene müddetle küreğe vaz' olunmasına bil müzakere müttefikân karar verildi.

Fi 29 Zilhicce 313 ve fi 20 Mayıs 312

Aza

Aza

Aza

Aza

Aza

Aza

Aza

Reisi Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

Mehmet Salih

Trabzon Ermeni Mektebi Muallimlerinden Micaz oğlu Kirkor Divan-ı Harb-i Örfide icra kılınan istintak ve muhâkemesi zabt varakasıdır.

Adet 7

Ermeni erbabı fesadından olduğu papaz Vahan'nın ifadesinden anlaşılan mektep muallimlerinden yirmi yedi yaşında Micaz oğlu Kirkor veledi Minas bervece zîr isticvâb ve muhâkeme olunur.

Fi 13 Teşrin-i evvel 311

1.sahîfe

_ Eylülün yirmi altıncı Salı günü zuhûr eden Ermeni vukuâtında sen nerede bulunuyordun?

_ Ben meydanı şerifi garbında vâkı Sürmelya'nın eczahanesine gitmekte idi iken vukuât zuhûr etti. Geri dönerek Fererlerin mektebine girdim. Orada saklanıp kaldım.

_ Üzerinde ne gibi silah vardı?

_ Benim üzerimde silah yok idi.

_ Hanende silahın yok mu idi?

_ Hayır, hanemde silahım yok idi.

_ Senin sakalın var imiş. Şimdi matruş görünüyorsun. Sakalını ne vakit ve ne için traş ettin?

_ Üç seneden beri bir hemşirem ve validem ve iki çocuğum vefat ettiği hasebi ile alamet-i mâtem olarak sakal salıvermiş idim. Vukuâttan mukaddem meydan-ı şerifte berber Serkez'e traş ettirdim.

_ Sen an-asl Trabzonlu musun ve Trabzon Ermeni mektebinde ne zamandan beri muallimlik ediyorsun?

_ An-asl Trabzonluyum ve Yeni mahallede meskunum. Trabzon Ermeni mektebinde dört beş seneden beri muallimlik ediyorsam da bu müddette bila fasıla muallimlik etmedim. İki defa infisal ettirerek yine tayin ettiler. Ben on sekiz yaşında iken Tirebolu'da bir sene muallimlik ettim.

_ Seni ne için infisal ettirdiler? Müddeti infisalin ne kadar sürdü?

_ Benden muktedir hoca buldukları için beni azl ettirdiler. Birinci infisalinde bir yaz mevsimi, ikinci infisalinde iki üç ay kadar boş gezdim.

_ Şimdi ne kadar maaş alıyorsun? Senden başka mektepte hocalık eden kimlerdir?

_ Ben üç lira maaş alıyorum. Semarek Ali ve Aham Köseyan ve Abyanlı Ohanes Bıyıklıyan ve Horyutlu Haripton Sargizyan ve yine Haryonlu Agop Kirfuryan ve Amasyalı Artin Tütüncüyan benden başka mektepte muallimlik ederler. Antepi Agop Bakıryan vukuâtтан bir hafta kadar mukaddem mektep müdürlüğüne tayin olunarak vürüd etmiştir. Merhum müdürden mukaddem Astadur Manukyan namında da bir muallim gelmiştir.

_ Papaz Koçıyan Vahan'ı tanır mısın?

_ Evet , Papaz Vahan'ı tanırım.

2.sahîfe

_ Doğramacı Manuk'u da tanır mısın ve bununla görüşüp konuşur musun?

_ Doğramacı Manuk'u da tanırım. Görüştükçe gerçi selamlaşacak kadar muarefemiz var ise de ahbablığımız yoktur.

_ Papaz Vahan'la Doğramacı Manuk'un sana bir husumetleri var mıdır?

_ Hayır, bana husumetleri yoktur.

_ Bahri ve Hamdi Paşalarla Tavacızade Rahmi Efendiye suikâst eden Ermenileri tanır mısın,bunlar kimlerdir?

_ Bahri ve Hamdi Paşalarla Tuvacızade Rahmi Efendi Ermeniler tarafından suikâst olduğunu işitmiş isem de onların kimler olduğunu haber alamadım.

_ Salı günkü vukuâtтан bir gün evvel marhasahanede meclis azaları ve millet muteberleri toplanmışlar sen de bulundun mu? Bulundun ise içtimaide ne husular üzerine konuşuldu ve neye karar verildi?

_ Ben o gün ağrıyan ayağımdan hastalanarak yatıyordum. Mecliste bulunmadığım gibi müzakere ve kararlarından da haberim yoktur.

_ Erzicanlı komisyoncu Agop Süvariş' i tanır mısın? Görüşüp konuşur musun?

_ Agop Süvariş'i tanır isem de görüşüp konuşmam.

_ Dava vekili Şhrikıyan Artin Efendiyi de tanır ve görüşüp konuşur musun?

_ Şhrikıyan Artin Efendiyi de tanırım. Mektep işleri hakkında ara sıra görüşüp konuşurum.

_ Şhrikıyan Artin Efendi ne vakitten beri mekteplere karışır, mektep meclisinde reis midir ki size karışıyor?

_ Mektep meclisinde Artin Efendi reis midir, aza mıdır bilmez isem de mektebe ve hocalara karışan Artin Efendi beş altı aydır belki daha ziyade evvel bir müddetten beri bu hususta Artin Efendi karışıyor.

_ Trabzon'da bir fesat cemiyeti keşfolundu. Bu komitenin senin de bulunduğun anlaşıldı. Ne diyeceksiniz?

_ Öyle bir fesat cemiyetinden asla haberim yoktur. Ben bunda burada sizden işitiyorum. Öyle bir komite de medhalim yoktur.

_ Sen inkâr ediyorsun. Halbuki papaz Vahan seninde komitede dahil olduğunu söylüyor. Buna ne dersin?

_ Papaz Vahan değil kim söyleser söylesin benim öyle bir komitede medhal ve iştirakım yoktur. Bana iftira ediyorlar.

_ Senin komitede dahil olduğunu söyleyen yalnız Vahan değil milletinizden daha başkaları da vardır. İcap ederse onları da getirir, yüzünüze karşı söyletiriz. O zaman mahçub olursun. Sana niçin iftira etsinler?

_ Yüzüme karşı söyleseler kabul etmem. Bana düşmanlık izhar etmiş olurlar.

3. sahîfe

_ Komiteniz silah ve cephaneye ve saire gibi eşyasıyla evrak muhaberesine ve cemiyetlere mahsus mühürleri Doğramacı Manuk'un hanesinde saklar imişsin. Arandı bunlar da bulundu. İnkâr ne faide verir doğrusunu haber ver.

_ Benim bu gibi esliha ve eşyadan asla haberim yoktur. Ben kabul etmem. Benimdir diyorlarsa iftira ediyorlar.

_ Zabt ve kıraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ Evet muvâfıktır, tasdik eylerim.

Fi 13 Teşrin-i evvel 311

Merkum Kirkor bi tekrar Divan-ı harbe celb ile ber vece zîr isticvâb ve muhâkeme olunur.

Fi 15 Teşrin-i evvel 311

_ Sen dünkü gün Manuk'la görüşüp konuşmaz olduğunu söylüyordun. Yalnız sokakta görüştüğçe selamlaşacak kadar muarefeniz bulunduğunu ifade ediyordun. Halbuki her gün ve her zaman Manuk'un dükkanına girip görüşür olduğunuzu söylüyorlar. Senin inkârına sebep nedir?

_ Manuk'la olan muarefede evvelce ifade ettiğim vechile görüştüğümüz yerde selamlaşacak derecededir. Merkumun her zaman dükkanına gitmem. Fakat mektep için iktiza eden yazı tahtalarını yaptırmak üzere geçen sene bir iki defa merkumun dükkanına gitmiş idim. Başka defa gitmemişim.

_ Manuk'un her zaman sık sık dükkanına gider olduğunu yüzüne karşı gelip söylerler ise ne dersin?

_ Kim söylerse iftira eder, yalandır.

_ Manuk'un birâderi Esteban'ın sana bir husumeti var mıdır?

_ Esteban'ın bana bir güne husumeti yoktur.

_ Şu ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ Evet muvâfıktır, tasdik eylerim

Fi 15 Teşrin-i evvel 311

Merkum Kirkor'un Manuk'un dükkanına sık sık gider olduğunu söyleyen birâderi Esteban celb olunarak muvâcehe olundular.

_ Ey Esteban ! Mektep hocası Kirkor'la Bıyıklıyan Ohanes her zaman dükkanınıza gelip kardeşin Manuk'la görüşüklerini ve bunlardan en çok ve sık sık gelen Kirkor olduğunu ve gizli gizli görüşür idiysele de ne üzerine görüşüklerini sana anlatmaz olduklarını biliyordun da Kirkor dediğin ve sık sık gelip Manuk'la görüşükünü ifade eylediğin şu hazır heyette sana gösterilen Kirkor mudur?

_ Haftada ayda bir kere dükkanımıza gelip Manuk'la görüşüp hazır heyetinde gösterilen Kirkor'dur. Hatta bir çok ay evvel de dükkana

4.sahîfe

gelip mektep için yazı tahtaları yaptıran budur. Gizli gizli görüşür ve sözlerini bana duyurmazlardı.

_ Zabt ve kıraat olunan Şu ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ İfadem muvâfıktır. Yazı ve mührüm olmadığından parmak basarak tasdik eylerim.

fi 15 Teşrin-i evvel 311

Esteban

_ Ey Kirkor! Haftada ayda bir kere sık sık Manuk'un dükkanına girip gizli gizli konuşur olduğunuzu birâderi Esteban yüzüne karşı söylüyor. Sen ise yalnız geçen sene bir iki defa tahta yaptırmak üzere gittiğini ifade ediyordun. Esteban'ın Şu ifadesine karşı ne diyeceksiniz?

_ Geçen sene dediğin mektebin geçen sene tedrisiyesidir ki o sene eylülde hitâm bulur. Tahtaları yaptırmak için ağustos ayında birkaç defa gittim idi. Yazı ve rakam tahtası da imâl ettirmek üzere muallimlerden Bıyıklıyan Ohanes'le birlikte dokuz on ay evvel Manuk'un dükkanına gitmiştim. Sık sık gizli gizli görüştüğümüz yoktur. Esteban'ın bunda niçin böyle söylediğini bilmem.

_ Merkumun hanesinde bulunan üç adet tasvir irâde olunarak bu tasvirler kimlerdir? Senin hanende ne sebeple bulunuyor?

_ Komşularımızdan Zitinyan Agop'un oğlu Pervanet iki üç sene evvel vefat ettiğinde hanesine gittim. Çekmecesinde bulduğum iki tasvirle ve müsellah bir levhayı aldım, haneme getirdim. Diğer bir küçük adi resmin sahibi Petros namında yabancı bir adamdır. Hasta olarak Trabzon'a gelmiş ahiren vefat etmiş olduğundan resmi bende kaldı. Merkum Petros'un tasvirini ahz edeli on iki sene olmalıdır. Diğer bir resmi tanımam. Benim hanemde öyle bir resim yok idi.

_ Müsellah iki şahıs irae eden tasvir levhasını Pervanet'in çekmecesinden aldığını kim görmüştür?

_ Bizde bir kimse vefat edince ne kadar eşyası var ise meydana çıkarılıp hısım akrabası onlara bakarak ve yâd ederek ağlarlar. Bu kâbilden olarak Pevanet'in validesi eşyasını çıkararak istolün üzerine koydu. Ağlayıp sızlandıktan sonra bunları kaldırmız dedi. Eşyasını ve tasvirini kaldırdılar. Tasviri istolün çekmecesine koydular. Bende istolün çekmecesinden aldım. Validesi ağlayıp sızlamakta olduğu cihetle aldığının farkında mıdır ve hala hatırında mıdır bilmem.

_ Senden bu silahlı iki kişinin resim levhasını nereden aldın diye sual

5.sahîfe

ettiğimizde defaten bana Agop'un oğlu Pervanet ölmezden evvel vermişti, dediğin halde bu sözünü tebdil ederek ikinci defa Pervanet öldüğü gün hanelerine gittim. Orada iken odanın içinde bulunan istolün gözünü açtım, kendim aldım diye söyledin, tekrar bu sözünden de dönerek üçüncü, dördüncü defalarda dahi başka başka suretlerde vefat edenlere muteallik eşyayı meydana ve meyyitin üzerine konulup ağlanmak bizim kadınlar beyninde adettir. Bu suretle konulan eşya meyanında bulunan mezkûr levha sonra istole konulmuş idi. Bende oradan aldım yolunda mütebâyın ifadelerde bulundun. Bu lakırdıların hangisi doğrudur?

_ Evvelce Pervanet'ten aldım demiştim. Birdenbire anlatamadım doğrusu en sonra söylediğim gibidir.

_ Doğramacı Manuk'un hanesinde bir takım evrak zuhûr etti. Bak bakalım mektuplar kimden kime yollanmıştır ve meali neden ibarettir?

_ Bu mektuplar kimden kime yollanmış olduğunu anlayamadım. Mealen bir takım kitap ve gazetelerle dinamit ve zehirlerin gönderildiğine dairdir. Tamamıyla okumadım, bundan müşardır.

_ Yazıları tanımıyor musun?

_ Hayır yazıları da tanımıyorum.

_ Zabt ve kıraat olunan ifaden muvâfik ise tasdik eyle.

_ Muvâfiktir tasdik eylerim.

Fi 15 Teşrin-i evvel 311

_ Kasbaroğulları Ermenak ve Mertad'ı tanır mısınız? Bunlarla bir husumetiniz var mıdır?

_ Mertad ile bir husumetim yok ise de birâderi Ermenak geçen sene kilisede bir münasebetsizlik ederek yanımdan tard ettiğimden dolayı bana husumet bağlamıştır.

_ Senin erbab-ı fesattan bulunduğunu ve Manuk'la her zaman görüştüğünü ve bu Ermenak ve Mertad dahi ihbar eyliyor. Bunların ihbaratına ne diyeceksin?

_ Hayır kabul etmem. Ben erbab-ı fesattan değilim. Manuk'la da her zaman görüşmezdim. Mektep işleri için ara sıra görüştüğüm var idi.

_ Trabzon cemiyeti fesadiyesinin on iki kişiden ibaret olduğu ve bunların içinde senin de bulunduğunu ihbar ediyorlar. Bu kadar ihbarata karşı inkârın ne faidesi vardır? Hatta talim-i fesat için Kaymaklı manastırında bir mektup inşasına da teşebbüs eylemişsiniz. İşin doğrusunu söyleyiniz.

_ Ben cemiyet-i fesadiyeye dahil değilim ve onları tanımam. Kaymaklı manastırında yapılan mektebe ben karışmamışım. O mektebi yaptıranlar dava vekili Şhrikiyan Artin Efendi ve sairedir ki bunlar da marhasahane tarafından

6.sahîfe

memur edilmişlerdir.

_ Zabt ve kıraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_Evet muvâfıktır, tasdik eylerim.

Fi 7 Teşrin-i sâni 311

Reis-i Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

Numara

23

Trabzon Ermeni mektebi hocalarından Micaz oğlu Kirkor dahi cemiyet-i fesadiye erbâbından bulunduğunu ihbar olunmasıyla hakkında Divan-ı Harb-i Örfide icra kılınan tahkikât ve muhâkeme neticesinde her ne kadar kendisi küllizen inkâr-ı taht eyliyorsa da mektep hocalarının saien bil fesat olan eşhâs-ı muzırreden intihab oluna geldikleri delalet-i emsaliye mütehakkık bulunduğu gibi merkum Kirkor'un Doğramacı Manuk'la beraber erbab-ı fesattan olduğunu rahip Koçiyân Vahan ifade-i icrasında beyan edip Doğramacı Manuk'un Trabzon vakai fesadiyenin vukuğunda medhal ve iştiraki idamına dair yapılan mazbata-i hükmiyede bir tafsil beyan olunduğunu vechile hanesinden cemiyet-i ihtilâliyyeye mahsus kaffe-i eşya ve evrak ve alat ve edevat ve asâr zuhûri ve kendi ikrarı delail-i kuvvetye saire ile merkez sübute iktiran eylemiş olmasıyla rahip merkumun Kirkor hakkındaki ihbarı da şayân-ı itimat görülmesine ve Trabzon cemiyet-i fesadiyesini teşkil ve talim fesat için Kaymaklı manastırında bi mektep inşasına

teşebbüs eden on iki kişinin birisi de merhum Kirkor olduğu Havıyarcı oğlu Keyfuruk Trabzon'a dahi haber verilmesine ve geçen sene mektebe tahta yaptırmak için bir iki defa dükkanına gittiğini de Doğramacı Manuk görmüş ise de kendisiyle muarefesi olmadığını söylediği halde mektep hocalarından Bıyıklıyan Ohanes'le beraber sık sık dükkanlarına gelip Manuk'la görüşüyor ve gizli konuşur olduklarını Doğramacı Manuk'un birâderi Esteban ifadeten ve muvacehete ihbar eylemesine ve müteveffa marhasa efendinin hizmetinde bulunduğunu zamanlar her ne vakit Doğramacı Manuk'u mektep meclisine çağırarak üzere dükkanına geçmiş ise Ohanes ve Kirkor'u orada ve Manuk'la bir arada gördüğünü ve fesat ile işigalini Kasbaroğlu Ermenak ihbar ederek Ermenek'in şu ihbarı Mertad'ın sureti ifadesiyle de teyid edilmiş olmasına ve Ermeni fedaileri sırasında bulunan mektep hocaları fedailiğin alameti mahsusası olarak umimiyetle sivri sakal taşıdıkları halde keyfinin ba'del vak'a şuyuşu üzerine hükümetin nazarı dikkatinden kurtulmak için traş ettirdikleri mütevâtiren ihbar olunup şu halin himmeti gerek merhum Kirkor'un ve gerek emsalinin ahvalı meşhudasıyla mutahakkık bulunmasına ve Doğramacı Manuk'un hanesinden çıkarılan evrak-ı fesadiyenin yazılarıyla tatbikât icra edilmek üzere huzur-u heyette istiktâb olunduğu esnada halen ve ... teyid-i müdahalesine delalet eyleyecek asâr-ı havf ve telaş göstermesine ve cümleden tahkikât ve muhakemat ile evrakı mebanında bulunan polis jurnaline ve Fetvacıyan Hemayak'ın ifade-i ve ifasına nazaran merhum Kirkor dahi memalîk-i devlet-i aliyenin bir kıt'asını idareten hükümetten çıkarmağa teşebbüs eden heyet-i fesadiyeden bulunduğu anlaşılması ve delail-i mevcude-i mebsûta yekdiğerini müeyyit ve temini ... kafi asârdan olup şu kadar ki heyet-i merkumenin ikinci derece eşhâsı sırasında bulunması hakkında medar-ı tahfif-ü ceza-i ahvalden görülmüş olmağla mülkiye-i ceza kanunname-i hümâyûnun elli dördüncü maddesi zeyl ve ilavesinde fıkrate sanıyesi hükmüne tevfikeyen on beş sene müddetle kalebend kılınmasına bil ittifak karar verildi.

Fi 2 Cemaziyelahir 313 ve fi 7 Teşrin-i sâni 311

Aza Aza Aza Aza Aza Aza Reisi Divan-ı Harb-i
Trabzon Mirliva

1.sahife

Hanelerinde evrak-ı muzırre ve ihtilâl cemiyeti mühürleri ve cepbane ve alat-i nariye bulunmasından dolayı maznun olan Doğramacı Manuk'ın büyük biradaeri Doğramacı Tatosyan oğlu elli beş yaşında Esteban Divan-ı harbe celb ile ber vece zîr isticvâb ve muhâkeme olunur.

Fi 14 Teşrin-i evvel 311

_ Doğramacı birâderin Manuk'la bir hanede mi ikâmet edersiniz? Dükkanınız da bir midir? Başka birâderiniz de sizinle birlikte mi ikâmet eder?

_ Birâderim Manuk'la bir dükkana ikâmet ettiğimiz gibi bir hanede de ikâmet eder ise de ben orta katta ve Manuk üst katta iskan ederiz. Fakat hesabımız ayrıdır. Bizimle birlikte ikâmet eder başka birâderim yoktur.

_ Kuyumcu Kirkor Trabzon'da ikâmet etmez mi?

_ Kirkor evvelce kuyumculuk ederek Trabzon'da ikâmet eder ise de dört beş ay olmalıdır ki Trabzon'a âmed-üşüd eden Rusya vapurlarında kahvecilik eder ve binâberin seyyâre bulunur.

_ Hanenizin alt katında kim ikâmet ediyor?

_ Hanemizin alt katı kömürlük olduğundan kimse ikâmet etmez fakat benim ikâmet ettiğim katta vâki odaların birinde müteveffa Çapuyan'ın zevcesi Meryem ve birinde de Uzun Bacak'ın karısı Avakira ile ikâmet ederler.

_ Eylülün yirmi altıncı salı günü zühur eden Ermeni vukuâtında sen nerede bulunuyordun?

_ Vukuât zuhûr ettiğinde ben dükkanımda çalışıyordum. Kepenkleri set ederek dükkân içinde kaldım. Ferdâyi çarşamba günü çırağım Oseb'in babası zabıta ile birlikte gelerek ve odası taharri ederek bulması üzerine bende meydana çıkıp haneme gittim. Vukuât esnasında tanımadığım Bayburtlu bir fakir ihtiyar Ermeni de dükkana girip saklanmış ve biz çıkınca o da çıkmış idi.

_ Senin üzerinde ve dükkanda ne gibi silah bulunuyordu?

_ Benim üzerimde ve ne de dükkanımda silah var idi.

_ Hanenizde kendine mahsus silahın yok mudur?

_ Hayır, hanemde de bana mahsus silahım yoktur.

2.sahife

_ Manuk'ın da silahı yok mudur?

_ Manuk üst katta ikâmet ettiği için silahı olup olmadığını bilmem.

_ Sen ve Manuk Kotoğlu meyhaneci Bağus ve mektep hocası Kirkor ile görüşüp konuşur muydunuz?

_ Ben okuyup yazmak bilmem. Yalnız işimle meşgul olurum. Gerek Bağus ve gerekse Kirkor ve sairleriyle görüşüp konuşmam. Lakin Manuk marhasahane meclisinde âzâ bulunduğu için hem Bağus ve Kirkor ve hem de başka kimselerle daima görüşüp konuşur.

_ Bağus ve Kirkor hanenize gelir ve sureti hususiyede Manuk ile konuşur mu idi?

_ Bağus ve Kirkor ve sair kimseler yalnız Paskalya günlerinde hanemize gelip girer olduklarına bilir isem de millet işlerine dair benim yanımda bir şey konuşmazlar idi. Ne konuşur olduklarını ben bilmem. Benden daima mahfi tutarlardı. Fakat Kirkor ve mektep hocası Bıyıklıyan Ohanes dükkanımıza gelerek görüşüp konuşurlardı. En ziyade sık sık gelen Kirkor'dur. Ohanes ara sıra geliyordu. Kirkor ile Manuk gizli gizli konuşuyorlarsa da bana anlatmazlardı.

_ Meyhaneci Baus hanenize ve dükkanınıza gelir ve silah ve fişek gibi ve gazete gibi bir takım şeyler getirir mi idi?

_ Meyhaneci Baus her gün ve her vakit dükkanımıza gelir ve gider ve gizli gizli konuşuyorlarsa da sırlarını vâkıf etmezlerdi. Silah getirip götürdüğünü de bilmem. Öyle şeyleri benden saklıyorlardı.

_ Evvelki gün taharri olunan hanenizde bir Rus Martini ve bir karakulak bıçak ve bir çifte tüfek ve müteaddid ve mütenevvi fişekler ve kalıplar ve makineler ve muzır gazeteler ve kağıtlar ve fesat cemiyeti tamga mühürleri bulundu. Bunlar kimindir ve ne maksatla orada ihza kalınmıştır.

_ Onlar mademki birâderim Manuk'un ikâmet ettiği katta ve tavan arasında bulunmuştur, elbette Manuk'undur. Ne maksatla cem ve ihza ettiğini Manuk bilir. Vukuâtтан sonra ben tevkif olunmayarak serbest geziyordum. O esliha ve evrakın hanemizde bulunduğunu haber alsaydım ve malumatım olsaydı, derhal ihrâk eder ve

mahfederdim. Binaberin bu esliha ve evrakın hanemizde mevcut bulunduğundan katiyyen malumatım yoktur.

Esteban

3.sahîfe

_ İki seneden beri Batum'da bulunan birâderiniz Misak size Batum'dan gönderdiği bazı eşyayı Hasan Reis vasıtasıyla gönderiyor imiş mademki diğer birâderiniz Kirkor Rusya vapurunda kahvecidir ve bu vapurlarında her zaman Batum'a gidip gelir ,bunun vasıtasıyla göndermeyip de Sürmeneli Hasan Reisle göndermesinin sebebi nedir? Kirkor'la göndermek daha kolay ve emniyetli değil midir?

_ Ben ne Hasan Reisi tanırım, ne de Batum'dan eşya geldiğini bilirim. Batum'dan öyle bir takım eşya gelmiş ise benden gizli vürûd etmiş olmalıdır ki benim asla haberim yoktur.

_ Birâderiniz Misak ne vakit Batum'dan gelmişti?

_ Bundan bir ay kadar evvel gelmişti. Avdet etmek üzere pasaportunu almış iken vukuât zuhûr ederek itlâf olunmuştur.

_ Misak ne kadar müddet Batum'da ikâmet etmiş ve ne kadar müddetten beri Trabzon'a gelmiştir?

_ İki sene evvel Trabzon'a gitmişti. O vakitten beri hiç gelmeyip bir ay makdem yeni vürûd etmiş idi.

_ Manuk vesair bir kimse senin şu bulunan silah ve evraktan malumatın olduğunu haber verirlerse ne dersin?

_ Benim malumatım olduğunu haber verirlerse cezama razı olurum.

_ Misak Batum'dan geldiğinde revolver ve sair güna silah getirmiş mi idi?

_ Hayır, silah getirdiğinden ve revolveri bulunduğundan benim haberim yoktur.

_ Zabt ve kıraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ Mührüm ve yazım yoktur. İfadelerim muvafık olduğundan parmak basarak tasdik eylerim.

Fi 14 Teşrin-i evvel 311

Doğramacı Tatosyan Esteban

Üç sahîfeden ibaret olan işbu zabtının aslına muvâfıktır.

Fi 8 Teşrin-i sâni 311

Divan-ı Harb-i Örfi
Trabzon Mirliwa

Sahibe-i hane Habanuş mezkûrenin odasından üzerine aldığı sırada tutulan Karadağ
revolver fişegi. Adet / 50

Hoca Ohanes'in familyası Anna'nın üzerinden zuhûr eden
Revolver Adet / 1 Mezkûr revolverin fişegi. Adet / 6

Beyan kapsız el yazılı kitap
Adet / 3 Resim / 2

Ohanes'in yattığı yatağın içinden zuhûr eden kırmızı yazılı mektup
Adet / 1

Sahibe-i hane Habanuş Hatum'un odası sandığından zuhûr eden kırmızı yazılı mektup
Adet / 4 2 boya ile yazılı / 6

Mezbure Habanuş'un odasından zuhûr eden
Kama adet/1

Ohanes'in odasından zuhûr eden bir cüzdan derununda bir takım evrak üç küçük defter

Habanuş'un odasından
Baston Adet/1

İskender Paşa mahallesinde Habanuş Hatum'un hanesinde müsteciren sakin mektep
hocası Ohanes'in ikâmetgahının taharrisine lüzum görüldüğü cihetle zârde imzaları
mevcud zevât hazır olduğu halde taharri olundukta merkum ile sahibe-i haneden bâlâda
gösterildiği vechile üzerlerinden vesair mahalden bulunan sekiz kalem eşya ve mektup
zuhûr etmiş olduğunu yemin edip zabt varakası taraflarımızdan taharri edildi.

Muhtar Ermeni	Hancılar Kethudası	Polis	Polis Komiseri
Bağdasar	Nuri	Yusuf Ziya	Şakir

Divan-ı Harp Riyaseti Aliyesine

16

Mezkûr revolver ve kama ve fişeklerin ahzıyla ba derkenar beyani memur-u mahsusuna fi 16

Zabt varakasında muharrer olan elli adet büyük çapta olan revolver fişegi ile küçük çapta Amerikan kari altı adet küçük revolver fişegi ve bir adet kama ve bir barut veznesi ve bir adet karginim Anna revolveri teslim olunmuş ise de mezkûr küçük çapta olan fişeklerin revolveri nerede kalmış ise komisyona gönderilmesi hususunun lazım gelenlere emru ferman hazreti menlehül emrindir.

Fi 16 Teşrin-i evvel 311
Binbaşı Hayrettin

Tahkikât-ı lazıme ifa edilmek üzere ve fişeklere mahsus revolverin buldurulup götürülmek ve ba derkenar ilâmen iâde kılınmak üzere mazrûfen polis serkomiserliğine Habanuş Hatum'un üzerinde zuhûr eden fişeklerin revolveri hakkında mezbureden soruldukta vakayı mezkûr 16 / fişekleri sokakta bulduğu ve başka revolverden malumatı olmadığını katiyyen ifade eylemiş olmağla ol bâbda

Fi 21 Teşrin-i evvel 311 Şakir

Divan-ı harp'e16

Aslına muvafaktır.fi 8 Teşrin-i sâni 311

Reisi Divan-ı Harb-i Örfi
Trabzon Mirliva
M. Salih

Yomra Nahiyesi Müdürlüğü Cenâbı Alisine

Tolma Tüfek

Adet

1

Bâlâda muharrer beş ateşli bir tüfeğin Abyan karyesi ahâlisinden ve Ermeni milletinden olup Trabzon'da mektep hocalığı hizmetinde bulunan Bıyıklıyan oğlu Ohanes veledi Artin'in olup bu kere mezkûr tüfek merkum Ohanes'in hanesinde mukim papaz merkum Artin'den alınmıştır ve merkum Ohanes hem Trabzon'da mektep hocalığı etmekte ve hem de ara sıra köye geldiğinde mezkûr tüfeği istimâl ve ihtifa eylemekte olduğu gibi madde-i hadiseden malumatları olanlarla müttefik bulunduğu komisyon-u acizanemizce tahkik etmiş olmağla keyfiyetin bu yolda makam ve vilayet penâhîye arz ve malumat verilmesi ve mezkûr tüfeğin dahi irsâl kılınması iktiza eder ise de ol bâbda

Fi 27 Teşrin-i evvel 311

Eddağı

Reisi komisyon Memuru

Mehmet Şakir

Aslına muvâfıktır. Fi 8 Teşrin-i sâni 311

Reisi Harb-i Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

Biz devletimize sadığız. Her teklife mükellefiz. Ağustos içerisinde o fesat Artin ile Trabzon'da mektep hocalığı eden sakız karyeli Bıyıklıyan oğlu Ohanes birlikte karyemize gelip hane başına birer lira vereceksiniz. Trabzon'dan bir hoca karyenize götüreceksiniz. Eski hocalar yeni hocaların dersini veremezler deyü merkumların bu ifadeleri fesat bir hal olduğunu gördüğümüz için reddi cevap vererek kabul eylemeden şimdiye kadar mektep hakkında böyle bir teşvik olduğunuz yok idi ve merkum Ohanes ise Martini tüfeği gezdirdiği gibi merkuman Artin ve Ohanes fesat kolundan olup bir daha devlet ve millet arasında bu gibi fesat için vesair iş için karyemize gelecek olurlar

ise hemen hükümete haber vereceğimizi beyan edip şehadetname bit tanzim cenâbı hükümete itâ kılınır.

.....	omalı	Aza	Aza	Mektep hocası
torlak oğlu	uzun oğlu	koçakoğlu	kahramanoğlu	uzun oğlu
hemayar	Evakım	Vartan	Petros	Fasyar

Yomra nahiyesine tâbi Abyan Ermeni keriması Hüseyin
oğlu Avadis

Abyan karyesi muhtarı Bihanis
oğlu Avadis

Aslına muvâfıktır. 8 Teşrin-i sâni 311

Reisi Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

M. Salih

311 senesi Ağustosun 13. günü dava vekili Artin ve Koçioğlu papaz ve Sakız karyeli Bıyıklıyan oğlu Ohanes ki Trabzon'da mektep hocalığı eder. Üçü birlikte karyemize gelerek ve Kân karyesi Ermenilerini de celb edip; "İki karyenin bir mektebi olacak ve şimdiki usûl dersler okunacak ve Kaymaklı kilisesi içerisinde yeni usul bir mektep yaptırıyoruz, hane başına birer ikişer tahta vereceksiniz" Merkumların bu tekliflerinin kabul etmedik. Reddi cevap verdik ise de tekrar marhasahane tarafından teklifleri kabul etmek için tezkere yazdırdılar ve şimdiye kadar böyle bir teklifin vuku bu kadar bu fesadanın zuhûrunda bizler de anladık ki bu fesadanın zuhûru da bunlardır. Biz bunları kabul etmeyiz, devletin sadık kullarıyız. Bunların bir türlü fesadani bizlere demezler olduğunu ben işbu şehadet namemiz itâ kılındı.

Fi 14 Teşrin-i evvel 311

Karye-i mezkûrdan Karye-i mezkûrdan Karye-i mezkûrdan Karye-i mezkûrdan

Tokuzoğlu	Köse Karanınoğlu	Yamanoğlu	Armiyeoğlu
Kapril	Kirkor	Atom	Ohanes
Karye-i mezkûrdan	Kalfaka karyesi	Dokuzoğlu Zavik	Karye-i mezkurdan
Kofasoğlu	Papaz Kofasoğlu	Zavik	Artinoğlu
Kirakos	Papas		Ohanes
Armiyaoğlu Karayit	Karye-i mezkûrdan	Karye-i mezkûrdan	Kân karyesinden
Karayit	Armiyeoğlu	Armiyeoğlu	Bahurcu oğlu
	Kalus	Teravit	Kehba Evakim

Aslına muvâfıktır. Fi 8 Teşrin-i sâni 311

Reisi Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

M. Salih

Yomra Nahiyesi Müdürlüğünden Cenâbı Celil-i Vilayet Penâhîye takdim kılınan 14 Teşrin-i evvel 311 tarihli ve 120 numaralı tâhrîrat suretidir.

Yomra nahiyesi kuralarında meskun Ermeni milletinin rahat ettirilmeleri olunmuş mallarının kendilerine teslim ve esliha ve cephanelerinin alınmak ve lazım gelen nesayihü icra etmek üzere karyeleri geşt-ü güzârında Trabzon'un dava vekillerinden ve Ermeni milletinden Artin ile Trabzon'da mektep hocalığı etmekte bulunan Yomra nahiyesine merbut Sakız karyeli Trabzon'da hocalık eden Bıyıklıyan oğlu Ohanes ve yine karye-i mezkûrdan olup inhasına kadar Trabzon'da mukim Erzurumlu der Makardiciyan Agop'un yanında yazıcılık edip ve şimdi de mektep hocalığı eden Sehavan oğlu Bağus veledi yazıcı Şehasip ve Trabzon'da papazlık eden Koçioğlu Papaz kaffe-i Ermeni karyelerine geçen Ağustos içerisinde geldiklerinin ve mekteplerinizde eski hocalarınız yeni dersleri bilmezler. Trabzon'dan yeni hocalar göndereceğini ve Kaymaklı kilise içerisinde yeni usul bir mektep yaptırmaktayız. Birer ikişer tahta ve birer lira vereceksiniz diye bir takım teklifatta buldukları ve bu defa vuku bulan meselede merkumanın karyelerine gelmekten maksatları bu fesadı

çıkartmak olduğunu eyledikleri leffen takdim kılınan evrak-ı tahkikâ ve iki kıt'a mühürle varakalardan anlaşılmış ise de merkurum Ermeni karyelerine gitmekteki maksatları fesat tohumu ekmek için olduğundan şüphe yok ise de şimdi tevil ile bu gibi teklifatta bulduklarını ikrar ve icap eden mahalde serbest söyleyeceklerini ifade ettiklerinden vilayeti celilelerince icabı icrası tevkif-i res-i ve irâde-i velayet penâhîleri bulunmuş olmağın ol bâbda

Aslına muvâfıktır. Fi 8 Teşrin-i sâni 311

Reisi Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

M.Salih

Ermeni ihtilâlinden dolayı mevkufl bulunan Fetvacıyan Hemayak bu bâbda bazı ihbaratta bulunacağı haber verilmesiyle merkurum Divan-ı Harb-i Örfiye celble ber vece zîr isticvâb olunur. Fi 5 Teşrin-i sâni 311

_ Sen Ermeni ihtilâlcileri hakkında bazı ihbaratta bulunacağın haberini göndermişsin. İşte Divan-ı harbe celb olundun. Malumatın ne ise şimdi beyan eyle de zabt oluna.

_ Efendim ben tevkif olunmazdan evvel Trabzon'da Ermeni cemiyeti fesadiyesinin erkan ve efradı kimler ettiğini biliyordum. Bu defa tevkifhanede bulunduğum müddetçe ihtilâl cemiyeti hakkında haylice malumat destresi olabildim. Papaz Vahan ile Doğramacı Manuk'un yekdiğeri ile vuku bulan muhaveratına kulak verip dinliyorum. Bunların ifadelerinden kendilerinin reisi fesat ve ihtilâl olduklarını ve Terzi Ohanes'in oğlu mektep hocası Agop ile Micaz oğlu Hoca Kirkor ve Agop Süvariş'in yazıcısı Ohanes ve Bıyıklıyan Hoca Ohanes kuvve-i mefsedetlerinden bulunduğunu ve hatta köylü çocuklarını talim ve terbiye için Kaymaklı manastırında inşa ettikleri mektebe merkurum Bıyıklıyan Hoca Ohanes muallim tayin etmeleri mukarrer idüğünü vasıl iş yarayacaklarından meyhaneci Bağus ile hocalık etmiş mukarre namında benim tanımadığım birisi vukuât esnasında katl ve itlâf edilmiş olduğu cihetle cemiyetlerince büyük zayıttan mâdûd olduğunu ve tebabirin bu ikisinin itlâfı mucip-i teesüfleri olmuş olduğunu işitip anladım.

_ Bundan başka malumatın var mıdır?

_ Şimdi hatırıma geldi arz edeyim. Hoca Kirkor cemiyet için Tirebolu'ya giderek para cem ettiğini de söyleyorlardı.

_ Zabt-u kıraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ İfadem muvâfıktır, tasdik eylerim

fi 5 Teşrin-i sâni 311
Reisi Divan-ı Harb-i Örfi
Trabzon Mirliva

Birinci sahîfe

Zuhûr eden Ermeni vukuâtı hakkındaki malumatı ahz olunmak üzere İskender Paşa mahallesinde mukim kırk yaşında Papaz Vahan Efendi efendi ber vece zîr isticvâb olunur.

Fi 11 Teşrin-i evvel 311

_ Senin üzerinde derdest olunan revolver son sistemde ve fedailere mahsustur. Bunu sana kimin verdiği söylemelisin.

_ Üzerimde zuhûr eden revolveri bir dalalden aldığımı evvelce söylemiş idim. Halbuki böyle değildir. Evvelce şaşırım da öyle söyledim. O revolveri yüz fişeğiyle beraber bana Doğramacı Manuk vermiş idi. Bu Manuk Ermeni komitesindedir ve fesadın başıdır.

_ Bu revolveri sana Doğramacı Manuk nerede ne zaman verdi ve verirken yanınızda başkası da var mı idi?

_ Tahminen iki ay evvel Doğramacı Manuk bu revolveri haneme getirip bana verdi. Verirken yanımda kimse yok idi.

_ Bu Doğramacı Manuk'un fesat komitesi erbâbından olduğunu bu revolveri sana vermesinde mesredet mi anladın mı yoksa evvelden de biliyor mu idin?

_ Manuk'un fesat komitesi efradından olduğunu evvelce zan ile bilirdim. Lakin revolveri bana vermesinden sonra yakinen anladım ki fesadın başıdır.

_ Fesat komitesi yalnız bir Manuk'tan ibaret olamaz. Elbette bunların arkadaşları da vardır ve bunları da anlamışsınızdır. Onları da doğru söyleyiniz. Hakikât meydana çıksın.

_ Mektep hocası Kirkor'un bazı ahvalinden Manuk'un refiki ve şeriki mefsetden olduğunu hissediyordum. Kirkor Manuk'un arkadaşı olduğunu ve fesat çıkarmağa çalıştıklarını millet arasında söylüyorlardı.

_ Bu fesat cemiyetinin silah ve cepaneleri nerededir?

_ Bana revolveri veren Doğramacı Manuk olmasına göre cemaatin esliha ve cephanede merkumda bulunması tabiidir.

_ Evvelki isticvâbta bu cihazları ne için söylememiş idin?

_ Bu gibi cemiyet-i fesadiyenin esrarını ifşa edenleri katl ve telef etmek talimatları iktizasından olduğu için söylemeye korkmuştum. Ba husus vukuât sebebiyle başım sersem idi.

_ Zabt ve kıraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ Evet muvâfıktır. Tasdik eylerim.

Fi 11 Teşrin-i evvel 311

Aslına muvâfıktır.

Fi 7 Teşrin-i evvel 311

Reisi Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

M.Salih

Sekizinci sahîfe

_ Ey Vahan Efendi! Sen mukaddemâ isticvâb olunmuş olduğunda esna-i ihtilâlde ateş etmekte iken derdest olunan revolverini sana veren Doğramacı Manuk olduğunu ve merkumen reisi fesat bulunduğunu ve refikâsından biri de Hoca Kirkor olduğunu ve zaten merkum Kirkor'un medhali Ermeni milleti beyninde söylemekte olduğunu haber vermiştin. Haber verdiğin vecihle Doğramacı Manuk'un hakikâten reisi fesat olduğu hanesinden çıkan asâr-ı fesadiye ve kendisinin ifadesiyle tahakkuk etti. Şimdi o ifadeni Kirkor'un muvâcehesinde tekrar eyle bakalım.

_ Evet Kirkor'un Manuk'la fesatta müşterek olduğunu Ermeni milletinden bazıları söylüyorlar. Lakin söyleyenler ihtimal ki bir adâvet üzerine söylüyorlar.

_ Ey Vahan Efendi! Adâvetliler söylüyorlardı dememiştin. Millet arasında söyleniyordu ve bende bazı ahvalinden Manuk'la iştirakini his ediyordum.

_ Ol vakit ya mütessir idim. Söylediğimi bilemedim ve yahut ifadem anlaşılammıştır. Ben İstanbul'a nakli dava olunmasına istid'a ettim. Cevap-ı hükmünüze ben yine bir şey demedim.

_ Ey Kirkor, bu ifadata karşı ne dersin?

_ Ne diyeyim. Benim muvâcehemde bir şey söylemiyor. Ben dahi fena bir fiilde bulunmamışımdır

_ İşbu ifadelerinizi tasdik edeniz.

_ Evet tasdik ederiz.

Fi 20 Mayıs

Kirkor

Yukarıdaki ifademde (söylediğimi bilemedim) deniliyor. Öyle söylemedim. Ben dedim ki mütessir idim. Okunan ifademi anlayamamışım. Bu vechile tashih ile ifademi tasdik ederim.

Vahan

Divan-ı Harb-i mahsusca gösterilen nevâkısın ikmalî zımnında muhbirlerden Fetvacıyan Humayak Divan-ı Harb-i Örfice celb olunarak müttehim Hoca Kirkor ile bil muvâcehe bervece zîr isticvâb olunur.

Fi 20 Mayıs 312

_Ey Hemayak! 5 Teşrin-i sâni 311 tarihinde tevkif haneden haber göndererek cevap alınmağlığının istemiş idin ve bunun üzerine Divan-ı Harb-i Örfice cevap olundukta papaz Vahan ile Doğramacı Manuk'un reisi fesat olduğunu ifadelerinden anlamış olduğundan bahisle hoca Kirkor'un da diğer bir takım eşhâs ile birlikte onların cemiyeti fesadiyesine dahil bulunduğunu ve merkur Kirkor cemiyeti fesadiye için Tirebolu'ya giderek para cem ettiğini ihbar eylemiştin. O ihbarın için şimdi yemin eder misin ve Kirkor'un muvâcehesinde de söyler misin?

_ Ben tevkifhanede iken Karagöz Petros, dediği politika maddesinden ne kadar Ermeni tevkif olunduysa cümlesini asacaklar. Gerçekleri sen eğer kurtulmak istersen diğer

mevkuflar hakkında bir şeyler uydur söyle. Ben de ne söyleyeceğimi bilmediğimi ifade ettim. Bunun üzerine bana bir şeyler talim ettirdi. Divan-ı Harb-i Örfice haber gönderip celb olduğunda Petros'un talim ettiği şeyleri söyledim. Halbuki bir faydası görülmedi. Binaenaleyh ben gerek hoca Kirkor ve gerek sair Ermeniler hakkında her ne ki ihbar etmiş isem cümlesi, hilafı vâkıdır.

_ Nasıl korkmadın da yalan yere şahitlik ettin?

_ Mücazattan kurtulacağım diye beni ikna etti. Bu sebeple yalan yere söyledim. Bunula beraber arz ederim ki Karagöz Petros üç dört mezhep değiştirmiş menfaat perest bir adamdır. Her ne olsa yapar.

_ İşbu ifade-i muvâfık ise tasdik eyle.

_ İfadem muvâfıktır. Tasdik eylerim.

Fi 20 Mayıs 312

Kovacıyan Hemayak

Divan-ı Harb-i mahsusca gösterilen nevâkısın ikmalî zımnında muhbirlerden Kasbaroğlu Ermenak Divan-ı Harb-i Örfiye celb ile hoca Kirkor ile ber vece zîr bil muvâcehe isticvâb olunur.

Fi 20 Mayıs 312

_ Ey Ermenak, sen mukaddemâ isticvâb olduğunda ferik paşalara silah atan Hacik'le Misak dava vekili Artin efendi ve Doğramacı Manuk ve Hoca Kirkor'un taraftarı olduğunu ve bineberin Kirkor'u her zaman Manuk'un dükkanında görür bulunduğunu söylemiştin. Şimdi o ifadeni yemin ederek Kirkor'un muvâcehesinde tekrar et.

_ Bize sekiz aydan beri bi-tefrik mevkuflar bulunuyoruz. İşlerimizin teşrii rü'yeti zımnında İstanbul'a nakli dava olunmasını istid'a ettik. Bir cevap gelmeksizin ne Kirkor hakkında ne de başkası hakkında bir şey söyleyemem. Hülasa Divan-ı Harb-i Örfiye ifade vermeyeceğim.

Üçüncü sahîfe

_ Sen nakli dava ettin ise kendi davayı nakil ettin. Kirkor hakkında şehadetinin nakl-i davaya tesiri yoktur.

_ Tesiri var yok. Ben Divan-ı Harb-i Örfide bir güna ifadede bulunamam.

_ İşbu ifadeni tasdik eyle.

_ Zabt ve kıraat olunan ifadem muvâfık olmağla tasdik ederim.

20 Mayıs 312

Kasbaroğlu

Ermenak

Fetvacıyan Hemayak ile Karagözcü Petros Divan-ı Harb-i Örfiye celb ile ber vece ati bil muvâcehe isticvâb olunurlar.

Fi 22 Mayıs 312

_ Ey Hemayak, Kirkor vesair Ermeniler hakkındaki ihbaratın Karagözcü Petros'un teşvikiyle vuku bulmuş olduğunu söylüyordun. Şimdide Petros'un muvâcehesinde söyle de bakalım ne diyecek?

_ Ben İstanbul'a nakli dava ettim. Bir cevap hükmünüz ben yine burada Divan-ı Harb-i Örfide bir şey söyleyemem.

_ Ey Hemayak, sen nakli dava ettin ise kendi hakkındaki davanın naklini istid'a etmiş olmalıdır. Kirkor hakkındaki şehadetinin buna katiyyen tesiri yoktur.

_ Her kimin hakkında olur ise olsun, ben İstanbul'da başka bir yerde ifade veremem.

_ Ey Hemayak, çünkü gün bir şey demiyordun. Bu gün mü nakli dava ettin?

_ Dün yanıldım da burada cevap verdim. Daha evvelce nakli dava etmiştim.

_ Ey Petros, sen hapisanede iken Hemayak'a bir şey talim mi ettin?

_ Ceraim-ı adiyeden dolayı ben mahbus iken bu Hemayak bana geldi. Kurtulmak için bir çare bilip bilmediğimden bahs etti ve Ermeniler hakkındaki malumatını söylerse tahallüs ... etmek ihtimalî olup olmadığını sordu. Bende olbada malumatı bulunup da Divan-ı Harb-i Örfide söyler ise kurtulması muhtemel bulunduğunu ifade ettim. Bunun üzerine göndermiş olduğu haber üzerine Divan-ı Harb-i Örfiye celb olundu. Artık

burada ne söyleyip söylemediğini bilemem. Ben başka bir güne talim ve teşvikâta bulunmamışım.

_ Ey Hemayak, bak Petros ne söylüyor, buna karşı ne dersin?

_ Ne söylerse söylesin ben burada cevap veremem.

_ Zabt ve kıraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ İfademiz muvâfıktır, tasdik ederiz.

Fi 22 Mayıs 312

Müttehim

Karagöz

Hemayak

Petros

On birinci sahîfe

Mukaddemâ şahitlik etmiş olan Divan-ı ammeye sevk memuri otuz iki yaşında Semci oğlu Petros Divan-ı Harb-i Örfi'ce celb ile İncil-i Şerif üzerine el bastırılarak yemin ettirildikten sonra muhbir sıfatıyla ve Hoca Kirkor muvâcehesinde ber vece ati isticvâb olunur.

Fi 22 Mayıs 312

_ Ey Petros Ağa sen mukaddemâ isticvâb olduğunda ba'del vaka (Fererler) mektebinde iken Hoca Kirkor'un diğer bir takım refikâsıyla birlikte sakalını traş ettiğini ve sakalı acayip eşkâl olmasından ve Ermeni fedaileri o makule sakalı taşıdıkları zaten söylenmekte olduğundan bahisle merkumun da fedai makulesinden olduğunu anladığını ihbar etmiştin. Şimdi İncil-i Şerif üzerine yemin ettin. Hoca Kirkor'un muvâcehesinde o ifadeyi tekrar eyle bakalım.

_ Efendim vâkıanın ikinci günü ben Katolik Frenklerinin (Fererler) mektebine gitmiştim. Orada birkaç gün kaldım. Orada bulunmakta iken Hoca Kirkor'u gördüm. Gençlerin salıverilmiş olduğu ve Ermeni fedailerine mahsus bulunduğunu görülen sakalları gibi merkumun dahi bir sürü sakallı var idi. Her nereden ise bir ustura bulup o sivri sakalını traş etmek istemiş ise de galiba ustura o kadar keskin olmadığı cihetle vapurlarda berberlik eden Peder namında bir seyyâr berber marifetiyle mahut sakalını

traş ettirdi. Benim meşhudan bu vecihledir ve merkumun o hali ve ihtirazı kendisinin iyi bir adam olmayarak erbab-ı mefsedetden olduğunu bana hissettirmiştir.

_ Ey Kirkor, Petros'un bu ihbarına karşı ne dersin?

_ Ben burada bir şey diyemem. Ben İstanbul'a nakli dava ettim. Ne dersem oraya diyeceğim.

_ Ey Kirkor, Divan-ı Harb-i Örfide nakli dava usulu yoktur. O kaide ve selahiyetin adliye kanunda vardı. İdare-i Örfiye kararnamesinde nakli davaya dair bir tarikât yoktur. Bir diyeceğin var ise şimdi söyle.

_ Ben bir şey diyemem. Ben nakli dava ettim.

_ Zabt ve kıraat olunan ifadeniz muvâfık ise tasdik eyleyiniz.

_ İfademiz muvâfıktır, tasdik ederiz.

Fi 22 Mayıs 312

Petros Kirkor

Bâlâda muharrer suret-i istizaa kıt'a aslına muvâfıktır. Fi 3 Hazîran 312

Reisi divanı harp-i Örfi

Trabzon Mirliva

Mehmet Salih

On ikinci sahîfe

Micaz oğlu Kirkor'un on beş sene müddetle kalebend kılınmasına dair tanzim olunan bâlâdaki 7 Teşrin-i sâni 311 tarih ve 23 numaralı ve fezleke-i acizanemiz taraf-ı ali-i vilâyet penâhîden makam-ı fehâmet ittisam saadret penâhîye arz ve takdim olunması üzerine cevâben şeref varid edip Divan-ı acizanemize havale ve tevdi buyrulan 5 Kanun-i sâni 311 tarih ve 111 numaralı emirname-i samiye melfuf olan Divan-ı Harb-i mahsusun tedkikât defterinde merkum hakkında vuku bulan ifadat ve şehadet bir dereceye kadar kendisinin erbab-ı fesattan bulunduğunu anlaştırmakta ise de aleyhinde ifade ve şehadette bulunanların kanunen tahlifleri ve iktiza eden muvâceheleri icra kılınmamış ve tahattümünü kanunen ve tamamen isbat edecek esbab ve delailin istifsarı için tahkikâtın taaccülatına girişilmemiş olduğundan dolayı fezleke-i mezkûrenin îade

kılındığını beyan buyrulmuştur. Bu vechile ikmal-i nevâkıs ve tamık-ı tahkikâta ibtidar ile merkum Kirkor'un reisi fesat olduğu hanesinde zuhûr eden asâr-ı fesadiye ve ihtilâliye ile tahkik eden Doğramacı Manuk'un şerik mefesedeti olduğunu ihbar etmiş olan mahkûmiyetten Papaz Vahan beray-i tahlif celb olundukta üç dört sene evvel tebliğ olunan bir emir hükmünce marhasahaneden başka mahalde tahlif caiz olmadığını ve binaberin Divan-ı Harb'te yemin edemeyeceğini beyan ve bil celb-i isticvâb ve istişare olunan marhasa vekili Mesrop Efendi dahi papazlar silk-i ruhaniye dehalet ettikleri zaman devlet ve millet hakkında hayr-hâhâne ifası hizmet ve vazife edeceklerine ve vicdanları hilafında şehadet etmeyeceklerine dair tahlif olundukları ve bu kabilden olarak Papaz Vahan dahi benimle bulunduğu cihetle bu iş için tekrar tahlif-i caiz olmadığını dermiyan etmelerine mebni bila tahlif olarak muvâceheleri karargir olduktan sonra merkum Papaz Vahan getirilerek Kirkor'un muvâcehesinde isticvâb olundukta evvela mukaddem ki ihbarını inkâr etmek var isene saymış ise de imhası tahtında musaddık olan ifade namesi irâde olununca birkaç türlü tevilata kalkışarak bil'ahire İstanbul'a nakli dava olunmasını istid'a ettiğinden bahisle oradan cevap gelmeksizin Divan-ı Harb-i Örfide bir güna cevap ve ifade veremeyeceğini söylemiştir. Müttehim merkumun reisi fesat Manuk'un cemiyeti ihtilâliyesine diğer bir takım eşhâs ile birlikte dahil bulunduğunu ve kabl-el vukuat Tirebolu'ya getiren cemiyet için iane cem ettiğini ihbar etmiş olan mahkûminden Kovacıyan Hemayak muvâcehe olundukta Kirkor hakkındaki işbu ihbaratı mahpus-u adiyeden Geçioğlu Petros'un talimi üzerine hilaf-ı vâkıa olarak vuku bulunduğunu söyledikten sonra merkum Hemayak Petros ile muvâcehe olundukta mârr-üz-zikr ifade-i ... almaksızın İstanbul'a nakli dava olunmasını istid'a ettiğinden bahisle cevap vermekten imtina etmiş ve Petros ise filhakikâ kendisi mevkuf iken Hemayak yanına gelerek malumatı mevcudesini ihbar eder ise kurtulmasına medar olup olmayacağını kendisinden sorulmasıyla her halde tahlisinin mucip olabileceği zımında beyan-ı etmiş ise de başka bir güna talim ve teşvikte bulunmadığını tezkâr eylemiş ve on iki kişiden mürekkep olarak Manuk'un taht-i riyasetinde müteşekkil fesat cemiyeti azasından biriside müttehim Hoca Kirkor olduğunu mukaddemâ ihbar eyleyen Havyarcıoğlu Keyfuruk'un Batum'a gittiği polis komiserliğince bit tahkik bildirilmesinden naşı merkumun tahlifi ve muvacehesi kâbil olamamıştır. Müttehim Kirkor'un Doğramacı Manuk ve dava vekili Artin ile dost ve hemfikir ve hareket olduğunu ve Ferik Hamdi ve Bahri Paşalar hazretine suikâst eden

Hacik'le Misak kendilerine celb ederek mücaseret-i vâkıya sevk ettiklerini ve binaberin Kirkor'u her zaman Doğramacı Manuk'un dükkanında müşahede eder bulunduğunu ihbar etmiş olan keza mahkûminden Kasbaroğlu Ermenak dahi celb ile muvaceheten isticvâb olundukta Papaz Vahan'la Hemayak'ın son hareket ve ifadeleri vechile İstanbul'a nakli dava edilmesine istid'a ettiği beyanıyla burada cevap vermeyeceğini musirren ityan eylemiş ve yalnız dükkanlarına sık sık gelir ve Manuk'la konuşur ve konuştuklarını kendisine duyurmaz olduğunu mukaddemâ bil muvâcehe ihbar eyleyen Doğramacı Manuk'un birâderi Tatosyan Estaban alelusul tahlif kılınmıştır. Fezleke-i mutekaddimenin tanziminden sonra ifadesi zabt olunmuş ve müttehim Kirkor hakkında ihbarda bulunmuş olan Divan-ı umumice nezâreti sevk memuri Geçioğlu Petros bu defa da celb olunarak alelusul tahlif olunduktan sonra muvâceheden isticvâb edildikte ba'del vâkıya

On üçüncü sahîfe

Katoliklerin (Fererler) mektebinde bulunmakta iken müttehim Kirkor'un genç Ermeni fedailerine mahsus olan sivri sakalını traş etmek istediği halde muvafık olamayarak bil'ahire vapurlarda berberlik eden Peder namında seyyâr bir berber marifetiyle traş ettirdiğini ve bu halinden ve ihtirazından kendisinin fedai makulesinden olduğunu anladığını ihbar etmiş ve bana karşı ne diyeceği sual edilen Kirkor dahi İstanbul'a nakli dava olunmasını istid'a ettiği cihetle burada cevap vermeyeceğini ityan eylemiştir. İmdi tafsilatı meşruhadan müsteban olduğu üzere müttehim Kirkor aleyhinde mukaddemâ ihbaratta bulunmuş olanlardan papaz Vahan ve Fetvacıyan Hemayak, Kasbaroğlu Ermenak ihbaratı sabıkalarını bil muvâcehe tekrardan imtina ile İstanbul'a nakli dava ettiklerini ve bu sebeble Divan-ı Harb-i Örfide bir güna ifadede bulunmayacaklarını dermiyan etmiş iseler de bu ifade ve hareketleri ru-i say erbab-ı şer ve mefseted mahkûminden dava vekili Artin Efendinin talim ve teşvikiyle vaki olduğunu merkurum Hemayak ile diğer birkaç mahkûm Ermenilerin imzasıyla ve merkurum Artin Efendinin hatt-ı destiyle Divan-ı Harb-i mahsusa riyaset ve madde-i umumiliğine takdim kılınıp Divan-ı acizanemize irsâl buyrulan istînâf ve iştikâyı havi iki kıt'a arzuhalî müfadından ve merkurum Artin Efendinin malum bulunan ahval-i şeytankaranesinden istidlâl olup halbuki bu suretle tahvil-i lisan etmeleri Kirkor'un kanaat bahs ve ... olan hareketi

mefsedetkaranesi münasebetiyle itâ olunan hükmü mevki-i makbuliyyetten ıskat-ı medar görülememiş ve Tatosyan Esteban ber vece muharrer tahlif olunduğu gibi Geçiöğlu Petros'da müttehim merkum aleyhinde ihbaratı manzumedede bulunmuş olmasına ve maa-mâ-fih ahval-ı mezkûre derece-i şirret ve mefsedetlerine delil-i alisini bulunmasına binaen müttehim Kirkor'un kema-fi-l evvel on beş sene müddetle kalebend kılınmasına bil müzakere müttefikân karar verildi.

Fi 4 Muharrem 314 ve fi 3 Hazîran 312

Divan-ı Harb-i Örfi

Reisi

Mehmet Salih

Trabzon Ermeni Mektebi muallimlerinden Bıyıklıyan Ohanes hakkında Divan-ı Harb-i Örfide ceryan eden tahkikât ve muhâkemeyi mutazammın zabtının suretidir.

Yomra nahiyesinin Abyan karyesi ahâlisinden olup Trabzon'da Ermeni mektebinde hocalık etmekte bulunan otuz bir yaşında Bıyıklıyan Ohanes veledi Artin'in Trabzon cemiyeti ihtilâliyesi âzâsından olduğu istihbâr olunmasıyla Divan-ı harbe celb olunarak ber vece zîr isticvâb ve muhâkeme olunur.

Fi 20 Teşrin-i evvel 311

_ Ne zamandan beri Trabzon Ermeni mektebinde hocalık ediyorsun?

_ On bir on iki seneden beri ben Trabzon Ermeni mektebinde hocalık etmekteyim.

_ Mektepte olan hocalık vazifenden başka sair mektep ve millet işlerine ait bir vazifen var mıdır?

_Marhasa ile marhasahane âzâ ve meclis idare-i vilayet ile âzâlarının intihabına dair olan millet meclisinde bir bir buçuk seneden beri âzâ idim. Başka mektep ve millet işlerine asla karışmam.

_ Tüfek, bıçak ve revolver vesair güna silahın var mıdır?

_ Benim silahım yoktur. Polis komiseri gelip hanemi taharri ettiğine de silahım olmadığını söylediğim halde zevcem Anna'nın üzerinde bir revolver zuhûr etti. Komiser

efendi karşısında ben yalancı çıktım fakat bu revolverin mevcudiyetinden hiç haberim yok idi. Köyde mukim bulunan pederim bundan mukaddem getirip haneme bırakmış. Zevcem Anna dahi alıp saklamış. Bana asla haber vermemiş.

_ Senin ve babanın köyde başka revolver ve tüfeği var mıdır?

_ Benim tüfeğim yok idi. Pederimin var ise bilmem. Fakat senede bir ay kadar ben yaz mevsiminde köye ikâmet eylerim. Pederimde başka silah olduğunu görmemişim.

_ Senin Abyan karyesindeki hanende revolver kari beş ateşli bir tüfek zuhûr etmiş. Pederin Artin dahi senin olduğunu söylemiş. Şimdi inkâra mahal var mıdır?

_ Pederim on on iki sene evvel ürcilerden bir tüfek alacağını söylüyordu. Alıp almadığını bilmediğim için bir defa kendisinden sorduğumda alıp sattığını öylemiş idi. Geçen gün vali bey hazretleri beni huzuruna celb edip hanemizde zuhûr eylediğinden bahisle bana bir tüfek irae ettiler. Şimdi de Divan-ı Harb'te gösterilen tüfeği gördüm. Lakin evvelce pederimin aldığı tüfeği görmediğim için bu o tüfek olduğunu tayin edemem.

_ Sen köye gidip geldikçe Martini tüfeği taşıyormuşsun.

_ Hayır, ne benim Martinim ne de taşımışım.

_ Kalfaka ve Kân ve Abyan karyeleri Ermeni cemaati tarafından itâ kılınan iki kıt'a ihbarnamede bu geçen ağustos zarfında sen ve dava vekili Artin Efendi kura-ı mezkûreye gidip ve ahâliyi davet edip eski mektep hocalarını mekteplerden çıkarıp yerlerine Trabzon'dan muktedir hocalar celb etmelerini ve hane başına birer lira ile ikişer tahta vermelerini ve Kaymaklı manastırında inşa olunacak mektep için de iane eylemelerini teklif ettiğiniz ve sen bir Martini tüfeği hamil olduğun ve şimdiye kadar böyle bir teklifi kimse etmemiş iken sizin etmeniz ve hal-i tavrınız Ermeni fesedesinden olduğunuzu anlaştırdığımı yazılıyor. Bu ihbarat-ı umumiye karşı ne diyacaksınız?

_ Artin Efendi Ermeni milleti maarif meclisinin reisi idi. O köylerin mekteplerinin tevhidî ve ıslahı zımında ol tarafa azimet etmiş idi. Bazı tekalifte de bulunmuş ise de ben teklifine iştirak etmemiş idim. Çünkü benim bir vazifem yok idi. Yalnız kendi köyüme ve haneme orada olduğu için bir iki defa kendisiyle birleştim. Fakat benim Martinim tok idi. Köylünün bu ihbaratını kabul etmem.

_ Eylülün yirmi altıncı Salı günü zuhûr eden Ermeni vukuâtında sen nerede bulunuyordun ve ne harekette bulundun?

_ Vukuât ettiğinde ben hanemde idim. Bundan on on beş gün evvele kadar hanemde kaldım. Hükümetten aradılar, alıp getirdiler.

_ Kaymaklı manastırında bir mektep yapılmış. Bunda senin memuriyetin var imiş. Bu mektebi ne lüzum ve maksat üzerine yaptırıyorsunuz?

_ Mezkûr mektebi manastır mütevellisi Suranyan yaptırıyordu. Benim orada bir memuriyetim yoktur. Mektepte köylü çocuklarını toplayıp okutacaklar idi.

_ Mezkûr mektebe iane cümle Kalfaka ve Kân ve Abyan ve Şana ve Zinkile karyelerine dava vekili Artin Efendi ve Papaz Vahan ile birlikte sende azimet etmişsin.

_ Artin Efendi ile Trabzon'dan birlikte hareket ettik. Ben köyüme gittim. Avdetle Şana karyesinde merkum ile birleştik. Ben iane cemine pek karışmadım. Papaz Vahan'ı Kalfaka ve yahut Şana karyesinde bulduk. Şimdicek bu kadar derhatır ediyorum.

_ Hanen taharri olduğunda zevcen Anna'nın üzerinde bir revolverle altı adet fişek bulundu. Lakin fişekler mezkûr revolverin fişekleri değildir. Şu halde bu fişeklerin de başka bir revolveri olacaktır. O nerededir?

_ Hayır, başka revolver olmamalıdır. Fişeklerde derdest olunan revolverin olmalıdır. Lakin bu revolver benim değil pederimindir.

Üçüncü sahîfe

(Revolver getirilip muayene olundukta bulunan altı fişek kendi fişeği olduğu anlaşıldı.)

_Pederin bu revolveri ne sebebe mebni hanene getirip bırakmış?

_ Niçin getirip bıraktığını bilmem.

_ Müsteciren ikâmet ettiğiniz hanenin sahibesi Habanuş'un erkek olarak kimsesi var mıdır?

_ Habanuş'un erkek olarak kimsesi yoktur. Otuz yaşında bir hemşiresi vardır. Kendiside mûcirrede ve bakiredir.

_ Mezbure bakire olduğunu söylüyorsunuz? Halbuki mezbure odasından üzerine alıp saklayacağı esnada elli adet Karadağ fişeği ve bir kama tutulmuştur. Bunlarda senin olacağı tabiidir. Erkeksiz ve bakire bir kadında elli Karadağ fişeğiyle bir kama ne arar?

_ Kama galiba babasından kalmadır. Lakin fişekleri ne yapacağını bilmem. O fişekler benim değildir.

_ Doğramacı Manuk'la kardeşlerini tanır mısın? Bunlarla dostluğunuz veya husumetiniz var mıdır?

_ Bunları tanır isem de dostluğum, düşmanlığım yoktur.

_ Doğramacı Manuk'un dükkanına gider gelir mi idin?

_ Mektep yazı tahtası yaptırmak ve o tahtaları boyattırmak üzere bundan bir buçuk iki sene evvel merkumun dükkanına bir iki defa gitmişim. Hatta ben kendisini tanımaz iken mektep için lüzum görülecek bu gibi eşyayı merkum Manuk'a yaptırmak marhasahane tarafından emr olunduğu için gidip yaptırdım. Başka bir münasebetim yok idi.

_ Sen her zaman Manuk'un dükkanına gider ve refikândan Kirkor'da birlikte bulunur olduğunu ve gizli gizli konuşur olduğunuzu haber veriyorlar.

_ Ben Manuk'un dükkanına her zaman gitmezdim. Kirkor'da tahta yaptırmak üzere Manuk'un dükkanına gitmiş olmalıdır. Lakin gizli gizli konuştuğumuzun aslı yoktur. Ben Kirkor'la birlikte Manuk'un dükkanına gitmemişim.

_ Marhasa Yeğişa Efendinin hizmetkârı Kasbaroğlu Ermenak, Manuk'u marhasahaneye davet için dükkanına ne zaman gitse seni ve Kirkor'u orada görür olduğunu söylüyor. Şimdi inkârın ne manası var?

_ Hayır ben Manuk'un dükkanına her zaman gitmezdim. Bir iki defa gitmişim. Ermenak bana isnâdda bulunuyor.

_ Merkum Ermenak ile birâderi Mertad'ın sana bir husumeti var mıdır, var ise sebebi nedir?

_ Belki çocukları mektepte vardır ve ben dönüşümde bana husumet bağlayarak böyle ihbarda bulunuyorlar. Lakin bunların ihbarını kabul etmem.

Dördüncü sahîfe

_ (Hanesinde zuhûr eden bir küçük fotoğraf levhası irâde olunarak) Bu fotoğraf kimindir? Hanenizde ne sebeple bulunuyordu?

_ Bu fotoğraf benim hanemde zuhûr etmemiştir. Bende öyle resim yok idi. İhtimal ki hane sahibesi Habanus'un odasında zuhûr etmiştir.

_ Bu fotoğrafın Çerkes elbisesini labis bir şahıs musavverdir. Bunun aynı refikin Kirkor'un hanesinde de zuhûr eyledi. Zaten seninle Kirkor Trabzon cemiyeti

ihtilâliyesinde dahil bulunduğunuz pek çok Ermeni ile beraber pek bî taraf bulunan bir Ermeni tarafından ihbar olunuyor. Şahsı meçhul bir adamın resminin senin hanenle Kirkor'un hanesinde birer levhası zuhûr etmiş. Kirkor ile müşareketinizi daha ziyade teyid ediyor.

_ Cemiyet-i ihtilâliyeden benim haberim yoktur. Bu resimde benim hanemde zuhûr etmemiştir. Kirkor ile müşareketi kabul etmem.

_ Doğramacı Manuk'un Trabzon'da Ermeni reisi fesat ve ihtilâli olduğu hanesinde derdest olunan silah ve evrak-ı muzırre ve eşyayı saire ve cemiyeti ihtilâliye mühürleriyle anlaşılır. Sen ve Kirkor daima merkurum Manuk ile görüşmenizde sizin o cemiyete dahil bulunduğunuzu rütbe-i tahkikâ îsâl ediyor. Hakikâtı hali ketm etme doğrusunu söyle.

_ Hayır Manuk'un reisi fesat olduğunu ben bilmezdim. Kendisiyle de görüşmezdim. Tahta yaptırmak ve boyatmak üzere merkurumun dükkanına ben iki defa gitmişim. Başka bir şeyden haberim yoktur, kabul etmem. Manuk'un birâderi Esteban'dan da sual ettiniz dükkanlarına kaç defa gitmişim anlaşılıyor.

_ İyi hatıra getirdiniz. Manuk'un birâderi Esteban'da Manuk'un dükkanına gider olduğunuzu ve gizli gizli konuşarak kendisine duyurmaz olduğunuzu ve fakat Kirkor senden daha sık sık gider bulunduğunu söylüyordu. Bununda ihbarına karşı bir şey diyebilecek misin?

_ Hayır ben her zaman gitmezdim. Senede ancak bir iki defa gidiyordum.

_ Zabt ve kiraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ Evet muvâfıktır. Tasdik eylerim.

Fi 20 Teşrin-i sâni 311

Reisi Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

Mehmet Salih

Numara

Beşinci sahîfe

27

Cemiyet-i fesadiyede medhali ihbar olunmasından dolayı Divan-ı Harb-i Örfide tahkikât ve muhâkemesi icra kılınan Trabzon Ermeni Mektebi hocalarından Bıyıklıyan Ohanes

dahi delalet emsaliyle takakkuk eden ahval-ı fesadiyelerinden kati nazar Trabzon heyeti ihtilâliesini teşekkül ve talim-i fesat için Kaymaklı manastırında bir mektep inşasına teşebbüs eden on iki kişiden birisi dahi merkurum Ohanes olduğu sıhhat ifadesine itimat olunan Havyarcıoğlu Keyfuruk'un ve erbab-ı fesattan bulunduğunu Kasbaroğlu Ermenak ve Mertad'ın alel derecat ihbar eylemesi ve başlıca sa-i bil fesat olanlardan idam cezasıyla mahkûm Şehrikyan Artin Efendi ile birlikte kablel vukuâta Abyan ve Kalfaka karyelerini ve sair Ermeni köylerini dolaşıp ve Kalfaka karyesinde kezâlik idam cezasıyla mahkûm olan rahip Koçiyân Vahan'la birleşip mektep-i mezkûre için akçe ve kereste talebinde bulduklarının ve fesadiyle iştigallerinin Abyan ve Kalfaka karyeleri Ermeni heyeti ihtiyariyesi taraflarından bit tanzim Yomra nahiyesi müdürüyetinden makam-ı vilayete takdim kılınan iki kıt'a mazbata-i ihbariyede beyan ve işar olunması ve silaha müteallik bir şeyi olmadığını indel hakikât söylediği halde hanesinin taharrisinde esnasında kendi zevcesinin üzerinden bir revolverle altı adet fişek ve kendileriyle birlikte hanede ikâmet eden Habanus'un üzerinden dahi elli adet Karadağ revolverine mahsus fişek çıkarılması ve karye-i mezkureyi dolaştıkları zaman bir Martini tüfeği hamil olup pederinin Abyan karyesindeki hanesinde zuhûr eden revolver şeklinde beş ateşli tüfeği dahi merkurum Ohanes'in istimal eylediği ihbarat ve işarat-ı resmi cemilesinden bulunması ve idamına dair yapılan mazbata-i hükmüde vakıayı fesadiyenin cümlesinde iştirak ve medhali beyan olunduğu vechile ru-i say erbab-ı fesattan Doğramacı Manuk'la bir buçuk sene evvel mektep yaptırmak için dükkanına gittiğinde bir iki defa görüştüğünü dermiyan eylediği halde merkurum Ermenak ve Mertad'ın ve Manuk'un ve birâderi Esteban'ın suret-i ifadat-ı ve ihbaratına nazaran merkurum Manuk'la tebyin eden muarefeti daimesi ve mektep hocalarının fedailik alamet-i mahsusası olarak umumiyetle taşıdıkları sivri sakalları hadise-i ahirenin zuhûruna ve keyfiyetin şuyuğuna mebni hükümetin nazarı dikkatine çarpmamak için traş ettirdikleri ihbaratı vâkıadan ve bil müşahede anlaşılmuş ve Doğramacı Manuk'un hanesinden zuhûr eden evrak-ı fesadiyenin yazılarıyla icra-i tatbikât edilmek üzere huzuru heyette istiktap olunduğu zaman halen ve tavren teyid medhaline delalet eyleyecek asârı havf ve telaş göstermesi ve Fetveciyan Hemayak'ın ifade-i vâkiası gibi yekdiğerini müeyyed delail ve emareti merkurum Ohanes'in dahi Memalîk-i Devlet-i Aliye'den bir kıt'asını İdare-i hükümeetten çıkarmağa teşebbüs eden cemiyet-i fesadiyede medhal ve muşareketini mertebe-i sübute îsâl eylemiş ve şu kadar ki heyeti

merkumenin ikinci derece-i istihsanı sırasında bulunması hakkında medar-ı tahfif ceza-i ahvalden görülmüş olmağla mülkiye ceza kanunname-i hümayûnunun elli dördüncü maddesi zeyl ve ilavesinin fıkra-i saniyesi hükmüne tevfikân on beş sene müddetle kalebend kılınmasına bil ittifak karar verildi.

Fi 3 Cemâzî-yel-evvel 313 ve fi 8 Teşrin-i sâni 311

Aza	Aza	Aza	Aza	Aza	Aza	Reisi Divan-ı Harb-i
Örfi						
Binbaşı	Binbaşı	Binbaşı	Redif	Trabzon	Redif	Trabzon Mirliva
			Kaymakamı	Alayı	Miralayı	Mehmet Salih

Bâlâdaki fezleke Divan-ı Harb-i mahsusa takdim olunması üzerine gösterilen nevâkısın ikmal-i zımında müttehim Ohanes celb olarak hakkında muhbirlik etmiş olan Fetvacıyan Hemayak ile ber vece zîr bil muvâcehe isticvâb olunurlar.

Fi 22 Mayıs 312

_ Ey Hemayak, sen mukaddemâ göndermiş olduğun haber üzerine Divan-ı Harb-i Örfiye celb olunarak reisi fesat olan Doğramacı Manuk ve Papaz Vahan'ın şerrin ve kuvve-i muzırretleri Bıyıklıyan Ohanes vesair bir takım Ermeniler olduğunu ve talim-i fesat için köylü çocuklarına mahsus olarak Kaymaklı manastırında inşasına teşebbüs olunan mektebe merkurum Ohanes'in muallim tayin olunması mukarrer ettiğini söylemiştin. Şimdi yemin ederek o ifadeni

Altıncı sahîfe

Ohanes'in muvâcehesinde söyle bakalım.

_ Ben İstanbul'a nakli dava ettim. Burada Divan-ı Harb-i Örfide bir şey söyleyemem.

_ Ey Hemayak, sen nakli, dava etmiş isen kendi davanı etmiş olmalısındır. Ohanes hakkındaki ihbaratına bir tesiri olamaz.

_ Kimin hakkında olur ise olsun ben burada bir şey söylemeyeceğim.

- _ Ey Ohanes, Hemayak'ın evvelki ihbarına ve şimdiki ifadesine karşı ne dersin?
- _ Ben İstanbul'a nakli dava ettim. Burada bir cevap veremem. Maa-mâ-fih hakkımdaki ihbaratı da kabul etmem ve bundan başka bir şey söyleyemem.
- _ Zabt-u kıraat olunan ifadeniz muvâfık ise tasdik ediniz.
- _ Evet bu ifadelerimiz muvâfık olmağla tasdik eyleriz.

Fi 22 Mayıs 312

Ohanes Bıyıklıyan Hemayak Fetvacıyan

Divan-ı Harb-i mahsusca gösterilen nevâkısın ikmalî zımnında müttehim Ohanes ve hakkında muhbirlik etmiş olan Kasbaroğlu Ermenak Divan-ı Harb-i Örfiye celb ile ber vece zîr bil muvâcehe isticvâb olunurlar.

Fi 22 Mayıs 312

_ Ey Ermenak, sen mukaddemâ isticvâb olduğundan Marhasa Yeğişa Efendinin intiharından sonra dava vekili Artin efendi ve Doğramacı Manuk ve Hoca Kırkor ve Bıyıklıyan Ohanes bir taraf tutarak ferik paşalara silah endahat eden Canik'le Misak'ı kendileri yine celb ettiğini ve ferik paşalara silah atmaları bile onların teşvikiyle vakı olduğunu ihbar etmiş ve Ohanes'i her zaman merkum Manuk'un dükkanında görür olduğunu alamet-i tezkâr eylemiş idin. Şimdi o ihbarını yemin ederek Ohanes'in muvâcehesinde tekrar eyle bakalım.

_ Ben İstanbul'a nakli dava etmiştim. Burada bir şey söyleyemem.

_ Ey Ermenak, nakli dava etmiş isen kendi hakkındaki davayı nakil etmiş olmalısındır. Bunun yani muhbirliğe katiyyen bir tesiri yoktur.

_ Muhbirlik olsun ne olursa olsun ben İstanbul'a nakli dava ettim. Şimdi burada bir şey söyleyemem.

Yedici sahîfe

_ Ey Ohanes, Ermenak'ın o ihbarına ve şimdiki ifadesine karşı ne dersin?

_ Ne diyeyim, ben İstanbul'a nakli dava ettim. Burada bir güne cevap veremem. Bununla beraber Ermenak'ın o ihbarını kabul edemem.

_ Ey Ohanes, Ermenak'ın o ihbarını ne için kabul etmiyorsun?

_ Nakli dava ettiğim cihetle cevap veremem.

_ Zabt-u kıraat olunan ifadeleriniz muvâfık ise tasdik eyleyiniz.

_ İfadelerimiz muvâfık olmağla tasdik eyleriz.

Fi 22 Mayıs 312

Kasbaroğlu Ermenak Bıyıklıyan Ohanes

Divan-ı Harb-i mahsusun tedkikât defterinde gösterilen nevâkısın ikmalî zımında müttehim Ohanes ile hakkında ihbaratta bulunmuş olan Doğramacı Esteban Tatosyan ber vece zîr muvâcehe isticvâb olunurlar.

Fi 26 Mayıs 312

_ Ey Esteban, mektep hocası Bıyıklıyan Ohanes her zaman dükkanımıza gelerek birâderin Manuk ile gizli gizli konuşur ve konuştuklarını sana duyurmaz bulduklarını mukaddemâ ihbar etmiştin. Şimdi yemin ederek o ihbarını Ohanes'in muvâcehesinde tekrar eyle bakalım.

_ Benim şimdi aklım başımda yoktur. Ben İstanbul'a nakli dava ettim. Burada bir şey söyleyemem.

_ Ey Esteban, nakli dava ettin ise kendi hakkındaki davanın nakil olunmasını istid'a ermiş olmalısın. Onun başkası hakkındaki şahadetine tesiri olamaz.

_ Ben burada bir şey söyleyemem. Ne vakit İstanbul'da sorarlar ise ol vakit cevap veririm.

_ Zabt-u kıraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ İfadem muvâfık olmağla parmak basarak tasdik ederim.

Fi 26 Mayıs 312

Bâlâdaki fezlekenin işarına yazılan sual ve cevapları aslına mutabıktır.

Fi 29 Mayıs 312

Reisi Divan-ı Harb-i Örfi

Sekizinci sahife

Numara

77

Fezleke

Trabzon Ermeni erbab-ı fesadından Bıyıklıyan Ohanes'in on beş sene müddetle kalebend kılınmasına dair tanzim olunan 8 Teşrin-i sâni 311 tarih ve 27 numaralı fezleke-i acizanemiz taraf-ı ali-i vilayet penâhîden makam-ı muallayı sadâret penâhîye arz ve takdim olunması üzerine cevaben şeref varid edip Divan-ı acizanemize sual ve tevdi buyrulan 25 Kanun-i sâni 311 tarih ve 111 numaralı emirname-i samiye melfuf olan Divan-ı Harb-i mahsusun tedkikât defterinde merkum Bıyıklıyan Ohanes'in Trabzon cemiyet-i fesadiyesi âzâsı olan on iki kişiden birisi olduğuna hükmedilmiş ve Divan-ı harp mazbatasında gösterilen delil ve emare ve aleyhinde vuku bulan şahadet derece-i kifayede görünmekte ise de şühûdun tahlifleri ve merkumla iktiza eden muvâceheleri icra kılınmamış olduğundan dolayı fezleke-i mezkûrenin îade olunduğu işar olunmağla ol vecihle ikmal-i nevâkîsa ibtidar olunmuş ise de ferik saadetli Hamdi ve Bahri paşalar hazretleri suikâsten müttehim Bıyıklıyan Ohanes ile sair bir takım rüesa-i fesede hakkında ihbaratta bulunan Havyarcıoğlu Keyfuruk ledel taharri Batum cihetine gittiği polis komiserliğince bildirilmesiyle merkumun alelusul tahlif ve muvâcehesine imkan kalmamış olup ancak müttehim merkum Ohanes'in Trabzon Ermeni reisi fesadi olduğu hanesinde zuhûr eden asâr-ı fesadiye muhakkak olan Doğramacı Manuk ve Papaz Vahan'la muşareketi olduğunu ve köylü çocuklarının da ... ezhâni zımında Kaymaklı manastırında derdest inşa bulunan mektebe muallim tayin edilmiş mukarrer bulunduğunu ihbar etmiş olan Fetvacıyan Hemayak ile müttehim merkumun Doğramacı Manuk ve Papaz Vahan ve Hoca Kirkor'la bir cemiyet teşkil ederek elan ve iddia-i kararda bulunan ferik paşalar hezaratına carihleri Misak ve Hacik'i mücasereti vâkıya sevk ve teşvik ettiklerini haber vermiş olan Kasbaroğlu Ermenak ve Doğramacı Manuk ile her zaman görüşüp konuşur olduklarını ve konuştuklarını kendisine duyurmaz ettiklerini ihbar eden merkum Manuk'un birâderi

Esteban ayrı ayrı celb edilerek müttehim Ohanes ile muvâcehe edildiklerinde kendileri İstanbul'a nakli dava edilmesini istid'a etmiş oldukları cihetle Divan-ı Harb-i Örfide bir söz bile söylemeyeceklerini bir suret-i müttehaddide dermiyan eylemişler ve her ne kadar nakli dava usulu mahâkeme-i adliyede cari ise de İdare-i Örfiye kararnamesinde bu yolda bir kaide olmadığından ve bununla beraber nakli dava istid'asında bulunmuş olsalar bile kendi haklarındaki davanın naklini istid'a etmiş olacakları cihetle müttehim merkum hakkındaki şehadetlerine tesiri olamayacağı sureti münasibe de efham olunarak muvâcehe-i ifa-ı şehadet etmeleri talep olunmuş ise de yine ifade-i sabıklarında ısrar ile sekiz aydan beri bi tefrik imtidad eden mevkufiyetlerinden bahs ve iştikâ ederek etvârı serkeşane izharından te'dip etmemişlerdir. İmdi ber vece maruz müttefik'ul lafza ve olmağı ifadat da bulunmaları mahkûminden dava vekili Artin Efendinin talim ve teşvikiyle vuku bulduğu muhakkak ise de kendilerine bu cüret ve serbesti iş eden hal-i selamet ve asayiş memleketi temin ve muhafaza maksadıyla la hak olan hükümlerin şimdiye kadar haber alınmamasından ve İdare-i Örfiye tabirinin mutazammın olmadığı mana gibi kudret ve şevket hükümetin irâde-i asar-ı filiyeye eylememesinden neşet etmiş ve İdare-i Örfiyenin teşkiliyle erbab-ı fesadın tevkif olunması yüzünden tekrar eden asayiş derdest olunan asâr-ı fesadiye tedabiri vakanın isabetini irâdeye kâfi esbabtan bulunmuş olmasına ve maa-mâ-fih muhbirun merkumunun suret-i ... da best-i kelam etmeleriyle hükmü sabıkın tagyîrine mahal bulunmamasına binaen icra-i icabı Divan-ı Harb-i mahsusun rey'ine menut olmak üzere müttehim merkumun ... evvelü on beş sene müddetle kalebende kılınmasına bil müzakere müttefikân karar verildi.

Fi 28 Zilhicce 313 ve fi 29 Mayıs 312

Aza	Aza	Aza	Aza	Aza	Aza	Reisi Divan-ı Harb-i
Örfi						
Binbaşı	Binbaşı	Binbaşı	Topçu	Nizamiye	Redif	Trabzon Mirliva
			Kaymakamı	Miralayı	Miralayı	M. Salih

Trabzon cemiyet-i ihtilâliyesi hakkında malumat olduğu haber verilen Muhyittin mahallesinden kırk yaşında Havyarcıoğlu Keyfuruk Divan-ı Harb-i Örfice celb ile ber vece zîr isticvâb olunur.

Fi 28 Teşrin-i evvel 311

_ Trabzon cemiyet-i ihtilâliyesi hakkında senin malumatın olduğu haber veriliyor. Derece-i malumatını bir tafsil beyan eyle.

_ Trabzon'da fesat ve ihtilâl çıkarmak üzere teşekkül eden cemiyette Amasyalı Hoca Artin ve diğer Micazoğlu Pamukcu Hacı Hocazur'unda hizmetinde bulunan Bağus ve Doğramacı Tatosyan Manuk ve İkinik oğlu Hoca Kirkor ve dava vekili Şhrikiyan Artin ve Papaz Vahan Kociyan ve mektep hocası Bıyıklıyan Ohanes ve Kılınçoğlu bereber Artin'in oğlu Esteban ve Fetvacıyan, Hacı Agop'un oğlu Vartan dahil bulunduğu ve bunlar on iki azadan mürekkep ettiğini ve Dradoryan Hatum dahi o cemiyet-i fesadiyede dahil olduğunu haber aldım. Bunların daha refikleride vardır ki müsaade edebilirse diğerlerinin de isimlerini öğrenerek gelip haber veririm. Bu on iki kişi Kaymaklı manastırı mektebi derununda hafî bir mektep inşa ederek şehirli ve köylü Ermeni delikanlılarına talim ve fesat ve ihtilâl etmek teşebbüsünde bulduklarını işittim. Maa-mâ-fih otuz yaşından aşağı takdir Ermeni delikanlıları var ise cümlesi fesat cemiyetine dahil bulduklarını ve kaffe-i alel derecat bir hizmet-i fesadiye ile mükellef ettiklerini haber alıyorum.

_ Senin cemiyet-i fesadiye hakkında bu kadar malumatın olduğu halde niçin hükümete gelip haber vermedin?

_ Hükümete gelip haber vermek eceli davet etmek demektir. Haber vermekten çekiniyordum, korkuyordum. Cemiyet-i fesadiye hakkında ihbaratta bulunduğumu tamamıyla haber alsalar, beni derhal telef ederler. Hatta Bahri ve Hamdi paşaları cerh olundukları gün ben carihlerin isimlerini paşalara gidip haber verdiğim için bütün Ermeniler bana nazar-ı nefretle bakmaktadırlar. Bir hafta evvel Batum'daki birâderimden aldığım mektupta ben paşaların yanına ve hükümete gidip geldiğim için Ermenilerin şüphe ettikleri ve şayet Batum'a gidecek olur isem katl ve itlâfım muhakkak bulunduğunu ve bu keyfiyeti Trabzon'dan Batum'a giden Ermenilerde söylemişlerde iduğu işar olunur. Bu hal meydanda iken ihbarıma da itmanım hususunda mağdur olduğum teslim olunur.

_ Batum'da mukim birâderinden gelen mektubu tercüme ettirmek üzere Divan-ı harbe itâ eder misiniz?

_ Birâderimden geldiğini arz ettiğim mektubun bana lüzumu yoktur. Buyurunuz, alınız. (itâ etti, evrakı derununda zabt olunur.)

_ Zabıt ve kıraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ Evet muvâfıktır. Tasdik eylerim.

Fi 28 Teşrin-i evvel 311

Havyarcıoğlu Keyfuruk

Aslına muvâfıktır.

8 Teşrin-i sâni 311

Reisi Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

Mehmet Salih

Ermeni ihtilâlinden dolayı maznunen derdest olunup tevkif edilen Trabzon'un İskender Paşa mahallesinde mukim manifaturacı otuz üç yaşında Arabiyan Artin veledi Bağus Divan-ı Harb-i Örfiye celb ile ber vece zîr isticvâb ve muhâkeme olunur.

Fi 1 Teşrin-i sâni 311

_ Eylülün yirmi altıncı Salı günü zuhûr eden Ermeni vukuâtında sen nerede ve ne harekette bulundun?

_ Vukuât günü ben Necik postasına gitmiş idim. O esnada herkes konuşup kaçışmağa başladı. Bende korkup akrabamızdan Hacı Mardirus Ağa'nın hanesine kaçtım. Bir müddet orada saklandım. Ba'de zabıta memurları gelerek ve teslim olunuz diyerek pederi teslim ettirdi. Hacı Mardirus Ağa ile birlikte olup telgrafhanede bulunan vali bey efendi hazretlerinin yanına götürdü. Oradan Güzelhisar daire-i askeriyesine ve oradan da meydan-ı şerifteki hane ve ondan sonra da hükümet tevkifhanesine nakil olundum.

_ Senin üzerinde ne gibi silah var idi?

_ Benim üzerimde bir güne silah yok idi.

_ Üzerinde silah olmadığını söylüyorsun. Halbuki Hacı Mardirus Ağa'nın hanesinden bir çok silahlar endahat olunmuş. Ba'de zabıta memurları gelerek, etmeyiniz, teslim olunuz demişler. Sen ve Hacı Mardirus Ağa teslim olarak telgrafhanede bulunan vali bey efendi hazretlerinin yanına gitmişsiniz. O silahları kim atmıştı?

_ Ben korkumdan bir odaya saklanmış idim. Dışarıda silahlar endahat olunmakta ettiğini işitiyordum. Lakin kimler endahat ediyordu görmedim.

_ Sizden başka erkek olarak evde kimler var idi?

_ Benden ve Hacı Mardirus Ağa'dan başka merkumun hizmetkârı Melkun ve akrabasından Canik orada mevcut idiler. Endahat olunduğunu söylediğiniz tüfekleri bunlar atmış olmalıdır.

_ Melkun ve Canik'te ne gibi silah var idi?

_ Hacı Mardirus Ağa ile teslim olup dışarı çıktığımız sırada hane derununda kalan Melkun ve Canik'in yanında birer çifte tüfekte birer revolver gördüm.

_ Kendi hanenizde ne gibi silahınız var idi?

_ Bizim evimizde asla silah yoktur.

_ Hacı Mardirus Ağanın hanesinde beş tane boş revolver kılıfı bulundu. Bu kılıfların elbette revolverleri olacaktır. Onlar ne oldu?

_ Ben bu kılıfları ve revolverleri görmedim.

_ Senin birâderin Ermenak üzerinde bir revolver derdest olunarak vukuât esnasında telef edilmiş bu revolveri üzerinde ne için taşıyordun?

_ Evet. Bende işittim. Birâderimin üzerinde vukuât zuhûrundan yarım saat kadar makdem bir revolver derdest olunmuş ve vukuâtta kendisi itlâf edilmiş lakin bu revolveri nereden aldığını ve ne zamandan beri yanında taşıdığını bilmiyorum. Bilseydim revolverini alır mahfederdim. Kendisinin de sebebi itlâfı olmazdı.

_ Trabzon'da mevcut olan cemiyeti ihtilâliyenin on iki kişiden ibaret bulunan âzâsı kimlerdir ve bunların ifsat ederek fedai yazdırdıkları genç Ermeniler hangileridir, sen bilirmişsin. Senin vukuât esnasında itlâf edilen birâderin Ermenak'ta fedai takımından imiş. Bunların doğrusunu bilmelisin.

_ Cemiyet-i fesadiye âzâsı ve fedailer kimlerdir ben onları bilemem. Birâderimin fedai olduğundan da haberim yoktur.

_ Hacı Mardirus Ağa'nın hanesinde serilmiş yirmi kadar yatak ve bir takım köylü adamlar görülmüş.

_ Ben korktum. Korkumdan ne yatak gördüm,ne köylü adamlar.

_ Zabt ve kıraat olunan ifaden muvâfık ise tasdik eyle.

_ Evet muvâfıktır. Tasdik eylerim.

Fi 1 Teşrin-i sâni 311

Artin

Aslına muvâfıktır.

Fi 13 Teşrin-i sâni 311

Reisi Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

M.Salih

Maznun aliye Ermenak Divan-ı Harb-i Örfiye celb ile ber vece zîr isticvâb ve muhâkeme olunur.

Fi 29 Teşrin-i evvel 311

_ Senin evvelce ifaden zabt olunmuştu. İşte o ifaden şimdi kıraat olundu. Senin Bahri ve Hamdi paşalara sıkâst ederek cerh ettiğin İslam ve Ermeni milletinden birçok kimseler tarafından haber veriliyor. Bu ihbaratta ve hakkında hasıl olan delail ve emarata karşı bir müdafan var ise şimdi Divan-ı Harb-i Örfide dermiyan etmelisin.

_ Benim hakkımda ihbarda bulunanlar doğru söylememişlerdir. Ben akşam üstü saat on raddesinde dükkanımı kapattım. Zağanos karyesine gittim. Oradan avdet etmekte iken beni derdest ettiler. Hükümete getirip tevkif ettiler. O sırada işittim ki Hacikle Misak, paşaları cerh etmiş. Benim ise o fiilde asla medhalim yoktur. Ben o fiili kabul etmem. Benim ifadem evvelce zabt olunmuştur. Ondan başka bir diyeceğim yoktur. Şu kadar diyebilirim ki Hacik'le Misak dava vekili Artin Efendi ve Doğramacı Manuk ve İkinik Hoca Kirkor'un taraftarıdır. Marhasa Yeğişa Efendi intihar ettikten sonra Artin Efendi ve Doğramacı Manuk ve Hoca Kirkor ve Bıyıklıyan avanesi bir taraf tuttular. Hacik'le Misak kendilerine celb ettiler. Paşalara suikâst ettirende bunlar olsa gerektir. Papaz ve avaneside onların zimmetine dahildir. Hatta ben marhasahanede hizmet etmekte iken Kirkor ve avaneside Doğramacı Manuk'un dükkanında daimen girip oturmakta olduğunu görürdüm. Hatta bunlar Kaymaklı manastırında bir mektup inşa

ettirdiklerinden köylü çocuklarını getirip orada talim ve terbiye ettirmek teşebbüsünde bulduklarını biliyorum. Binaberin bu fesada ve marhasa efendinin intiharına sebebiyet veren bunlardır. Marhasa Yeğişa Efendinin intiharına şahit Kisan Artin Efendi ile diğerleri sebebiyet verdiklerini ben patrikhaneye takdim ettiğim bir arıza ile ihbar ettim.

_ Zabt ve kıraat olunan ifadelere muvâfık ise tasdik eyle.

_ Evet muvâfıktır. Tasdik eylerim.

Fi 29 Teşrin-i evvel 311

Maznun aliyyeden olup Divan-ı Harb-i Örfiye celb ile olunan yirmi dokuz yaşında reji idaresi amelisinden Kasbaroğlu Mertad veledi Karabet ber vece zir isticvâb ve muhâkeme olunur.

Fi 29 Teşrin-i evvel

_ Ferik Bahri ve Hamdi paşalar hazereatı birâderin Ermenak ve berber İstefan mahdumu Hacik taraflarından cerh olunduktan sonra sen bu vakayı görenleri bulup bu işi gördünüz zinhar hükümete haber vermeyiniz. Eğer haber verir iseniz sizi yok ederiz demişsin böyle haber veriliyor. Buna karşı ne dersin?

_ Ben kimseye bir şey demedim. Asla kabul etmem. Ben o gün haneme gittiğimde hanemizin alay beyi ve polisler tarafından sarılmış olduğunu gördüm. Onlar beni isticvâb ederek Ermenak'ı taharriye yolladılar. Ben gidip aradım ise de bulamadım. Bulamadığımı gelip haber verdim. Oradan beni alıp daire-i hükümete getirdiler. Tevkif ettiler. Elan taht-ı tevkifteyim. Kimse ile görüşemedim. Kimseye bir şey söylemedim.

_ Vâkıa gününden ne ettin ki oradan kalkıp gittin ve hanesinin sarılmış olduğunu gördün?

_ Ben eski Reji idaresindeki Bağus'un kahvehanesinde oturmakta iken saat on biri geçti. Oradan kalkıp istînâf reisinin hanesi yanına geldiğimde bir kalabalık tecemmu ettiğini görerek birine sordum. Ferik paşaların iki Ermeni tarafından cerh edildiğini söylediler. O esnada Polis Yusuf Efendi de bît tesadüf pederim hanemizde beni beklemekte olduğunu söyleyince eve gitmeğe şitâb ettim. Başka kimse ile görüşmeksizin eve gittim. O vakit gördüm ki evimiz sarılmış. Birâderim Ermenak taharri olunuyor. Ermenak'ı

benden sordular. Bende çarşıda bulunması melhuz olan yerlere gidip baktım, bulamadım. Avdet ederek haber verdim. Oradan da daire-i hükümete getirdiler.

_ İstînâf reisinin hanesi civarına geldiğin zaman vukuâtı görenlere demişsin ki ; “Zinhar hükümete haber vermesinler. Yoksa haber verirlerse onları yok ederiz”. İyi düşününüz. Bunu yine Ermeni milletinden olanlar haber veriyor. İnkara mahâl yoktur.

_ İstînâf reisinin hanesi yanına geldiğim sırada berber Erşak'ın dükkanına uğradım. Traş olmak istedim. Fakat vakit geç olduğu için sarf-ı nazar ederek ve eve gitmeye niyet ederek yola çıktığımda Polis Yusuf Efendiye tesadüf ettim. Kimseye bir şey söylemedim.

_O esnada Karagözyan'ların hanesine uğramış ve bir kadına bazı tehdidatta bulunmuşsun.

_ Hayır ben Karagözyan'ların hanesine uğramadım ve kimseye de bir güne tehdidatta bulunmadım.

_ Sen tevkifhanede iken dava vekili Şehrikiyan Artin Efendi fesat başı olduğuna dair bir ifade de bulunmuşsun. Bu babdaki malumatın neden ibaret ise beyan eyle.

_ Evet. Ben öyle bir ifade de buldum ve yine bulunurum. Hakikât-ı hali de öyledir. Şehrikiyan Artin Efendi millet içinde her şeyi yapmaya muktedir bir adamdır. Tevkifhanede iken şu fesat ve ihtilâle sebebiyet verenler hükümet tarafından taharri olunmakta ettiğini söylediler. Bende dedim ki; “ Artin efendiyi tutsunlar. Başka musibet aramasınlar. Miletin başına bu felaketi getirmeye sebep olan odur. Rusya'dan sair yerlerden türlü türlü efkarda muallimler celb ederek ahâli arasında fesat tohumu ektirdi. Her hususatta iktidar ve dirayetini izhar ve nufuzunu tesir ettirdi. Binaberin bu fesat ve ihtilâlin başlıca muharrek ve ... Artin Efendi olduğunda zerrece iştibâh yoktur”.

_ Zabt ve kiraat olunan ifaden muvâfik ise tasdik eyle.

_ Evet muvâfiktir. Tasdik eylerim.

Fi 29 Teşrin-i evvel 311

Aslına muvâfiktir.

Fi 8 Teşrin-i evvel 311

Reisi divanı harp-i Örfi

Trabzon Mirliva

M. Salih

Trabzon Kale Kumandanlığı Canib-i Alisine

Çıkma kollu Şişhane 1	Mahallî İngiliz Vincesteri 1	Naturalı çifte 1	Mahal kapsullu çifte 1
Barut tenekesi (derununda bir miktar barut olduğu) 1		Fişek (bir çuval parçası ve alat-ı saire derununda) 1	çuvalla

Arabiyan Hacı Mardirus Ağa'nın hanesinde asakir-i şahaneye izahat edilen bâlâda hüsnü beyan olunan silah ve fişek ve sairede kolluk muhafızlığına teslim olunduğu mübeyyen işbu jurnal takdim kılınmıştır. Ol bâbda ferman

Fi 26 Cemâzî-yel-evvel 311

Merkez Tabur Ağası
Nuri

Aslına muvâfıktır.

Fi 13 Teşrin-i evvel 311

Reis-i Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

M.Salih

Huzur-u Ali-i Kumandan-ı Fehimaneye

Cinsi meçhul(mahallî olduğu) Vincester 1	Çıkma kollu (şahsı olduğu) Şişhane tüfek 1	(mahallî olduğu sökölüp) muayaenesi icap eder.) Kapsüllü çifte tüfek

Kırmalı çifte tüfek(şahsı olduğu)	Kırmalı çifte tüfeğe mahsusa (mahallî olduğu)
1	Fişek
	46 sarı tenekeden
	4 siyah kağıttan
	—————
	50

izahat olunmuştur.

Kırmalı çifte tüfeğe mahsus	Fişek kağıdına mahsus	Fişek-i mahsusa
Fişek kovanı	Rasba	maşalı evedat
10 sarı tenekeden	1	1

Bir şemsiye topuzda ve mih şeklinde	Revolver fişek
Teçur	1
1	
Tophane imalî bir kaplık teneke derununda 1 barut ve /	Saçma
ve recine tahminen	ve derununda tahminen
50	200

12

Yalnız on iki kalemdir.

Şehri hali ruminin yirmi altıncı salı günü ahâli ile Ermeni beynindeki vukuât sırasında Arabiyan Hacı Mardirus Ağa'nın hanesinde asakir-i şahaneye endaht edilen ve merkez tabur ağasının referansıyla kaleye gönderilen ve ecnası bâlâda gösterilen esliha ve fişek ve saireden vincester ile kapsüllü çifte mahallî olduğu ledel teanni anlaşıldığı ve mezkûr silahlar mahallu kalması da mahzurdan salim olamayacağı cihetle tahliye olunup olunamayacağı ve tahliyesi lazım geldiği takdirde kalace üstesi olmadığından icab

edenlere irade buyrulması maruzunda beray-ı malumat işbu jurnal takdim kılınan ferman.

Fi 20 Cemâzi-yel-evvel 311 Merkez Kumandanı
Binbaşı

Aslına muvâfıktır.

Fi 13 Teşrin-i sâni 311 Reis-i Divan-ı Harb-i Örfi
Trabzon Mirлива
M.Salih

Revolver kılıfı	Sarı fişek kovanı	Sarı fişek kovanı doldurmak için makine
5	26	1
Boş kağıt fişek	Revolver fişekliği	Bir dobracık derununda mektupla
28	1	
Bir zarf derununda birkaç parça mektup		Zedyan başı terasında bulunan cemiyet-i fesadiye mührüyle... varaka
		1

İşbu varaka yanında mühürsüz Ermeni ibare

varaka

mecmu evrak-ı vesaire

10 on kalemdir.

Hasıl olan iştinbâh üzerine Arabiyan Hacı Mardirus Ağa'nın hanesi zîrde imzaları muharrer zevât ile muhtar Bağdasar Ağa hazır olduğu halde taharri olundukta bâlâda gösterilen on kalem eşya ile metup zuhûr etmiş bulunduğunu mübeyyin işbu zabt varakası tanzim kılındı.

Fi 14 Teşrin-i evvel 311

Ermeni muhtarı	Muhtar	Polis	Polis memuru	Binbaşı
Bağdasar	Ömer	Yusuf	Şükrü	Nazif

Aslına muvâfıktır.

Fi 13 Teşrin-i evvel 311

Reis-i Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

M.Salih

Divan-ı Harb-i Riyaseti Aliyesine

Fesede takımından olmakla alan hal-i ihtiza oldukları ve sokağa çıktıkça silahla gezdikleri görülen ve bir fenalık edip maazallah yeniden suriş zuhûruna sebep olacakları anlaşılan Ermeni mektebi hocalarından Menasoğlu Kirkor ile firarı Hemayak Hoşbubilyan'ın birâderi Menasak'ın ortada bulundurulması bazı Ermeniler tarafından makam-ı vilayete mürâcaatla ihbar edilmesi üzerine verilen emru mucibince ihtifa ettikleri mahallerden bulunup Divan-ı harbe tevdi olundular. Ol bâbda emru irâde hazreti menlehül emrindir.

Fi 7 Teşrin-i evvel 311

Merkumlar tahtı tevkife olunarak ba derkenar beyanı Zabıta Binbaşı Ahmet Ağa'ya

Fi 7 Teşrin-i evvel 311

Kirkor ve Menasak elyevm Mevlüt efendi marifetiyle hapishaneye teslim oldukları maruzdur.

Ol bâbda emru ferman fi 7 Teşrin-i evvel 311

Tabur Ağası

Ahmet

Divan-ı Hariciye fi 7

Aslına muvâfıktır.

Fi 7 Teşrin-i evvel 311

Reis-i Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

M.Salih

Mesele-i malumeden dolayı vakı olan iştibah üzerine Yeni mahallede sakin hoca Kirkor Efendinin hanesi zârde imzaları mir zevât ile Ermeniler muhtarı Bağdasar Ağa hazır olduğu halde taharri olundukta celbi nazar-ı dikkat iki resimden başka bir şey zuhûr etmediği ve muhbirin ihbarı üzerine Nemlizadelerin irâdlarında müsteciren ikâmet eden Kisamiryalı Hoca Turoğlu Odhalsi Ağa'nın dahi hanesi tahari olundukta tavan arasında kapsüllü bir adet tüfek maa-italaf bulunmuş ve mezkûr tüfek ise Erzincanlı Hacı Ahmet Efendizade Attar Yusuf Efendinin mahtumi Ahmet Efendinin olduğu ifade olunmuş olmağla işbu zabt varakası tarafımızdan imza ve mühür edildi.

Fi 12 Teşrin-i evvel 311

Ermeni cemaati muhtarı
Bağdasar

Muhtar
Ömer

Polis Müdürü

Binbaşı

Binbaşı

Divan-ı Harb-i Riyaseti Aliyesine fi 12

Aslına muvâfıktır. Fi 7 Teşrin-i evvel 311

Reis-i Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

M.Salih

Yorma Nahiyesi Müdürlüğünden vilayeti celileye vârid olan 27 Teşrin-i evvel 311 tarihli ve yüz kırk dört numaralı tâhrîrat suretidir.

Yomra nahiyesine merbut Abyan karyesinden Bıyıklı oğlu Ohanes'in hanesinde mukim Papaz Artin'den ahz olunan bir adet beş ateşli dolma tüfek zabıta-i mahsusa teslimen irsâl kılınmış merkum avanesi Trabzon'da mektep hocalığı hizmetiyle meşgul ara sıra köye geldiğinde mezkûr tüfeği istimal eylediği gibi madde-i hadiseden malumatları olunmaları da müttefik olduğu komisyon riyasetinden itâ olunup leffen takdim-i pişgah samileri kılınan tezkereden keyfiyet anlaşılacağı maruzdur. Ol bâbda

Aslına muvâfıktır.

Fi 8 Teşrin-i sâni 311

Reisi Divan-ı Harb-i Örfi

Trabzon Mirliva

M.Salih

Muamelesine

Fi 25 Mayıs 315

Trabzon hadise-i malumesinden dolayı muhâkemeleri icra olunan Agop Kahveciyan ve Ermenak Koçaryan ve sairenin idamlarına dair mukaddemâ vârid olan 11 Mayıs 313 tarih ve yedi yüz on iki numaralı tezkiresi 15 Mayıs 313 tarihinde taraf-ı vâlâ-yı hazreti ... suret bulmuştur.

Muhakemat dairesine

Fi 25 Eylül 313

Numara

3953

Makam-ı Sami-i Cenâbı Seraskeriye

Mâ'ruz-u Çâkeri Keminelidir ki,

Abdi ahkarları Trabzon vilayeti celileleri Divan-ı Harb-i Örfisince her nasılsa idam cezasıyla mahkûm olduğumuz için iğtişâstan dolayı mahpus bulunan Ermenilerin akti zımındaki müsaade-i seniyye-i hazreti padişahdan mahrum tutularak muvakkaten

kalebend olacağımız tefhim buyrulmuştur. Halbuki Divan-ı Harb-i Örfiden bu mahkûmiyetimize dair verilen karar Dersaadetce merci-i alisinden tasdik buyrulmamıştır. Mezkûr kararlar merci-i alisinden tasdik buyrulmuş olsa idi ol vakit acizelerine bu idam cezasıyla mahkûm denilebilirdi. Bizim gibi Divan-ı Harb'ten başkaları da idam cezasıyla mahkûm olmuşlar iken Dersaadetce hükümlerine tasdik olunmayıp evrakları iâde kılındığından defaten saniyede cezaları kürek ve kalebendliğe tahvil edilmiş ve muahharen o gibiler cümleten müsaadeyi seniyyeden müstefid olmuşlardır. Bizim hakkımızdaki kağıtlar İstanbul'ca ait olduğu makamda tedkik olunup ta ya tasdikine ve yahut cerhine dair bir emir gelmemiştir. Binaenaleyh hüküm ibtida-i derecesinde olan Divan-ı Harb-i Örfinin kararına istinaden bu acizlerine idam cezasıyla mahkûm nazarıyla bakılmış adalet ve merhamet-i seniyye-i bil vacide münafidir. Binaen âlâ zalik şu suretle düçâr olduğumuz mağduriyet nezdî alide tecevvez buyrulamıyacağı derkar bulunduğundan işbu maruzatı bendegânımızın lütfen ve merhameten nazar-ı mütalaaya alınarak hükmü kati nazarıyla bakılamayacağı bedihi olan Divan-ı Harb-i Örfinin kararı ibtidâisine istinaden mağdur edilmeyerek af ve merhameti seniyyeyi hazreti hilafet penâhîye hissedar atufet ve inayet olunmalığımız niyaz ve istid'asına cüret kılınmış olmanın ol babda ve herhalde emru ferman veliyyü'l emrindir. Ol bâbda

Diğeri Kahvecioğlu

Agop Bendeleri

Makam-ı Celil-i Cenâbı Sadâret Penâhîye

Mâ'ruz-u Çâkeri Keminelidir ki,

Abdi ahkarları Trabzon vilayeti celileleri Divan-ı Harb-i Örfisince her nasılsa idam cezasıyla mahkûm olduğumuz için iğtişâstan dolayı mahpus bulunan Ermenilerin akti zımındaki müsaade-i seniyye-i hazreti padişahın mahrum tutularak muvakkaten kalebend olacağımız tefhim buyrulmuştur. Halbuki Divan-ı Harb-i Örfiden bu mahkûmiyetimize dair verilen karar Dersaadetce merci-i alisinden tasdik buyrulmamıştır. Mezkûr kararlar merci-i alisinden tasdik buyrulmuş olsa idi ol vakit

acizelerine bu idam cezasıyla mahkûm denilebilirdi. Bizim gibi Divan-ı Harb'ten başkaları da idam cezasıyla mahkûm olmuşlar iken Dersaadetce hükümlerine tasdik olunmayıp evrakları iade kılındığından defaten saniyede cezaları kürek ve kalebendliğe tahvil edilmiş ve muahharen o gibiler cümleten müsaadeyi seniyyeden müstefid olmuşlardır. Bizim hakkımızdaki kağıtlar İstanbul'ca ait olduğu makamda tetkik olunup ta ya tasdikine ve yahut cerhine dair bir emir gelmemiştir. Binaenaleyh hüküm iptida-i derecesinde olan Divan-ı Harb-i Örfinin kararına istinaden bu acizlerine idam cezasıyla mahkûma nazarıyla bakılmış adalet ve merhamet-i seniyye-i bil vacide münafidir. Binaen âlâ zalik şu suretle düçar olduğumuz mağduriyet nezdi alide tecevvüz buyrulamıyacağı derkar bulunduğundan işbu maruzatı bendegânımızın lütfen ve merhameten nazar-ı mütalaaya alınarak hükmü katı nizayla bakılamayacağı bedihi olan Divan-ı Harb-i Örfinin kararı ibtitâisine istinaden mağdur edilmeyerek af ve merhameti seniyyeyi hazreti hilafet penâhîye hissedar atufet ve inayet olunmalığımız niyaz ve istid'asına cüret kılınmış olmağın ol bâbda ve herhalde emru ferman veliyyü'l emrindir. Ol bâbda

Tebaaa-i devlet-i aliyyeden

Ermenak

Merkufiden ve tebaa-i devlet-i aliyyeden

Kahvecioğlu Agop bendeleri

Mâ'ruz-u Çâkeri Keminelidir ki,

Trabzon Divan-ı Harb-i Örfice mahkûm oldukları idam cezasının muvakkat kalebendliğe tahvil edildiğinden ve emsali ise affu ali-i hazreti hilafet penâhîye mazhariyetle sebilleri tahliye kılındığından bahisle istiğtani havi Kasbaroğlu Ermenak ve Kahvecioğlu Agop imzalarıyla verilen arzuhalin irsâl kılındığı beyan-ı alisiyle bu bâbda olan malumatın inbası ve mezkûr arzuhalin iâdesi hususuna emrû şeref vârid olan fi 29 Eylül 313 tarihli ve bin yüz yetmiş beş numaralı tezkire-i aliye-i cenâb-ı sadâret penâhîleri muhakemat dairesine ledel havale merkuman haklarında Divan-ı Harb-i mezkûrca verilen idam kararı muhakemat dairesince tasdik olunarak bu bâbda ki evrakın mukaddemâ makam-ı ali-i fehimanelerine takdim kılındığı ve bu suretin 18 Şaban 314 tarihinde cevaben Dahiliye Nezâreti Celilesine izbar olunduğu kuvve-i tenbih

ettiğinin huzur-u fehâmet nüşur cenâbı sadâret penâhîlerine arz ve izbarı daire-i mezkûreden ifade ve beyandan mezkûr arzuhal matviyyen takdim ve iâde kılınmış olmağla ol bâbda emrî ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

Fi 18 Şaban 315 ve fi 31 Kanun-i evvel 313

Serasker

Y.PRK.KOM. 9/2

Trabzon ve Erzurum ve Bitlis vilayetleri dahilinde zuhûr etmiş olan iğtişâştan mütehassıl heyecan ve galeyân-ı umuminin irâde-i seniyyeye cenâbı hilafet penâhîye müstenid talimat-ı seniyye ahkâmına tevfikân teskini ve emnü asayişin iâde ve temini vazifesi uhde-i çakeranemize tevdi buyrulmuş olduğundan bu bâbda ittihaz olunan tedabir ve icraat-ı kemteranemiz her mevkinden pey-a-pey telgrafnamelerle arz-ı huzur-u ali-i kerimaneleri kılınmış olduğu gibi iğtişâşat-ı zailenin esbab-ı ledunniyatı hakkındaki istidlaat-ı kemteranemiz dahi ber- vech-i ati arz ve tafsil olunur.

Trabzon Vilayeti Aliyyesi
Nefsi Trabzon Vak'ası

Birer suretleri ma'an takdim-i pişgah-ı vâlâ-yı atufileri kılman Hınçakyan ve Tiflis cemiyet i fesadiyesinin talimat ve ihtârât-ı müşevvikânesini kendilerine pişva-yı hareket edinen Ermeniler nice yıllardan beri zîr-i cenah-ı müstelzimül felah-ı saltanatı seniyyede serbest din ve lisan ve teshil-i maarif ve ticaret uğrunda nail oldukları envâ-i inayât ve müsâdâtı unutarak ve asırlarca hüsn-i amiziş ve ihtilat ettikleri islam-ı hemşehrileriyle hukuk-ı vatandaşîye riayeti bir tarafa bırakarak ahz etmiş oldukları vaz-ı nimet na şinasane ve itâat-i şikenaneleri sevkiyle Van vali-i sabıkı ferikân-ı kiramdan saadetlü Bahri ve Trabzon kumandanı saadetlü Hamdi Paşalar hazeratını güpe gündüz sokak ortasında ve bilâ sebep revolverle cerh eylemeleriyle ve carihlerden Berberiyân İstefan'ı milletçe hıfz ve himaye ederek hükümete teslim etmemeleri ve merkur İstefan'ın muhasebe-i vilayet ketebesinden Rahmi Efendiyi dahi bila mucip bil idam firarına muavenette bulunmalarıyla sair akvam-ı İseviyye dahi dahil olduğu halde ezhân-ı umumiyeyi düçâr-ı heyecan etmiş olduklarından civar kura ahâlisinden bir hayli eşhâs

şehre toplanmış ise de hükümete icra kılınan tedabir-i hakimane semeresiyle bir vukuât meydana getirilmeksizin dağıtılmış ve herkes iş ve güçleriyle meşgulüne kapılmış iken Trabzon Ermenileri köylerdeki milletdaşlarını celb ile hanelerine doldurmaya ve müsellehan çarşı ve pazarda gezdirerek şehir halkına nümayiş etmeğe başlamış ve şehri eylülün yirmi altıncı günü hareketi isyanıyı vücuda getirmek üzere dükkanlarını da açmamış olduklarından vali-i vilayet bizzat çarşıya giderek dükkanları açtırmak ve herkesin iş ve güçleriyle meşgul olmaları tedabirine teşebbüs eylemek esbabını istihsal sırasında Meydan-ı Şarki nam mevkiye bir anda icra-i ticaret eden bir Ermeni'nin hanın balkonuna çıkarak meydanın ortasına bir el revolver endakt etmiş ve o gün gelen vapur ile İstanbul'dan vürud eden fedailerin ve zaten kasaba içinde şuraya buraya yayılmış olan ihtilâlcî Ermenilerin sokaklarda revolverlerle önlerine gelen ahâli-i islamiyye üzerine hücum ve tasallut eylemeleri şehirde meskun her nevi edyan eshabını muhafaza-i evlad ü iyal kaydına düşürerek mukabele-i bi'l-misle mecbur etmiş ve bu suretle vücut yafte olan karışıklık iki buçuk saat kadar devam ve ceryan ederek hükümet-i mahallîye ve asakir-i şahanenin ittihaz ettikleri tedabiri müessire sayesinde önü alınmıştır.

Esası memurin-i hükümetin idamı ve emakin-i emriyenin ihrak ve tahribi maksadına müstenid bulunan Hınçakyan ve Tiflis cemiyati fesadiyesinin nizamet ve ihtarat müşevvikânesiyle husul-pezîr olan şu vakada ortalığı müsait gören İran devcileriyle köylüler asakir-i şahane ve memurin-i hükümetin meşguliyetinden bil istifade Ermeni hane ve dükkanlarından bazılarında biraz eşya ziya'ına sebebiyet vermişler ise de vali ile erkan-ı vilayet ve ümera-i asakiriyenin mesai-i masrufe-i gayret-karaneleriyle eşya-i zayıyanın kısm-ı küllisi istirdat olunarak mahsusan teşkil olunan komisyon marifetiyle bir taraftan ashabına ba-senedat-ı makbuz teslim ve iâde olmakta olduğu görülmüş ve kısm-ı baki-i cüz'isi dahi taharri ve istirdad olunmakta bulunmuştur.

Vakanın muhdes ve muharrikleri dahi Divan-ı Harb-i Örfide bil muhekeme haklarında tanzim olunan mazbata-i hükmiye ol bâbda ki emru irâdesi vechile makam-ı vilayetten Dersaadete takdim ve irsâl kılınmıştır.

Esna-i vak'ada Ermenilerden dahil-i şehirde yüz seksen iki ve şehir civarıyla bazı kurada yirmi bir maktül olduğu gibi on sekizde mecruh olduğu ve ahâli-i İslamiyyeden yirmi bir ve Rum milletinden bir maktul ve yirmi beş İslam mecruh düştüğü ve vakadan mukaddem şehre gelip Ermenilerin hanelerine misafir olarak müsellahan çarşı ve pazarda nümâyîş eden köylü feda-i Ermenilerinden de hane ıtlakına şâyân olmayıp fakat bir damdan ibaret bulunan meskenlerinden bir kaçının yanmış olduğu cümle-i tahkikâtı bendegânemizden bulunduğu gibi bu meskenlerin cibâl ve tellâl yamaçlarında yalnız bir damdan ibaret ufak tefek kulübeler olduğu esna-i rahda bizzat görülmüştür.

Trabzon vilayetinin nüfus-u umumiyesi ez gayri Gümüşhane dokuz yüz yetmiş dört bin dört yüz doksan iki nefer baliğ olup bundan yedi yüz seksen dokuz bin beş yüz kırk yedi si zükur ve inas olarak Müslüman ve yüz kırk bir bin dokuz yüz biri kezalik zükur ve inas olmak üzere Rum ve kırk bin sekiz yüz elli beş Ermeni ve bin üç yüz dört Katolik ve sekiz yüz seksen beş Protestan olduğu vilayet meclis idaresinden alınan cetvel mutalaasından anlaşılmıştır.

A.MKT.MHM. 664-3

Şura-i Devlet Dahiliye Dairesinin 552 Numaralı Mazbatası Suretidir

Maliye Nezâretinin havale buyrulan 5 Zilkade 1313 tarihli ve 142 numaralı tezkeresi dahiliye dairesinde kıraat olundu.

Maalinde Trabzon kasabası Ermeni Cemaati Muhtarı Bağdasar Ağa'nın vergi ve bedelat-ı askeriyyeye mahsuben efradı cemaatten tahsil edip malî sandığına teslim etmek üzere hanesinde hıfz eylediği üç bin beş yüz kuruşun Trabzon'da zuhûr eden surişte eşya-yı ... beraber gasp olduğunu vakı olan mürâcaat üzerine hükümetçe bittahkik sabit olmuş ise de mütecasirleri meydana çıkarılmadığı ve kasaba muhtarlarının ahâlden tahsil eyledikleri mürtebit-ı emireyeye beher hafta Pazartesi günleri malî sandığına teslim eylemek mu'tad olduğu halde merkum hadiseden bir gün evvel Pazartesi günü vilayetçe polis komiserinin terfikân icrası muzarî için bazı mahale

gönderilip o gün akşama kadar bu hizmette bulunarak ferdasi salı günü de vukuâtın zuhûr eylemesinden dolayı parayı teslim edecek vakit bulamadığı cihetle bu akçenin icrası mahsubi vilayet-i müşarünileyhe meclis idaresinden bâ mazbata inha olduğundan ve meblağ-ı mezkûresi malî sandığına yevm-i mutadda teslim edememiş olması mumaileyhin o gün hükümeti mahalliyeye polis memuru refakatında işle iştigal ettirilmesinden minbais olup meblağ-ı mezburun esna-i surişte esyası beyyinesiyle beraber gasp edilmiş olduğu suret-i işardan anlaşıldığından bahisle zikr olunur. Üç bin beş yüz kuruş Ermeni cemaatinin vergi ve bedalat-ı askeriyesinden icra-i mahsubu istizan kılınmış ve siyak-ı haline nazaran tervic-i işar-ı huzuresi görünmüş olmağla ber mucib-i istizan icra-i icabının nezâret-i müşarünileyhaya havalesi tezkir kılındı.

fi 23 Nisan 312

HR SYS 2857/56

Bâb-ı Âli
Tecüme Odası
Numara 222

Erzurum Ermeni Marhasasının Lord
Salisbury'e irsâl ettiği mektup ve Trabzon
da Hristiyanların katl olduğuna dair
Tan", "Figaro", "Matin" gazetelerinin
neşr yazıları

Hariciye Nezâretine 7 Teşrin-i evvel 95 tarihli Paris sefareti seniyyesinden vârid olan 286 numaralı telgrafnamenin tercümesidir.

"Tan" gazetesi bu günkü nüshasında Erzurum Ermeni Marhasası tarafından Lord Salisbury'e irsâl olunan bir mektubu "Figaro", "Matin" gazeteleri bu günkü nüshalarına Trabzon'da bir takım Hristiyanların katl olduğuna meşir "Balve"den mevrud bir mektubu derc ettikleri gibi "Otorite" gazetesinin dahi aynı tarihli nüshasında münderic gayet hasmane bir bendde Ermeni meselesinden bahs olduğundan mezkûr nüshaların Memalîk-i Şahaneye men-ı idhali muvâfık-ı maslahattır.

Bâb-1 Âli

Tercüme odası

Numara

Trabzon Ermeni vukuâtına dair neşr
edilen makalenin leffen irsâl kılındığına
dair 158 numaralı telgrafname-i
umumiye cevab

Hariciye Nezâretine fi 15 Teşrin-i evvel / 95 tarihli Brüksel sefareti seniyyesinden vârid olan 337 numaralı tâhrîratın tercümesidir.

Ahiren Trabzon'da Ermeniler tarafından ikâ olunan taaruzata dair yüz elli sekiz numaralı telgraf name-i umumi asafaneleri reside-i desti tanzim oldu. Vukuât-ı hakikâtı tebeyyün için emri aliye-i nezâret penâhîlerine imtisalen neşr ettirmiş olduğum makale-i havi gazete parçası leffen takdim kılındı. Emru ferman

Endependers gazetesinin Dersaadet muhbirinden aldığı beyanıyla olup fi 14 Teşrin-i evvel 95 tarihli nüshasına derc ettiği makalenin tercümesidir.

Alınan benim resmi malumata göre Trabzon hadisesinin bervech-i âti nakl ve tezbir olunur.

Şöyle ki teşrin-i evvelin ikinci günü iki Ermeni Van vali sabıkı saadetli Bahri Paşa ile asakir-i şahane kumandanını zan üzerine endahıyla cerh eylemişler ve mütecasirin derdest kılınmıştır. İki gün sonra vuku bulan bir mücadele esnasında bir Ermeni asakir-i şahane neferatından birini cerh etmiş olduğundan bu suretle bir takım karışıklıklar zuhûr etmiş ise de memurin-i mahallîye tarafından ithaz olunan tedabir sayesinde iğtişâş derhal bastırılmıştır.

Dört gün sonra ise Ermeniler ahâli-i İslamiye üzerine bakinet hücum ettiklerinden yeniden suriş ve iğtişâş zuhûra gelmiştir. Süret-i silahayenede icra eyledikleri nesayihi semi itibare almayan Ermeniler zabıta memuriniyle jandarmaya silahboşaltmakta devam

etmeleri üzerine ve bunun neticesi olarak teadi eden arbedede tarafeynden bir çok insan mecruh olmuştur. Müslümanlar tarafından on beş maktul ve yirmi beş mecruh ve Ermeniler tarafından ise yüz seksen iki maktul ve on dokuz mecruh vuku bulmuştur. Huzur ve asayiş îade olunmuştur.

HR.SYS 2834/3

Bâb-ı Âli

Tercüme Odası

1311

14 Teşrin-i evvel

Trabzon'da Ermeniler tarafından vukua getirilen iğtişaşaneye dair olan malumatın gazete ile neşr ettirildiğine dair 13 Teşrin 95 tarihli ve 158 numaralı tâhrîrat umumice cevab

Hariciye Nezâretine 95 / 16 Teşrin-i evvel tarihli Londra sefreti seniyyesinden vârid olan 844 numaralı tâhrîratın tercümesidir.

Ahiren Trabzon'da serzede-i sahe-i zuhûr olan iğtişaşattan evvel ve sonra ceryan edip sefk demayi havi-i 95 / 13 Teşrin-i evvel tarihli ve yüz eli sekiz numaralı telgrafname-i umumi-i nezâret penâhîleri ahz olundu. İngiliz gazeteleri şimdiye kadar bu hadiseden mücmelen bahsetmişler ise de maktulün miktarının hayliden hayliye izam eylediklerinden hakikât-i hali meydana komak için taraf devletlerinden işar olunan tafsilatı Dersaadetten mevrud bir telef iğtinamı şekil ve suretinde olarak neşr ettirmeyi münasip gördüğümden İngiliz gazetelerinin fi 15 Teşrin-i evvel 95 tarihli nüshalarına tafsilat-ı mezkûreyi havi bir derc ettirdim. Trabzon hareketi mazarriyeti hakkında İngiltere Hariciye Nezâretince istihsâl olunan malumat müslim ve gayri müslim olarak telef veya mecruh olan keşanın miktarına dair taraf devletlerinden işar buyurulan malumata tevafuk etmektedir. Fakat bu malumata göre vukuâtan ... mezkûrenin en ziyade şayân-ı teessüf olan ciheti Ermeni hanelerinin birkaç saat nehb-ü garet olunmalarını ve memurin-i mahallîyenin bunu men-i mukadder olamamalarıdır. İngiliz

raporlarında memurin mumaileyhim takbih edilmesidir. Zîra iğtişâsatı vakıada vali vilayet atufetli bey efendi hazretlerinin hüsn-i niyeti görüldüğü ve fakat ahâlinin tecavüzatını men için kuvve-i kafiye malîk bulunmadığını beyan ve sonradan kuvve-i imdadiye vürud etmiş olmasıyla huzur ve asayiş iâde ve vikâyeye muvafık olduğu ityan edilmiştir. Emru ferman melfuf telgrafnamenin tercümesidir

Ahiren Trabzon'da zuhûr eden iğtişâsat hakkında memurin-i osmaniyeden itâ olunuan malumatı resmiye bervechi âti nakil ve derc olunur. Geçen eylülün yirminci günü iki Ermeni Van valisi sabık Bahri Paşa ile asakir-i şahane kumandanı üzerine silah endaht ile her ikisini cerh ettiklerinden derdest edilmişlerdir. İki gün sonra Ermenilerden birinin asakir-i şahane neferatından birisini cerh etmesi üzerine iğtişâsat zühur etmiş ise de memurin-i mahallîye tarafından ittihaz olunan tedabir sayesinde teskin edilmiştir. Maa-mâ-fih dört gün sonra bir takım Ermeniler bazı müselmanlara tasallut ettiklerinden şehrin “ Meydan-ı şarkî ” tam kalabalık mahallinde müsümanlar ile Ermeniler beyninde bir mukatele vuku bulmuştur. Polis memurlarıyla jandarma efradı işe müdahale etmişler ise de Ermeniler bunlara dahi silah endaht etmişler ve dağılmaları ve başka fesat çıkarmamaları hususunda zabitan tarafından vuku bulan nasayihi ... etmişlerdir.

Bil'ahire muharebe o derece şiddet kesb etmiştir ki her iki taraftan bir çok kimseler telef veya mecruh olmuştur. Ahâli-i İslamiyeden kırk ve Ermenilerden dahi birkaç kadın dahil olduğu halde takriben iki yüz kişi telef olmuştur.

O zamandan beri huzur ve asayiş kâmilen iâde edilmiştir.

HR SYS 2834/6

Bâb-1 Âli
Tercüme odası
Numara 768

Trabzon Ermeni hadisesine dair mufassal raporun neşrettirildiğini ve saireye dair fi 4 Teşrin-i sâni 95 tarihli 183 numaralı tâhrîrat-ı umumiye cevab

Hariciye Nezâretine fi 28 Teşrin-i sâni 95 tarihli Londra sefareti seniyyesi maslahat güzârından vârid olan 950 numaralı tâhrîratın tercümesidir.

Trabzon hadisesine dair mufassal bir raporu havi olan fi 4 Teşrin-i sâni 95 tarihli ve yüz seksen üç numaralı tâhrîrat-ı umumiye ashaneleri ahz olunur. Mârr-üz-zikr raporu kâmilten neşr ettirebilmek arzusunda bulunmuş isem de bunun biraz mufassal olması ve bir de hadise-i mezkûrenin vukuğundan beri bir hayli zaman geçmiş olup bu suretle ehemmiyeti ruz-ı res'i kalmamış bulunması hasebiyle aynen neşrinden vazgeçtik. Bir hülasasını derc ettirmekle iktifa eyledim ve bu hülasada mârr-üz-zikr Ermeni fesede ve israsının bakiye-i Müslüman aliyine ve yekdiğerini müteakip vuku bulan iki üç hadiseden münbais ettiğini irâdeye ve isbata çalıştım."Morning Adveretiser" gazetesinin fi 24 Teşrin-i sâni 95 tarihli nüshasıyla neşr edilen hülâseten mezkûr-i havi gazete parçası leffen takdim kılındı. Emru ferman

HR.SYS.2834/5

Trabzon'da Ermeniler tarafından vukua getirilen karışıklık esnasında tacir Konstantinof'un tahrib olunan hanının bedelinin tazmini hakkında Rusya Ceneral konsolosuna itâ olunan istid'anamenin suretinin leffen takdim kılındığı

Hariciye nezâretine fi 18 / 30 Teşrin-i evvel 95 tarihli Rusya sefaretinden vârid olan bin yüz yirmi bir numaralı takririn tercümesidir.

Geçen Teşrin-i evvel ruminin dördüncü günü Trabzon'da zuhûr eden hadisat esnasında tahtı tasarrufunda bulunan bir yapı han derununda ikâ-ı tahribat olduğunu ve mârr-üz-zikr handa bulunan ticaret hanesinin halk tarafından şeb-u garet edildiğini müşir Dersaadette mukim Rusya tebaasından tacir D. Konstantinof tarafından Rusya Ceneral konsolosuna itâ olunan istid'anamenin sureti leffen irsâl kılındı. Bu münasebetle düçâr olduğu zarar ve ziyandan dolayı Mösyö Konstantinof tarafından vuku bulacağı mesayisi vaktu zamaniyle rehununda ... Bâb-ı Âlide teberru ise de ... vukuata badi olan tecavüzet esnasında Rusya tebaasından bulunan tüccar merkumun düçâr olduğu hasaratın mesulini memurin-i mahallîyeye ve tabiatıyla Bâb-ı Âliye aittir. Beyan hali

Dersaadetten Rusya Ceneral konsolosuna 9 Teşrin-i sâni 95 tarihli Rusya tebaasından D.Konstantinof tarafından itâ olunan arzuhalin sureti tercümesidir.

Zîrde de muharrer imzalı Dersaadette mukim Rusya tebaasından ve tüccardan D. Konstatinof hususat-ı ayan ve işar ederim. Şöyle ki, Trabzon'da “ Meydan-ı Şarki ” nam mahalde tebaa-i muhtelifeden bir takım tüccarın taht-ı isticarında bulunan kırk odalı müştemil bir yapı hane mutasarrıf mezkûr hanede umur-u ticaret acizaneme bir takım odalar tahsis olunmuştur ki bunlar yine Rusya tebaasından bulunan birâderim “Yordanov Konstantinof” un yed-i idaresine muhavvel idi.

Şehri halin dördüncü günü Trabzon'da serzede-i zuhûr olan hadisat esnasında müstecirlerim ile Rusya tebaasından birine ait olmak hasebiyle et-taaruz bir mahal olmak üzere şâki ederek itlice eden ... talebi üzerine mezkûr han odabaşıcısı demirden mamûl kapıları kapamağa müsaraat etmiş ise de hariçte tecemmu eden halk silahlarını boşalttıktaki kapıya bir debuk ve han derununa cebren girmiş, Rum milletinden olup ve yirmi beş seneden beri hizmet-i acizanemde bulunan erbab-ı namustan odabaşısı telef ve orada bulunanlardan bir çoğunu katl etmiş ve bir hayat kalan müstecirlerimin her şeyini gasp ettikten sonra yazıhanelerime bil hücum ticaret defterlerimi parçalamak ve eşyayı ticaretim ile nakit veya tahvilat olarak mecur akçeyi gasp ve evrak-ı vesidat gibi her ne bulmuşlar ise tarumar eylemişler.

İşbu hadisat-ı müessifeden dolayı düçâr olduğum zararı elyevm tahmin etmek ben denizce gayri mümkündür. Bu zarar ve ziyân hakkında zatı alilerine bir fikri tahmini verebilmek için Trabzon'un başlıca ticaret evlerinden bulunan ticarethanemizin bundan bir arz-ı makdem kezalik Rusya tebaasından bulunan pederim tarafından tesis olunduğu itibariyete hâlel gelmesinin bir çok buhranlar geçirmiş olduğunu zikr etmek kâfidir. Trabzon'da mutasarrıf olduğum hana gelince hadisat-ı mezkûreye müteakip memurin-i mahallîye bunu zabt ve habishane haline ifrağ ile derununa bilcümle Ermeni maznununi haps ve tevkif etmişlerdir. Tacir ve ba husus mezkûr hana mutasarrıf bulunmaklığım hasebiyle hadisat-ı ahireden beri düçâr olduğum zarar ve hasarı bilmek bendenizce lüzum-u acil hükmünde olduğundan zarar ve ziyânı mezkûr-u merkum birâderim “ Yordonov Konstantinof ” ile mahallî vâkıya acilen i'zâm eylediğim mahdum acizenin

inzimam müşaveretleriyle tahkik ve tetkik ve meşhudat vâkiasını mübeyyin bir zabitan-ı tanzim ile suret-i musaddıkasının Dersaadet Ceneral konsoloshanesi vasıtasıyla taraf-ı acizaneme irsâl etmesi zımnında Rusya'nın Trabzon konsolos vekili bit telgraf emru işar-ı keyfiyet olunmasını rica ederim. Beyan-ı hal.

HR.SYS.2834/7

Bâb-ı Âli

Tercüme odası

Numara 11

Nezârete fi 1 Kanun-i sani 96 tarihli Washington sefareti seniyyesinden vârid olan 1 numaralı kararâtın tercümesidir.

Trabzon'da zuhûr eden Ermeni iğtişâşatına dair malumat-ı resmîyeye 29-6 tebliğ edilen nezâreti hariciyede elyevm konsoloshaneler şubesi müdürü bulunan Mösyö "Şilton" un iğtişâşat-ı mezkûreye dair bir kıt'a raporunda memurin-i osmaniyeye karşı bulunduğunu beyan için Hariciye Nezâretine irsal ettiğim bir kıt'a takririn sureti fi 29 Kanun-i evvel 95 tarihli ve dört yüz doksan dört numaralı tâhrîrat-ı acizanemle takdim kılınmıştı.

Nazırı müşarünileyhten ahiren aldığım takrir cevabına ait sureti leffen takdim kılındı.
Emru ferman

Melfuf takririn tercümesidir.

Hariciye Nezâretine de Mösyö "Şilton" tarafından güya gayri müsait bir mealde itâ olunan bir rapora dair fi 27 Kanun-i evvel 96 tarihli takrir-i sefiraneleri ahz olundu.

Ermenilerin hareket-i isyanîyesini teskin için kuvve-i askeriye istimalinden ne mecburiyet hasıl olduğuna dair Trabzon memurin-i mahallîyesi canibinden tanzim kılınan bir kıt'a raporu malumat olmak üzere takrir-i mezkûre leffen irsâl kılınmıştır.

Mösyö “Şilton” un Trabzon’da esna-i ikâmetinde re’yi müşahede eylediği vukuâta dair raporları tab ve neşr edilmemişti. Evrak-ı havadis sebebiyle mezkûr raporların memurin-i osmaniyece gayri müsait oldukları hakkındaki iddiası ise makarrat-ı sıhhat değil idi. Nezâret-i Hariciye mumaileyh “Şilton” tarafından itâ olunan raporların bî-tarafâne bir surette kalmış olmasından memnundur.

HR.SYS.2858/71

Bâb-ı Âli   17 Kanun-i evvel 1311   fi 20 Kanun-i sani 1311
Tercüme odası
Numara 15

Mösyö Şilton’un Trabzon’da Ermeniler tarafından ikâ olunan iğtişâşat hakkında hükümet-i seniyyeye gayri müsait surette gazetelere tebliğ eylediği bendi havi olarak Hariciye Nezâretine mersul takririn suretinin leffen takdim kılındığına dair 1 numaralı tâhrîrattır.

Hariciye Nezâretine fi 4 Kanun-i sâni 96 tarihli ve Washington sefaretî seniyyesinden vârid olan 6 numaralı tâhrîratın tercümesidir.

Mösyö “Şilton” Trabzon’da Ermeniler tarafından ikâ olunan menafî hükümeti seniyyeye gayri müsait bir surette irade eylediğini mübeyyin bir gazete parçasına li eclit tebliğ Hariciye Nezâretine irsâl eylediğim takririn sureti leffen takdim kılındı. Emru ferman

Melfuf takririn hülaseten tercümesidir.

Trabzon’da Ermeniler tarafından ikâ olunan iğtişâşat hakkında Mösyö “Şilton” tarafından tanzim olunan raporun tab edilmediğini ve gazetelerin mezkûr raporun memurin-i osmaniye hakkında gayri müsait bulunduğu beyana mezun olmadıklarını müşîr şehri sabıkan otuzu tarihli takririniz ahz olundu.” Nevyork Heralt” gazetesi

mumaileyh Mösyö “Şilton”un raporundan iktibas eylediği beyanıyla hükümeti seniyyeye gayri müsait bir takım fikirat neşr etmiştir. La melfuf fikirat hakkında “Mösyö Şilton” un eseri ise mumaileyhin raporunda mecruh iki kişinin Ermeni ve Hristiyan oldukları için katl olunduğunu mübeyyin etmiş. Zîra Memalîk-i Şahanede cins ve mezheb mezalimi yoktur. Beyan-ı hal.

Melfuf fıkranın hülaseten tercümesidir.

Hariciye Nezâretinden konsolos idaresi müdürü Mösyö “R.Şilton” Avrupa memalîk-i müteaddesinde icra eylediği seyahatten ahiren avdet etmiş ve meşhudat vakasını havi Hariciye Nazırına bir rapor itâ eylemiştir ki bu raporun şayân-ı ehemmiyet görülen fıkrası bervechi ati nakl ve derc olunur.

Geçen Teşrin-i evvelin ikinci günü Trabzon’da ikâmet ettiğim otel pişgahında bir gürültü işitmekliğim üzerine pencereye yaklaşarak cemm-i gafir arasında biri Ermeni ve diğeri Türk iki kişinin mücadele eylediklerini gördüm. Ermeni tahlis-i can için firare çalıştığı sırada hasmı yetişerek bir hançer ile boğazından cerh etmişler, merkum yere serilmiştir. Birkaç dakikâ sonra iki karındaş halk tarafından telgraf idaresinde sıkıştırılarak mahza Ermeni ve Hristiyan oldukları için şedida darp ve cerh edilmişlerdir.

SONUÇ

İlk Ermeni örgütlenmeleri XIX. Yüzyılın ikinci yarısında, görünürde hayır cemiyetlerinin kurulmasıyla başlamıştı. Ermeniler 1887'de Cenevre'de Hınçak örgütünü kurarak doğu illerindeki Ermenileri kışkırtmayı amaçlamışlardı. Ermeniler örgütlendikten sonra isyan hareketlerine giriştiler. Gerçi bu komitelerin kurulmasından önce de Anadolu'da birçok Ermeni isyanı olmuştu. Ancak 1878'den sonra bu hareketlerin genel niteliği değişmiştir. Ermeni komitaları 1878'den itibaren bağımsız bir devlet kurmak amacıyla propagandaya giriştiler ve Osmanlı uyruğundaki Ermenileri ayaklandırmak için kışkırtmaya başladılar. Rusya başta olmak üzere İngiltere ve diğer devletler de dolaylı olarak yardımcı olmaktaydılar.

1892-1893'te Hınçak komitasının tertibiyle Merzifon, Kayseri, Yozgat'ta olaylar görüldü. Asıl gelişme 1894'te Sasun (Bitlis)'de başladı. Osmanlı Devleti bu bölgede meydana gelen olayları önlemek üzere sıkı önlemler aldı. Bu ise yapılan propagandalarında etkisiyle, Avrupa'da Ermeniler lehinde ve Osmanlı Devleti'nin aleyhinde bir havanın doğmasına yol açtı. Bundan da yararlanan İngiltere, Osmanlı Devletine baskıda bulunmaya ve Ermeniler lehinde ıslahat istemeye başladı.

II. Abdülhamit ıslahatın uygulanmasına nezâret etmek üzere Şakir Paşa'yı Anadolu ıslahatı Umum müfettişi olarak atadı. Sasun hadisesinden hemen sonra Anadolu'ya gelen ilk teftiş heyeti 17 Mart 1895'te Trabzon'dan başlattığı teftişini iki kol halinde 21 Ocak 1896 tarihinde tamamlamıştır. Şakir Paşa'nın 1895'te müfettiş olarak Anadolu'da göreve başlaması Ermeni komita mensuplarının hoşuna gitmedi ve halkı kışkırtmaya başladılar. Bu kışkırtmalar sonucunda Şakir Paşa'nın güzergahı olan Trabzon, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum, Hınıs, Muş ve Bitlis gibi bir çok yerlerde isyanlar çıkmıştır. Şakir Paşa'nın karşılaştığı ilk olay Trabzon hadisesidir.

Hınçak ve Tiflis komitelerinin bir tertibi olan Trabzon olayı, 20 Eylül 1311 de Ermenilerin Van eski valisi Ferik Bahri Paşa ve Trabzon Kumandanı Hamdi Paşayı Uzun sokakta Zeytinlik mahallesine giderken yaralamaları üzerine başladı. Olayın faillerinin Asakir-i Şahane erlerinden Rahmi Efendi'nin katline karışması olayları daha

da tırmandırdı. Olayları yatıştırmak için şehirde dolaşan valinin üzerine bir Ermeni hanının balkonundan ateş açılması üzerine Müslüman halkla Ermeni halk birbirini katle başladı. Üç saat kadar süren bu olay alınan tedbirlerle bastırıldı.

Olaylarda Ermenilerden şehir içinde 182, civar kaza ve köylerde 21 ölü ve 18 yaralı; Müslümanlardan 21 ölü, 25 yaralı, Rumlardan ise bir ölü vardır. Ölüm ve yaralama olaylarının yanı sıra yağmalama olayları da görülmüştür. Hadiseden sonra kurulan bir komisyon vasıtasıyla yağmalanan mallar sahiplerine iade edilmiş ve olayın suçluları tutuklanarak Divan-ı Harb-i Örfiye sevk olunmuştur. Mahkeme heyeti Trabzon olaylarının yargılamaları sonucunda idam da dahil çeşitli süreli hapis cezalarına karar verdiği gibi bazı sanıklar hakkında beraat kararı vermiştir. İdama mahkûm olan Ermeniler hakkında verilen kararlar Dersaadetçe tasdik edilmemiş, bu cezalar kürek ve kalebendliğine dönüştürülerek affedilmiştir. Mahkemede yapılan sorgulamalar da, Trabzon'da faaliyet gösteren Ermeni ihtilal cemiyetinin Kaymaklı manastırı içinde gizli bir mektep inşa ettirerek, Ermeni gençlerini fesat talimi için eğitmek teşebbüsünde bulunduğu ortaya çıkmıştır. Ferik Hamdi ve Bahri Paşalara yapılan suikastin de bu cemiyetin kışkırtmaları sonucunda gerçekleştiği anlaşılmıştır.

KAYNAKLAR

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ BELGELERİ

Hariciye Siyasi Nezâreti Kısım Evrakı (HR.SYS), No. 2812/4, 2834/1, 2834/3, 2834/5, 2834/6, 2834/7, 2857/56, 2858/71

Sadâret Mektubi Kalemî Mühime Kalemî Evrakı (A.MKT.MHM) ,No.663/2, 663/4, 663/6, 663/9, 663/22, 663/26, 663/27, 664/3, 664/29, 664/30

Yıldız Perakende Evrak Başkitâbet Dairesi (Y.PRK.BŞK), No.43/112

Yıldız Perakende Evrak Hariciye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.HR), No.21/23

Yıldız Perakende Komisyonlar Maruzatı (Y.PRK.KOM), No.9/2

Yıldız Perakende Maiyyet-i Seniyye ve Yaveran Dairesi Maruzatı (Y.PRK.MYD),
No:17/17

Yıldız Perakende Umum Vilayetler Tâhrîratı (Y.PRK.UM), No.32/114, 33/33, 34/55

Kitaplar;

ÇALIK, Ramazan, Alman Kaynaklarına Göre II. Abdülhamit Döneminde Ermeni Olayları, Kültür Bakanlığı, Ankara 2000

GAZİGİRAY, A. Alper, Ermeni Terörünün Kaynakları, Gözen Kitabevi, İstanbul 1982

GOLOĞLU, Kemal, Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar, Serander Yayınları, Trabzon 2000

GÖYÜNÇ, Nejat, Osmanlı İdaresinde Ermeniler, Gültepe Yayınları, İstanbul 1983

GÜRÜN, Kamuran, Ermeni Dosyası, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983

HALAÇOĞLU, Yusuf, Ermeni Tehciri Ve Gerçekler (1914-1918), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001

- HOCANOĞLU, Mehmet**, Tarihte Ermeni Mezalimi Ve Ermeniler, Anda Dağıtım, İstanbul 1976
- HÜSEYİN NAZIM PAŞA**, Ermeni Olayları Tarihi, I, Başbakanlık Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1994
- KARACA, Ali**, Anadolu Islahatı Ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899), Eren Yayınevi, İstanbul 1993
- KÜÇÜK, Abdurrahman**, Ermeni Kilisesi Ve Türkler, Ocak Yayınları, Ankara 1997
- KÜÇÜK, Cevdet**, Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1986
- LOWRY, Heath W.**, Trabzon Şehrinin İslâmlaşma Ve Türkleşmesi, Çev. Demet Lowry-Heath Lowry, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998
- METİN, Halil**, Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler Ve Ermeni Olayları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992
- ÖKE, Mim Kemal**, Uluslar arası boyutlarıyla Anadolu- Kafkasya Ekseninde Ermeni Sorunu, İz Yayıncılık, İstanbul 1996
- ÖZDEMİR, Hikmet, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu**, Ermeniler: Sürgün Ve Göç, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004
- SAKARYA, İhsan**, Belgelerle Ermeni Sorunu, Gnkur. Basımevi 1984
- SÜSLÜ, Azmi**, Ermeniler Ve 1915 Tehcir Olayı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayını, Ankara 1990
- TANSEL, Selahattin**, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, I, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1991
- TERNON, Yves**, Ermeni Tabusu, Çev.Emirhan Oğuz, Belge Yayınları, İstanbul 1993
- URAS, Esat**, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, İstanbul 1976

Makaleler;

BEYDİLLİ, Kemal, “1828-1829 Osmanlı Rus Savaşında Doğu Anadolu’dan Rusya’ya Göçürülen Ermeniler”, Belgeler, XIII/17’den ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 317

HALAÇOĞLU, Ahmet, “1895 Trabzon Ermeni Olaylarının Başlangıcında Ermeniler Arasındaki Muhabere Ve Olaya Karışan Ermenilerin Muhakemeleri”, Ermeni Araştırmaları, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, Sonbahar 2003, Cilt 3, Sayı 11, s. 28-46

“**Trabzon**”, Yurt Ansiklopedisi, X, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982-1983-1984, s. 7189

EKLER

A.MKT.MHM.664/30

Handwritten notes in Ottoman Turkish script, including the word "EKLER" and various administrative or archival references.

A.MKT.MHM.664/29

خارجی دفتر
دفتر ولایت سرحدیہ سندھ

طریقہ کار اسلام آباد آرٹیکل پنچ دفعہ سورس طور پر مقتدران دولت آمینک اولیٰ و طریقہ کار الفخ قدرتی
وجود و قبولی طریقہ کار و لایتنہ ہو کہ استعارہ کلی و ہر ادارہ عویہ اعلانہ بر دیوانہ حسب سیکل اولہ
مقتضیات اجرائی محکمہ ولایت سارایاہ جہاں ایثار قلمی " دفتر ولایت سرحدیہ سندھ و ضابطہ ایجاب ایڈریس
تفصیلاتی کے ساتھ ساتھ اسلام آباد

خارجی

دیکھتے دفتر ولایت سرحدیہ سندھ کے دفتر سے جدید راجہ امانت ایجاب ایڈریس کے ساتھ ساتھ

سرحدیہ دفتر

ولایت سارایاہ ایڈریس کے ساتھ ساتھ سورس کے ساتھ آرٹیکل پنچ کے ساتھ ساتھ اولیٰ و طریقہ کار
یہ ناپاک بیان اولیٰ و طریقہ کار ایجاب ایڈریس کے ساتھ ساتھ

A.MKT.MHM.663/27

۵

ولایه قندھار قومانڈانہ خانہ عالیہ

کابل
میرزا باجوہی دروغ خانہ
سیالکوٹ

پندرہ پختہ پور
پندرہ پختہ پور
پندرہ پختہ پور

میرزا فاطمہ بیگم

پندرہ پختہ پور

میرزا علی محمد

پندرہ پختہ پور

عبارتھیں مایہ پوری اقامت خانہ سزا علیہ ہذا اقامت ایچید باد مضمی با ارفا اسکو و خانہ کسٹہ خودی فضلہ نسیم و نسیم صاحبہ سب سے نیکانہ نسیم خانم ارفا خانہ

اصغر خان خانہ
پندرہ پختہ پور
پندرہ پختہ پور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
طَبَقَةُ رَوَاقِیْیَیْنِ

مکتبہ دارالافتاء
۱۰، سربراہ اولیاء
مدینہ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
طَبَقَةُ رَوَاقِیْیَیْنِ
۱۰، سربراہ اولیاء

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
طَبَقَةُ رَوَاقِیْیَیْنِ
۱۰، سربراہ اولیاء

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
طَبَقَةُ رَوَاقِیْیَیْنِ
۱۰، سربراہ اولیاء

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
طَبَقَةُ رَوَاقِیْیَیْنِ
۱۰، سربراہ اولیاء

ÖZGEÇMİŞ

29.05.1979 tarihinde İstanbul'un Fatih ilçesinde iki çocuklu bir ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya geldi. İlkokul, ortaokul ve liseyi aynı ilçede bitirdikten sonra 1997 yılında Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne girdi. 2001 yılında bu bölümden mezun olup bir yıl sonra İstanbul'un Gaziosmanpaşa ilçesine sınıf öğretmeni olarak atandı. Halen aynı okulda sınıf öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

